

PANNON LOKOK

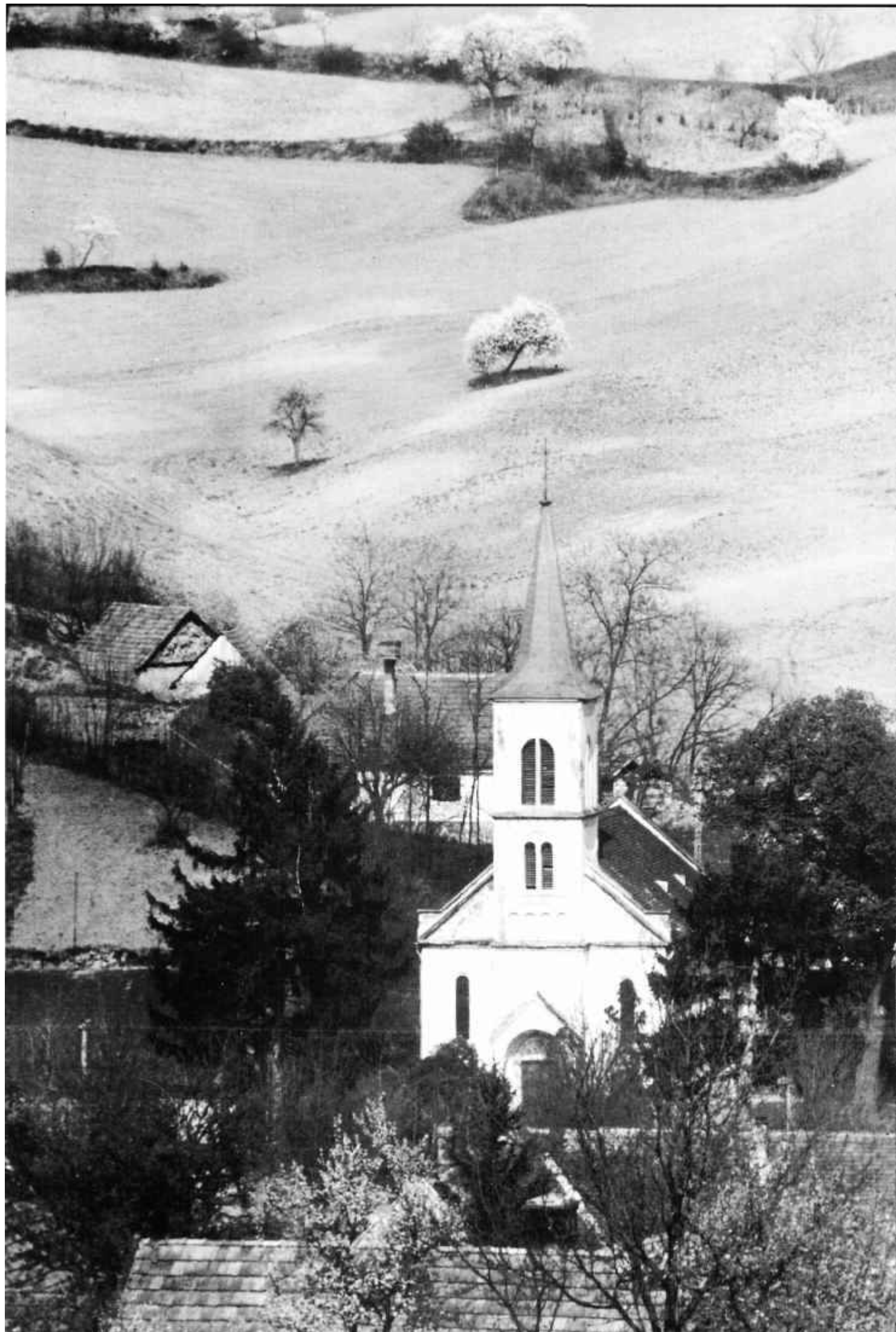
Kulturális folyóirat

„nem legenda
a föld, amelyből vétetünk
törvény, hogy itt születtem.”
(Fodor András)

1997

3.
MÁJUS
JÚNIUS

PANNON ÍRÓK

Kulturális folyóirat

2. évfolyam, 3. szám.

1997. MÁJUS-JÚNIUS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Vajda László (elnök), Tagok: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Magyar Lajos (Lenti), dr. Molnár András (Zalaegerszeg), dr. Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz)

SZERKESZTŐSÉG:

PÉK PÁL

főszerkesztő

CZUPI GYULA

LACKNER LÁSZLÓ

TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSAK

Bence Lajos (Lendva), Borbás György (Zalaegerszeg), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

TÁNCZOS KATALIN

szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Egry József, Victor Vasarely, Takáts Gyula és somogyi képzőművészek alkotásaival, valamint Jávorai Béla fotóival illusztráltuk.

A műmellékleten Csizsár Elek képei láthatók.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz, Lenti, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta, minden páros hónapban.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Szárny grafika Nagykanizsa

Technikai támogatás: Kanizsa és vidéke Extra szerkesztősége

Nyomdai munkák

TARTALOM

Somogyország.....	3
-------------------	---

SZÉPIRODALOM

Somlyó György: Szülőhely, Szonett a tóban tükröződve (versek).....	5
Bisztray Ádám: Vízahátú ország, Sziget (versek).....	7
Fodor András: A somogyi diák (Napló).....	8
Németh István Péter: Egry József égi tanmenete (vers).....	8
Nyári László: Aki lát, Po Csü-ji (versek).....	9
Kerék Imre: Somogyi dal (vers).....	10
Németh J. Attila: Nyárvíz, Halvacscora (versek).....	11
Takáts Gyula: De hol is e hol? Mintha szólna is erről (versek).....	12
Bertók László: Ott marad (vers).....	13
Csernák Árpád: A vitrin (novella).....	14
Oláh János: Hajlítot láng, Mint fecskék a dróton, Káprázat (versek).....	17
Kelemen Lajos: Bórány, Riport (versek).....	19
Gere István: Színház (novella).....	20
Berzsenyi örökösei (Kanyar Józseffel beszélget Balassa Tamás).....	23

KORTÁRSUNK: MIKSZÁTH

Tarján Tamás, Fábíán László, Sarusi Mihály, Ébert Tibor, Kerék Imre, Alföldy Jenő, Csűrös Miklós és Bayer Béla írása.....	28
---	----

*

Somogy és a régió - Horányi Barna beszélget dr. Kolber Istvánnal, Somogy megye közgyűlésének elnökével.....	45
---	----

*

TESVÉRMŰZSÁK

Cserba Júlia: A siker kudarcai.....	47
Takáts Gyula: Rajz és vers.....	48
Géger Melinda: Nemzedékváltás Somogyban.....	49
Pogány Gábor: Csiszár Elekről.....	52

MELLÉKLET

Csiszár Elek képei

Sándor János: Egyszer volt egy teátrum.....	54
---	----

HONISMERET, TÁJISMERET

Szapudi András: Rapszódia a földről.....	60
Szegény Fánink (Le egyezte Horváth Károly).....	64

METSZETEK A MÚLTBÓL

Tüskés Tibor: „Kár benne ne essék...” (A csurgói Nagykönyvtárról).....	65
Cséby Géza: Somogy poeziája.....	69
Praznovszky Mihály: A Somló és a somlai bor dicsérete.....	73
Németh József: Pálóczi Horváth Ádámról.....	76
Matyiké József Sebestyén: Kinek írta...?.....	79

SZEMLE

Csernák Árpád: A névtelen (Baán Tibor).....	80
Tüskés Tibor: Időrosta, A Jelenkor indulása (Kelemen Zoltán).....	81
Iaczkó András: Keressük a Hesperidák kertjét! (Bakonyi István).....	82
Györfly László: A farkasüvöltés nem hallatszik az égbe (Horpácsi Sándor).....	83
A Szántódi Füzetekről (Dankó Imre).....	84
Rippl-Rónai, a festők „Szindbádja” (M.S.J.).....	87
A szerkesztő jegyzete.....	88

SOMOGYORSZÁG

Rengeteg Somogy, Somogyság, Somogyország... Területét tekintve a legnagyobb dunántúli megye. Fejét a Balaton hullámai mossák, lába a Dráva vizébe lóg. A megye északi és déli széle, Siófok és Barcs között mintegy százhusz kilométer a távolság. Gazdag megye. Van tava és folyója, jól termelő mezőgazdasága és fejlődő ipara, vannak erdői és szántóföldjei, rétjei és legelői, jó útjai és vasútvonalai. Ahogy hársból Harsány, Fűzből Füzes, égerből Egres, úgy lett a somból Somogy. A megye neve azt bizonyítja, hogy itt az

erdőelés hasznos tudományát az emberek régtől ismerik.

A táj domborzati képe rokon Zalával: észak-déli irányú dombok és völgyek tagolják. Az északra futó patakok a Balatont táplálják, a délre haladók a Drávába folynak. A táj fő vízgyűjtője a megye derekán végigpántlikázó Kapos, mely a somogyi források vizét viszi a Sión át a Dunába. A Kapos völgye a megyét két jól elkülöníthető tájegységre osztja: az északi dimbesdombos, tagolt felszínű Külső-Somogyra és a déli ligetes-erdős, lapos táblákból álló Belső-Somogyra. A két táj között mintegy félúton helyezkedik el a megye székhelye, Kaposvár. Földrajzi és történeti adottságai folytán a megye északi és déli szegélyét, a somogyi Balaton-partot és a Drávamentét is önálló tájegységnek mondhatjuk. [...]

Somogy ritkán lakott tája az országnak. Egymástól távol eső irtásfalvakban él a lakosság. Vannak szomszédos települések, amelyek között több mint tíz kilométer a távolság. Különösen a török hódoltság alatt szenvedett sokat a megye. Valósággal népesedési vákuum alakult ki Somogyban, mely magához szívta a környező és távoli tájak népét. Ide nem kellett telepíteni, maguktól is jöttek az emberek. Így lett Somogy etnikailag talán a legváltozatosabb, legszínesebb része az országnak. A magyarok mellett élnek itt horvátok, szlovákok, németek, szerbek, s a személy- és helynevek között dél-balkáni népcsoportok is föllelhetők.

A magyar szólásokban és közmondásokban a megyék közül Somogy neve szerepel a leggyakrabban. Lássunk néhányat! „Megbecsüli, mint a somogyi gyerek a nadrágját.” (Érdemén felül megbecsül valamit.) „Ráncos, mint a somogyi pendely.” (Olyan vén, hogy már csupa ránc az arca.) „Szuszog, mint a somogyi bocskor.” (Hangosan szuszog). „Nyugszik, mint a somogyi gyerek.” (Örökre elaludt, meghalt.) A nyelvjárási és a régi nyelvi adatok mellé tegyük a köznyelvben élő kifejezéseket! „Somogyi bicskás; somogyi betyár; somogyi rosseb bakák.” (Az első világháború idején nevezték így a somogyi ezred katonáit, mert sokat „rosseb”-eltek..)

Akárhogy nézzük, e szólások nem hízelgő jelzőként emlegetik Somogy nevét. Mintha a népnyelv is Csokonai sokszor idézett költői kérdését nyomatékositáná: „Hát csak sertést nevelt-é / Itt a makk s haraszt? / Hát csak kanásznak termett / A somogyi paraszt?”

De tévednénk, ha a megye nevében csak a szellemi elmaradottság, a vadság, a sötétség, a társadalmi bajok, a szegénység jelképét látnánk. **Csokonai** nemcsak kipellengérezte a somogyi tudatlanságot, de országjáró vándorlása során megértő barátokra is talált. **Nagyváthy János** működése idején Somogy újszerű mezőgazdasági reformtörekvések otthonává vált. Itt élt és írta verseit **Berzsenyi Dániel**. 1848-ban **Noszlopy Gáspár** megszervezi a somogyi népfelkelést. (...) Számos költő - **József Attila, Szabó Lőrinc, Kassák Lajos, Jankovich Ferenc** - emeli költeményeibe a somogyi Balaton-part látványát és hangulatait. Egy időben több festő is él és dolgozik a megyében.

Somogy - ahogy Csokonai mondta - „Múzsáknak szentelt kies tartomány”. Somogy útjait szemet pihentető, a tekintetet végtelenbe röptető nyárfasorok szegélyezik. Dombjai tetejére egyetlen iramodással fölérni. Legelőin terebélyes tölgyfák alatt nyájak delelnek. Somogy az ember kezéhez és méreteihez szelídített táj: „széptájú Somogy”. De Somogy súlyos gondoktól, keserves történelmi örökségtől terhes vidék is... Mai költőink közül **Takáts Gyulát** szólította meg a legmélyebben. S a költő meghallotta és elfogadta ezt a szólítást. Meleg szavakkal köszönti megyéjét:

*Széptájú Somogy! Szívemre nőttél!
S ha lódulok, a lelked visszaránt!
Tölgyeid lombja, mint méhes döngt:
sok emléked hívó kakuk-madár.*

Somlyó György
SZÜLŐHELY

Még mindig

ezek a kék hegyek a túlsó parton
derekukon azokkal a zöld foltokkal
vagy ezek a zöld hegyek
azokkal a kék foltokkal a derekukon
(aszerint hogy milyen fény esik rájuk
aszerint hogy hogy esik rájuk a fény)

még mindig

ez a túlsó part amely mindig a túlsó part marad
akár közeledik akár távolodik
a jóra vagy rosszra forduló időben

még mindig

ezek a mindig változó színek
a tejfehértől a pléh- galamb- eső- és acélszürkén
szellőkéken vagy viharzöldön át az ősi borszínűig
az ég mindig változó tükre előtt
minden pillanatban átöltöző vizen

még mindig

ez a templomtoronnyal a parthoz szögezett két domb
ezek a mindig a tó felé induló platánok

még mindig

ezek a vörös kövek a mólón
ezek a vörös rózsák a kertben

még mindig

ha itt vagyok és ha nem vagyok itt

S ha már

nem leszek itt

ha *már nem*

Balatonboglár 1982. június 26.

Somlyó György
SZONETT - A TÓBAN TÜKRÖZŐDVE

Magam helyett miért ne egy szonettet?
 Felhő-szárnyak közt nap-aranymadár -
 Alatta madarak felhője száll.
 Vörös kövek zöld moszattal fedettek.

Zöld moszatok vörös kövön lebegnek.
 Köztük tört nádak ujjperece máll.
 Ahogy a hullám ingája megáll.
 S újra kileng. Sás bóbitája repked.

Tövében ringó vadruca-csapat,
 Víz reliefje, lassú, tiszta ábra,
 Belevésődve a bronz napsugárba.

Ha önmaga is annyi volna csak
 Magának, mint a kő, a sás, a nap,
 Aki nézi őket, a parton állva...

*

...Ha önmaga is annyi volna csak
 Magának, lassan ringó, tiszta ábra,
 Akár a kő, a vadruca-csapat,

Aki nézi őket, a parton állva,
 Ha úgy nézné magát, mint őt a nap,
 Ha sás-szemmel nézne a napsugárba,

Míg bóbitás haja a szélbe repked,
 Fölötte madarak felhője száll,
 Kövek közt arca, tört nád, szerzemáll,
 Rajt múlt s jövő moszatai lebegnek,

Múlt és jövő zöld moszattal fedettek -
 Ha úgy látná magát a napsugár
 Bronzában, nézve, még a parton áll,
 Ahogy e szonett nézi e szonettet.

1978

Bisztray Ádám

VIZAHÁTÚ ORSZÁG

Felfordult bödönhajó a Badacsony,
A vízen át fúlt halászok jönnek,
öles szakálluk hínár,
csizmájuk ikrás tejben tocsog,
hozzák maguk fölé emelve
az újhold-gerincű süllőkirályt.
Karéjban megállnak a Szent-Mihályon.
Enyészet hálójában kopolyús ablak tátog.

Hogy el ne ússzék,
meg ne szökjék e vizahátú ország,
gyökereknél mélyebbre vágott szigonyuk
barkával kihajt.

SZIGET

Bent ragyog a március,
szemed szeplős foncsora mögött
a tágabb vidék.
Kinek homlokára
forr reá az aranyfüst?
Láthatatlan rebegés,
cinke szárnyán ujjongó reggel,
bokormélyi esti csönd.
Vajon többet ér a foghatatlan,
mint a látható?
A néma beszéd világa
új levelek s madárhang sűrű szünetében
köréd tágasul,
harkály, fahangu gépfegyver kopog,
lenn, az ágak szövetén túl
tükrében szikrázik fehérizzásban a tó,
s körben az irtás ívéig fel
puha és mogyorószínű morzsák abroszát
kiserkedt, ágas őznyársak ütik át,
még fontosabb, mi a mélyben marad,
fekete nyirkos hágcsót ereszt a hegy alá
a szőlőgyökér.
Majálisredő, Avasi-torony, Öreghegy.

Fodor András

A SOMOGYI DIÁK

Naplórészletek, 1945. Ősz

IX. 26. Szerda. Kaposvár

Meghívtak 5 órára a Kisgazdapárt ifjúsági szervezetébe. Egy négy-öt éves érettségizett púpos fiú - talán Kispataki József - akar velem beszélni. Meglehetősen szerény a kívánsága: verseket kér a valamikor megjelenendő faliújságjuk részére. Egyedül járkálok a Fő-utcán, amikor egy ötödikes fiú lép mellém. Nemrég bukkant föl, valahonét a Bácskából jött, Fehér Kálmánnak hívják. Igényesen, értelmesen beszél: elmondja, milyennek látja ő a Kisgazdapárt programját, melynek maga is tagja. Eszerint csak az vezette a pártba, hogy onét nyelvet öltessen a kommunisták, és általában a baloldali Magyarország felé. Mert szerinte csak az dolgozik okosan, aki így cselekszik. Indulatát meg tudom érteni, anélkül, hogy sebtiben ráragasztanám a „reakciós” megbélyegzést, de csaknem értetlenül állok az ismétlődő szörnyű meghasonlás előtt: megint csak szél és ellenszél van, mely a segítségre váró földön az utolsó zöld szálát is elpusztítja.

Némi megnyugvást keresve benézek a Nemzeti Parasztpárt heti gyűlésére. Egyed Gyula osztálytársam volt Győrffyba bátyját és apját halom beszélni mintegy negyven, Javarészt értelmiségi előtt. Egyed bácsi, a párt elnöke, kovácsmester volt s az ipartestületnek is elnöke. Az ő szavainak meggyőző heve tetszik. Sipos főjegyző is, ki a város legismertebb versmondója. Ő azt fejtegeti, hogy a párt vezetőinek vigyázniuk kell arra, hogy a nemzeti jelleg sohase sikkadjon el.

IX. 27. Csütörtök. Kaposvár

Eménytelen iskolai nap. Délután sajnós, megint futbaloznunk kell. Azért vagyok nyűgös, mert a múltkori esések óta jókora gennyes seb van a könyököm alatt, féltő, hogy még valami komolyabb bajom lesz belőle. Rosszul is megy a játék, pedig az ötödik osztály az ellenfelünk. Tizenegyesből kapunk gólt, majd a második félideben szögletrúgásból. Mégis sikerül a veszett fejsze nyelét megmenteni: először én rúgok egy szép gólt, aztán Bácsai és Egyed, úgy hogy mégiscsak győzünk.

Egyeddel megyek haza a Petőfi utcába. Tanulni nem tudok, mert határozottan érzem: lázas vagyok. Majdnem százat ver a pulzusom.

Ma hallottam, hogy meghalt Bartók Béla. Nagyon-nagyon-nagy kár!

IX. 28. Péntek, Kaposvár

Reggel híre sincs láznak, rosszul lettem. A mindennapi kérdések óráján egyik osztálytárs szónokias fordulatokkal, hosszan beszél a parasztpolitikáról. Példálózásai közben valami városi tisztviselőre megjegyzi: disznó reakciós. Először Bolyó tanár úr tiltakozik, aztán Boross Péter jelenti ki: a szóban forgó R. úr igenis intelligens ember, vádlójánál mindenestre jóval intelligensebb...

Délután ismét futball. Tartalékosan, gyenge csapattal állunk föl, kikapunk a nyolcadiktól. Felöltözködve, átnézünk a tenispályára, szemléljük a „zergetollas, teniszüts úrfiakat”. (A Kisgazdák ifjúsági szervezete adott ki olyan plakátot, miszerint a föntiek korszaka lejárt... Népi Magyarországot kell építeni, amihez fúson gyorsan mindenki a Független Kisgazdapárt Ifjúsági Szervezetébe. Jellemző, hogy a néven nevezett ifjak már mind ott vannak.)

IX. 29. Szombat. Kaposvár

Könyvért megyek Wilhelm Rudizhoz a Korona utcába. Hegedülés közben érem. Van valami különös szépség abban, amint vékony kezével lágyan fogja a hangszer nyakát, s nagy, széles fejét a zengő dobozra szorítja. Elkísérem a zeneiskolába. A Kossuth-téren nagy a készülődés a parasztpárt holnapi gyűlésére. Falragaszok hirdetik Erdei Ferencet, iskolánk volt növendékét, Sipos Gyulát. A Fő-utcán mindenütt Veres Péter vonzó arcképe látható.

IX. 30. Vasárnap. Lengyeltői

Fölkerékpároztam a faluba. Ott meghallhatom, amit Kaposban múltasztottam; Sipos Gyula beszél, amikor odaérek, utána csakhamar Erdei következik. Arcát kissé akaratosnak, erőszakosnak (belügyminiszterhez illőnek?) látom, de hangja barátságos. Politikai életünk két nagy eseményéről beszélt: a kapcsolatok felvételéről a Szovjettel és az USA-val, illetve a közelgő választásokról. Egy fához támaszkodva figyelem: szavait olykor megszakítja egy beszeszelt atyafi hangos közbekiabálása. „- Egy héten négyszer visznek robotba!” ...

Németh István Péter

EGRY JÓZSEF ÉGI TANMENETE

egy
 becehegyi poéta
 kinek még a
 bajusza is távolkeleti
 lila leplű Fuzsijamának
 látta Gulácsot
 hát máshogy
 nem is szabadna festeni
 mi él szorong alatta
 bazaltba -
 csak mint messzi japán
 barackfa-
 virágzaskor talán

aki
 nem tékozolna ki-
 kevert színekből kilószám
 ahogy csendképeire pazalta
 más mester jó Cézanne - -
 csak úgy ameddig
 föld víz levegőig érnek
 papíron vagy vásznon
 maradjon fehérnek
 a fehér hogy fénynek látsszon
 a fény
 a fehérén izzó alap
 min szétömlni hagyd
 mind a sugarat—
 ha kész vagy vele
 mert még hozzá se fogtál
 ám sejtéd már mi lélek
 szorong a bazaltban
 rajta

mond
 bátran loccsintsuk rá
 a Balatont
 vegyük
 hozzá a hegyeket
 együtt
 hadd sisteregjenek - -
 ne félj
 dió-törékeny homlokkal én
 is ott állok majd
 az elemek
 között fogok állani
 veletek
 kifehérülvén
 fényben
 a fény—

Nyári László AKI LÁT

ó nap

fáradhatatlan mosónő
megfürösztess minket a fényben
le mosod rólunk az álmok
fanyar páráit aztán
a szélbe lötytyinted
tegnapunktól szürke mosóvized
de nem tisztíthatsz meg
már gyermekként is úgy élünk
mint az aggok
emlékeink gólyalábain
egyensúlyozunk a halál felé
akár a magzat álmodunk a fényről
de nem látunk reggel mikor fölénk hajolsz
lelkünk szennyét nem tudod lemosni
azért csak fürössz
fürössz
mert lehet köztünk egy
aki tisztább
aki lát

PO CSÜ-JI

a hegyre mennék
de utamat állja
egy mandulafa kopaszon
szemem lehunyom
a jövő enyém
a hegyre mennék
de szembe jön ő
kezem megfogja
vezet a völgybe
s fenn a csúcs
lépteim hiába várja
s tekintetemre a messzeség
hiába vetne béklyót
nem vagyok ott
szobám a völgy
emberi nyüzsgésbe
falazottan rejti:
barátaim körében
szóltanul
papírvirágokat hajtogatok
a mandulafának

„Ingyenes fogatokat állítanak ki...” A legmulatságosabb, amikor Erdei éppen arról szól, a választásokon most is lesznek fortélyok, amire az ön emberem bemonddja: „- A finóktól is szolgáltatassák be a tejet!” Nagy nevetés, Erdei nem érti, megismételteti a bemonddást. Ő is nevet: „- Szerencsére az nem az én szakmámhoz tartozik.”

X. 3. Szerda. Kaposvár

Zord matematika tanárom, Tihanyi, azzal ijeszt, hogy engem szerencsétlenség fog érni. Ő lesz az autó, mely engem elgázol. Érdekes, hogy a Kis Újságban olvasható egy hír, miszerint Berda József munkásköltőt elgázolta egy autó. Úgy látszik, ilyen a költősors mostanában.

X. 6. Szombat, Buzsák, Lengyeltóti

Ma Buzsákba megyek át nénémekhez, kerékpáron. Hideg szél fúj a Balaton felől s bár a széles-tágas rét zöld még, fázósan borzong rajta két legelésző tehén, s a távoli hegyek valószerűtlenül kéklenek.

Telefonos oroszaink Tótiiban még megvannak. Múlt héten járt itt Vaszilij, a pálinkás hiéna, tegnap meg Misa jött meg, igencsak elanyátlanodva. Nem is tett egyebet, mint ment a hegybe a kipróbált zsenához s berúgva jött haza. - Ne haragudj Mamása, mondta, amíg a te főztödöt ettem, ilyen kalandra nem is áhítottam. A szentlőrinci mamika azonban rossz volt, nem is főzött...

X 15. Hétfő. Kaposvár

A mai nap nevezetes: egy éve volt a nyilasok hatalomátvétele. Szálasi és társai most Budapesten bírják előtt állnak. Tempora mutantur. (És nem tompora, ahogy a SZIM /Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom/faliújságján olvasható.)

Mondják, kommunista tüntetés volt a Kossuth téren, meg akarták ölteni Vidovicsot, a kiscigány főispánt. Pocsékul mennek a dolgok Pesten is, ahol pedig a Független Kisgazdapárt a szavazatok több mint felét szerezte meg. Baj lesz végül a kommunista-gyűlöletből is, de semmiképp sem válik kommunista-imádatává. Egyébként csak minél távolabb a politikától!

Az árak vérszesen emelkednek. A könyvek szorzószáma már 70, de 100-ról is beszélnek. Hozzávetőleges számítással jövő áprilisban már milliárddal szorzunk.

X. 18. Csütörtök. Kaposvár

Először van angolóránk. Az újonnan jött tanárnő, egy Végh Zoltánné nevű, negyven körüli, jó megjelenésű, kedves hölgy. (El is nevezik csakhamar Red Lady-nak...) És milyen jól tud angolul!

Óra után, a tízpercekben, osztályunkon a kamaszörület jelei mutatkoznak. Egy mindent kiíró német-magyar szótár forog közkézen, a fiúk hahoztázva röhögik a leleteket. Később meg a színésznek készülő Fülöp Miska nyelvutánzó készségét.

X. 28. Vasárnap. Kaposvár

Ébredés után Wilhelmhez menet a Berzsényi utcába kanyarodom. Élvezem az őszi napsütést, szinte vakít a fény. A házak fölött is fényes kőd úszik, a járdák pedig tele vannak hulló levelekkel. Szemben velem az utcán éppen Nagy Imre, az innét származó kommunista földművelési miniszter száguld autójával. Délelőtt a Kossuth téren az ő népgyűlése zajlott, utána a boglári Varga Béla beszólt a kiscigányoknak. Hülyeség ez az egész huzakodó pártpolitika.

A politika megy a maga útján, a vonatok viszont leálltak. Holnaptól hatnapos iskolai szünet lesz. Gyalog kell hazamennem Lengyeltótiiba.

XI. 4. Vasárnap, Buzsák

Félnegy felé kerékpáron hajtok át nővéremekhez. Ma van a vidéki választások napja. A jegyzőségi vacsora után esperes úrakkal együtt várjuk a helyi eredményeket. Csak éjfél után kezd kialakulni az összkép, a végeredmény pedig csak félkettőkor lesz ismeretessé. Magyar Kommunista Párt 36; Polgári Demokrata Párt 33; Szociáldemokrata Párt = 209; Kisgazdapárt 1154; Nemzeti Parasztpárt = 9. A két utolsó szám különösen jellemző. A kiscigányok boldogok. Örömmel itt azért osztozom, mert ezek az emberek legalább lelkesek, becsületesek. Sajnos, nem tudják, hogy nem egészen rajtuk fordul a kocka, hogy semmivel sem lesznek mostantól többek, jobbra érdemesebbek, mint eddig voltak.

XI. 9. Péntek. Kaposvár

Jó, hogy otthon nem tudják, milyen viszonyok közt élek itt a villany nélküli, udvarra nyújtózó, földszintes, városzéli házban. Kiss néni ugyan áhítatosan gondomat viseli. (A széles arccsontú, apró özvegyasszony, meg olykor

idelátogató Mózes bátyja is olyan, mintha minap jöttek volna Árpád törzséből.) Hanem a kettős ágy enyémmel szomszédos szalmazsákján olykor a néni lánya is bonyolítja szerelmi idilljeit völlegényjelöltjével. Ráadásul mostanában mind gyakrabban jár át a szomszédból a nálam csak két évvel idősebb, fehérbőrű, csinos Rózsika. Ma például, ahogy este hétkor benyitok a gangról a sötét konyhába, valami gyanúsat sejtetek. Valóban, fekszik valaki a heverőn. Amikor Ica megtapintat a velem a takaró alatt lapító kilétét, Rózsika fogja meg a kezemet s odahúzza meleg nyakába az álla alá...

Rengeteg tanulnivalóm van holnapra. Egy angol verssel az állandó légköri zavarok közt másfél óráig kínlódom.

XI. 10. Szombat. Kaposvár

Iskola után Eged Gyuszival ballagok hazafelé. Télikabátban, sapka nélkül, az esős, hideg időben, összehúzózkodva megyünk. A szabad vélemény-nyilvánítás csodjéről elmélkedem. Az egyik végétől a másikba estünk. Sőt! Régen még néhány vonatkozásban tárgyilagosabb volt a kritika. Miért nem lehet például egy vacak orosz filmre azt mondani, hogy ez valóban rossz? Hogy leszünk itt a demokráciával? Sajnos, az is nagy baj, hogy az ember nem szólhat meg közvetlenül. Mihelyt valamit szíve szerint kimond, abba rögtön belékapaszkodnak, erre-arra tépik, magyarázzák. Becsültnivalók lennének azok az emberek (talán Szabó Dezső volt ilyen?), akik mit sem törődve szavaik visszhangjával, visszautasítják a magasztalókat s közönyükkel figyelmen kívül hagyják a gyalázkodókat.

XI. II. Vasárnap. Kaposvár

Wilhelm Rudi ül nálam délután. Előkerülnek gépelt verseim. Rudi néhány részletkritikával megnyugtat, hogy írásaim, különösen a legutóbbiak pályakezdsnek igazán elsőrendűek. Végül ő is javasolja, minél előbb írjam meg a tervezett levelet Takáts Gyulának, azzal a céllal, hogy bemutathassam neki termésemet.

Az ajánlatot megszívulva mindjárt fogalmazni is kezdem a levelet, közben azonban megjön a házilány és handabandázik, hogy a völlegény le van tojva, megfelelőbb lesz az utódja, aki mostanában üldözi szerelmével...

Végre tisztázni tudom közlendőmet, melyekbe befoglaltam a közeledési szándék indokait is: egyedüllétemet, s hozzáértő felnőtt hiányát. Végül elnézést kérve bizalomindítványom esetleges sutaságáért, így fejezem be soraimat: „A kincset fogom. Szeretném megérdemelni, hogy kinyíljon az ajtó. F.A., aki ezúttal nem diák.”

John Keats *La Belle Dame sans Merd* versével vesződöm. Szeretném lefordítani, de nagyon nehéz.

XI. 13. Kedd. Kaposvár

Tegnap végre sikerült megbirkóznom a Keats verssel, Rudi pedig egy korábban tanult költeményéről, az *A Thing of Beauty*-ről írt esszét. A mai angolórán előbb Rudi írása, majd az én fordításom is elhangzik. A Lady megörvend s a vers végén lelkesedve mondja: Good!! Very good!! - Be kellene küldeni valahová. De hová?! Ha a név nem nyom a latban, háládatlan dolog az ilyen kísérlet. - Önképzőkörön fel kéne olvasni. - Nincs önképzőkör? Miért? Nincs a nyolcadikosokban kedv eziránt? - Magukban van, csináljuk meg! - Nincs tanár? Én elvállalom a dolgot... Lapot is kellene indítani! Nincs papír? Plakátra van? - Drága? Mindenkinek van annyi pénze, hogy megvegye azt lapot...

Ilyen nyíltan, bátran, kedvünkre valóan eszmélkedik a Lady. Megbeszéli a tanárokkal és az igazgatóval - ígéri - és jelzi majd, mihelyt lesz valami eredmény. Okosan teszi. Kell ez nekünk.

XI. 14. Szerda. Kaposvár

Délután énekórára vagyok hivatalos. Korán változó hangom miatt már 1941 őszén kimaradtam a kórusból. Jól esik most újra átélnem Gelléri tanár úr, a régi Hobogász kissé mulatságosan pózós mozdulatait, miközben szinte elárasztanak a közös éneklés jó emlékei, „A Vidrócki híres nyájától” Haydn „vidám földműveség”...

XI. 15. Csütörtök. Kaposvár

A második óra után angolból dolgozatot írunk, majd sorba állítanak bennünket és irány a Törvényszék. Ki kell üríteni az épületet, mert orosz katonaság költözik belé. Következésképpen a vármegyeházán, meg a süketnémák intézetében is munkálkodnunk kell, emelgetni, cipelni a poros nehéz tárgyakat. Nem hiába mondja Wilhelm, ha visszagondolok hajdani diákéveimre, úgy emlékezem majd a teljes nyolc évre, mint örökös cipekedésre.

Kerék Imre

SOMOGYI DAL

Somogy szülőföld
kék párafátyol
elföd előlem
bújtat a távol

de éjszakánként
madárzsivajból
nyír suhogósból
álmom kirajzol

varázsol elém
borókás lankát
holdsütött völgyet
patak szalagját

s hallani vélem
ért makkot ejtő
tölgyekkel zúg egy
hajdani erdő

s mágnes-erővel
hívogat egyre
zsombékos berkek
zöld tiszta csendje

zselici dombok
íves hajlása
Kapos ezüstje
napszőke Dráva

s Csurgó és Nikla
Vízvár Háromfa
harangja szólít
zuhogva-bongva

Németh J. Attila

NYÁRVÍZ

kékhusu pára omlik a nyárba
reccsen a napfény és bogarakként
mind ami hírlík potroha nyílik
fordul a fényre tudja mivégre
leplezi titkát még nem alítják
sorsom a tények furcsa szövétnek
feslik az erdő hegyre tekergő
útszalag ázik szél kaparászik
elhal a légben rossz tüdejében
fülled e gyárnak mondd kire várjak

kékhusu pára rést üt a nyárba
pillaközön illatozón
habzik a hársfa

HALVACSORA

annyi szem nem látta szó
annyi fül nem hallotta kép
kékestű haladnak koporsó
lesz bordáim varsája épp

s elmerül mint a gondolat
csitulva szép szirén-beszéd
vizes testedre ing tapad
hiába-vágy és mégis ép

ficánkol csapdos ott belül
s a víz a hallá ikrásodó
szájig ér és észrevétlenül
szálkás testem belepi a só

Útközben találkoztunk Takátscsal, jelezte, hogy megkapta leveletem: •
Majd hozd el az egyik nap... - céloz a megmutatandó versekre.

XI. 16. Péntek. Kaposvár

Magyarórán hirdetést közölnék: vasárnap délelőtt tízkor önképzőkori alakuló gyűlés. Ladynk nem feledkezett el az ígéretéről. Úgy látszik, most tárgyalták meg az ügyet a magyartanárok.

XI. 17. Szombat. Kaposvár

Nedves, kellemetlen reggel. Az Esterházy utca túloldalán menve, éppen szembe jönnek velünk a gimnazista lányok. Csúnyácskák is édesek is így közelről. Köztük van első nagy szerelmem, a Németh Klári.

Kedvenc tanárnőnk, Végh Zoltánné, egy angol önképzőkör tervét ismerteti: a magyar mellett mért ne alakíthatnánk meg holnap azt is? Ezen kívül még az általa vezetendő francia- és eszperantó-tanfolyamokra is föl hívja figyelmüket.

A második óráról ismét elviszik a népet közmunkára. Néhányan már tegnap is ledolgoztuk a mai porciót, fölmentjük magunkat a robot alól. A magyar után a történelemóra is elmarad. Takáts bejön, majd mérgeledve kifordul. Utána megyek a folyosóra és átadom kézirataimat. Barátságosan és neheztelően veregeti a tarkómat: - Hát mért nem hoztad el eddig? ... Majd átnézegetem őket, aztán egyik délután, amikor én is meg te is ráérünk, bemegyünk a tanári szobába és megbeszélgetjük. Nagyon szívesen foglalkozom ilyesmivel.

Kettesével ugrálom át a lépcsőket. Hiába is tagadnám, ez öröm.

XI. 18. Vasárnap. Kaposvár

Az istentisztelten ma nemigen figyelek a prédikációra, annál inkább foglalkoztatnak az önképzőkori választások. A VII. VIII. osztály csaknem teljes számban megjelenik a gyűlésen. W. Rudi mellett ülök, mögöttem Egyed Gusztí vitatkozik Kaiser Ottóval, a legutóbbi katolikus főpapi pásztorlevélről.

Vajda János, az önképzőkör „Atyaistene” és négy másik tanár jelenik meg a színen, köztük Végh Zoltánné. Elnöki tisztre nekünk nem tetsző módon -, a tanulmányi eredmény alapján jelölte Vajda a két nyolcadik osztály legjelesebb tanulóit. Mi, hetedikesek döntjük el, hogy Keszthelyi Lajos legyen a befutó, mert őt valahogy társadalmilag is közelebb érezzük magunkhoz. A főjegyző eleve a nyolcadikból választható (Rottensteiner Richard), az aljegyzőségre, fő és alkönyvtároságra, mi hetedikesek vagyunk jelöltek. Az utóbbi tisztségre öt közül én kapok legtöbb szavazatot. Ez lesz a legkönnyebb megbízatás, mert a Virág Benedek Önképzőkörnek egyelőre nincs könyvtára.

Ezek után az angol önképzőkör tisztikarát választjuk. Elnök: Hoyos, a nyolcadikból, alelnök: Wilhelm, a jegyző pedig - a Lady részrehajló bizalma folytán - egy pont különbséggel én leszek.

Délután ellátogatok Rudihoz. Az ősztön és az ész viszonyáról vitatkozunk. Később moziba kísérve a fiút, szóba kerül kettőnk egymásra gyakorolt hatása. - Bevallom, néha vigyáznom kell, gondolatvilágod ne kerítsen be egészen - Vigyázz is, az nem jó dolog. - Van azonban jó is benne: Sokat tanulok tőled. - Hogyne - bólint Rudi -, tanulhatsz tőlem tárgyilagosságot, szilárdságot, ha ki kell állni valami mellett. Én azonban egészen mást tanultam tőled. - Mégpedig? - Először is, élni némi érzéki életet, aztán magamat értékelni, hinni az élet valamiféle jelentőségében... Egyáltalán, ha ki fogok emelkedni, az csak nekem lesz köszönhető.

Hideg novemberi este van... hideg... Sietnek a percek, viszik a szót, de emlékek láthatatlanul is örök jelként vésődik a lélekbe.

Próbálok este olvasni. Kodolányi, Kovács Imre könyvei után Németh László A minőség forradalmának III-IV köteténél tartok. Nem győzők ezekkel a tanulmányokkal betelni.

XI. 25. Vasárnap. Kaposvár

Havas zúzmara esik, amikor fölkelek, később már csak hó. Az első hó! - hurrázhatnék, de nem sok okom van rá, mert a cipőm talpa beázik. Tele van a város szállingózó orosz katonákkal is. (Minap a cukorgyár körül egész autószerelőket láttam.)

Ebéd után négyen ülünk az ágyon: a néni lánya és visszatért vőlegénye, Rózsika meg én. A jegyespár vidáman csókolózik s biztat bennünket is hasonló műveletre. Majdnem lesz belőle valami, Rózsika ugyanis hideg kezével, ujjaiával, minduntalan az én meleg arcomat hűti. Később vadabb lesz, birkózni akar velem, én azonban nem állok ellent. Kellemes így is, amint különféle csalafintasággal, fejemet magához szoríthatja. Egyszer - ott ahol SzDP-jelvénye (Szociáldemokrata Párt) fölkarcolja homlokomat -, meg is csókol.

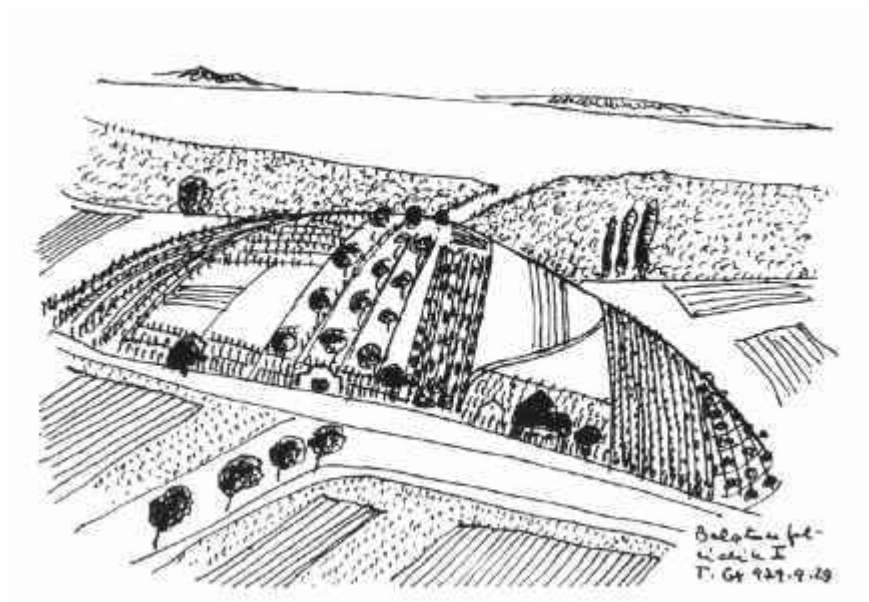
Takáts Gyula
DE HOL IS E HOL?

Rajz és vers... Folytatni, hogy lehet,
s kik szólítanak ceruzád megett?
A le nem írt betűk és vonalak
onnan, mint hidegtollú madarak
húznak... De tudod-e hol is ez a *hol*?
A térképen hazájuk nincs sehol...

MINTHA SZÓLNA IS ERRŐL

A legnagyobb, tudod, itt él veled,
Nyúlnál is érte s nincs kezéd...
Valami más rejtett szabálya
s hiába nézel ceruzádra.

De itt e szőlőtő úgy áll és némán
mintha szólna is erről és a béke
varázsa és az eljövendő
szótára száll a tiszta égre...

Bertók László
OTT MARAD

A fal előtt, a falnál, sőt, mintha
máris belenyomódva kissé,
ahogy a szekrény sarka, amikor
költözködéskor, festés után a
helyére tennétek, s egyikőtök
nem bírja tovább, megbillen a
böhöm-nagy
bútor, nekivágódik, s a
nyoma ott marad, még ha
arrébb teszitek is, hogy takarja, s ha
nem is érdekel már, csak föl akarsz
állni, fölállnál, de hirtelen
belenyilall, mintha a
hátadat nyomta volna be, arra
esett s ragadt volna rá, s csak úgy
állhatsz föl, ha a
gerinceddel együtt a falat is
kinyomod, s ha, mintha a tüdődet
röntgeneznék, ráfeszülsz,
fölemeled a könyököd,
beszívod mélyen,
benn tartod a levegőt,
s nem mozogsz.

Csernák Árpád

A VITRIN

„a fejben lassan rohad a rongybaba”
(S. Beckett)

... a temetésen kezdődött... A rosszulétem? A hallucinációk? A látomások? Nem tudom, minek nevezzem. Ott álltam a ravatalozóban, a sercegő kandeláberek fényében, néztem az apám ravatalát körülálló alakokat; a múltból felrémlő arcokat, és úgy éreztem: mindenki engem bámul; sandán, kajánul, leplezetlen undorral, gyűlölettel. Néztem az apám szikár törzsfőnök-arcát, mélyrehullott, áttetsző bőrrel fedett szemeit, felkötött állát, és a testére halmozott koszorúkat. Ereztem az égő faggyú szagával keveredő virág- és kölni illatot, az élő- és holt testekből áradó savanykás-édes bűzöket. Émelygett a gyomrom, vonszoltam a tekintetemet: hol a fekete márványlapokon csikorgó-nyikorgó lakkcipőket, hol a falon táncot járó árnyékokat figyeltem, de mindig visszatértem az apám arcához... És akkor...

...akkor úgy láttam: felül az apám, lassan emelkedik, kicsit derékszögben ül, aztán felém fordítja az arcát, kinyitja szemét, leszáll a ravataláról és lassan elindul felém. De nem lépeget, csak áll mozdulatlanul, lefittyedő állal, vádló (?) vagy sajnálkozó (?) tekintettel és közeledik felém, mintha fártkocsín húznák, egyre nő, nő... és amikor egészen közel ér hozzám, megáll...

...megszédültem, a falnak csapódtam; többen odaugrottak és felállítottak, a hónom alá nyúltak, támogattak. „Rosszul vagy? rosszul vagy? rosszul van! rosszul van!” Zsongott, visszhangzott körülöttem minden. „Nem, semmi, hagyjatok, hagyjanak...” mondtam, de nem vettem észre, hogy üvöltök, mint ahogy azt sem vettem észre, hogy durván szétcsapok a körülöttem ácsorgók között...

...aztán az a tetűlassúságú vánszorgás a feketére mázolt mikrobusz mögött, a kipufogógáz kékes fénye, a döglődő fák fölénk hajló csupasz ágai, a szennyes, sárgás-szürke felhőfoszlányok...

...temetés után nem megyek haza... Pontosabban: nem abba az üres lakásba megyek, ahol én fölneveltem a gyerekeimet, hanem abba az üres lakásba akarok menni, ahol én felnőttem... és ahol már évek óta egyedül élt az „öreg sajt”... De előbb még beülök a kocsimba és a hévégi házamhoz, a szőlőmbe hajtok...

...egy pillanatra megállok és elolvasom a szemöldökfa fölé pingált három szót: Bort, búzát, békességet! Búzavirágkék festékkel van oda mázolva cirkalmas betűkkel ez a három szó, körötte virágminták, de most gyűlöletesnek találom az egészet, felkapok egyet az ott sorakozó zöld üvegek közül és a felirathoz vágom... hullik a vakolat, porlik a festék, de a felirat, ha csonkán, megrongáltan is, ott maradt: „ort ...zát ...seg...”

...káromkodva nyakon csípek egy demizsont és a pince felé indulok... gyertyát gyújtok és megkeresem kedvenc hordómat, amelyikben a vöröset tartom, üveglopóval megszívom, aztán a sűrű, vörös lét a demizsonba csorgatom. Egy kicsit a számba is; mellé csorog, befolyik az ingem alá, de nem törődöm vele, csak a nyeldeklőmön lecsorgó lé, a lázamat csillapító fanyar nedű az érdekes, amitől mindent remélek: nyugalmat, derűt, felejtést...

...tele töltöm a demizsont, aztán elfújom a gyertyát. Kapkodva, botladozva, itt-ott a falnak súrlódva a prészázba megyek, mi a frász van velem?, mi ez a kurva nagy izga-

lom? Kihúszom egy rozoga kis asztal fiókját, és zsebre vágom az ott rejtetetett, hajdani szolgálati fegyveremet, meg egy kockás zsebkendőbe bugyolált cukorkásdobozt, amiben a töltényeket tartom. Hej, te puska, puskaagy, de csinos kis fruska vagy!, dúdolgatok magamban önfeledten. Berúgom az ajtót, nem zárok kulcsra semmit...

...beülök a kocsiba, és ahhoz a házhoz hajtok, ahol felnőttem, ahol gyerek voltam, ahol a kibaszott gyermekéveimet töltöttem. Zsebemben ott lapul a lakáskulcs, én vagyok az örökös, az egyetlen élő rokon...

...az utóbbi években, amióta meghalt az anyám, egyedül élt itt az öreg. Sohasem látogattam meg. Szerettem volna, de tudtam, hogy ő nem szeretné. Meghasonlott, keserű ember volt. Azt mondta: miattam lett az... „...mert eladtad a lelked a sátánnak...”, ezt vágta a pofámba, amikor utoljára beszélünk egymással. Vágta? Halkan mondta, fakó hangján. Sohasem kiabált. Ez vérlázító volt. És ma már tudom: az öregnek igaza volt. Most abba a lakásba vágyom, ahol minden a szüleimre emlékeztet, ahol minden a gyermekkoromat idézi...

...a lépcsőházban különös, büntudattal vegyes szorongás fog el. Apámat kísérem, támogatom. Fekete ruha van rajta. Hirtelen megtántorodik, megkapaszkodik a korlátba, és többé nem mozdul. Ölbe kapom, úgy viszem tovább. De ekkor már csak egy játékbábu: kis, fekete öltönybe bújtatott indián törzsfőnök. Otthon, visszafojtott lélegzettel a vitrinbe, sok más figura és vicik-vacak tárgy közé helyezem. Nem akarok tudomást venni róla, hogy ez az apám, és hogy már halott. Szóltam anyámnak, hogy jöjjön, apával valami furcsa dolog történt. Anyám bejött meglepő közönnyel kézbe vette a bábút, nézegette, mondta, hogy már nem él..., de valami elektromos szerkezetet piszkálgatott benne hátul, és a bábu mozogni kezdett. Kalimpált apró kezecskéivel, lábcskáival. Mozog, mondtam. Mindig mozogni fog, mondta anyám, de már nem él. Aztán a bábu kinyitotta a szemét és mosolygott. Felkiáltottam: Apa! Apa!...

...és már ellőtte: a jeges szél sodorta szemét, műanyag flakonok és konzervdobozok, amik végigszáguldottak a gyér fényvel megvilágított, kihalt utcán, és én úgy láttam ezek is zanzásított csontok és koponyák..., aztán a kapunkban az az összetört arcú, alvadt vértócsába száradt alak: hajdani tisztársam, kiszúrt szemekkel, bankjegyekkel kitömött pofával...

...Ökölrel verem be az otromba vaskaput, csak el innen, csak ne lássam. A zár rossz. A vaskapu üvegablaka betörve. A kapualjban macskabűz, rohadó szemét a dugig tömött kukákban. Rám nem jellemző kapkodással keresem a lépcsőházi villanykapcsoló gombját, hogy nehezen megtalálom, nyomogatom, de a villany nem gyullad ki. Sötétben kell tovább botorkálnom. Leírhatatlan ingerültség lesz rajtam úrrá, mert félelmet érzek, amit azelőtt sohasem. Izzadok. Érzem a saját öklömből szivárgó vér szagát. Tapogatom, nyalogatom, már-már eszelősen. Befordulok a ház sarkánál, a lépcsőház irányába, villámgyorsan beugrok a lépcsőházba és hátra nézek, mert határozottan az az érzésem, mintha követnének. A sötétben kitapogatom a korlátot és megkapaszkodom benne, mint egy aggastyán. Fújatok, lihegek; úgy érzem: egy percig sem bírom tovább. Mégis elindulok fölfelé. Lábamban ólmos súly. A lépcsőház korlátjába kapaszkodva vonszoló magam lépcsőfokról-lépcsőfokra. Zümmögés, félhomály, penészes falak, dohszag, porlepte pókhá-

ló-fátyolok. Az első emelet lépcsőfordulójában megbotlom és végigvágódok a kövön. Kinyílik a szemközti előszobaajtó, és ott áll a күszöbön a régen halott Kántomé: ritkás, ősz haj a koponyatetőn, szemgödrében bazedovkóros szemek. Engem néz. Aztán sorra felkattannak a villanyok, félrehúzódnak a függönyök, résnyre megnyílnak az ajtók, és vádló szemek merednek rám mindenhonnan. Koponyafejű, hálóinges öregasszonyok, véresnyakú elegáns urak jelennek meg itt is, ott is. Nyílnak az ajtók és a húsnélküli szájak, felnyílnak a protézisek és vad átkozódásban tör ki az egész ház. Csupa ismerős arc, akiket, vagy akiknek a hozzátartozóit annak idején én jelentettem föl, én hurcoltattam el. Kötelességemnek éreztem: megannyi „osztályidegen, burzsoá, klerikális...” Áttetsző fényalakok álltak az ajtajuk előtt a láb-törőlkön, aztán hirtelen megint koromsötét lett...

...**a** harmadik emeletig négykézláb mászom. Ott nyitott ablakában leng, csipkés, fekete estélyi ruhájában, a függönyszínorra felakasztva Nemesné, akinek a férjét elvitték és sohasem látta többet. És akkor hirtelen valami undorító mocskos ragad az arcomra: sűrűn font pókhálóba gabalyodtam. Az arcomhoz kaptam, és megint az a távolról jövő, idegen üvöltés. Markomban egy jókora féreg kalimpált. Kinyitottam a tenyeremet és hosszan, undorodva rázogattam a kezemet; a rátapadó szennyet a nadrágszáramba töröltem, zsebkendőmmel hosszan és durván dörzsöltem az arcomat, de mintha nem akart volna, nem tudott megtisztulni...

...berúgom a harmadik emeleti folyosó ajtaját és egy pillanatra megnyugszom. Egy pillanatra úgy érzem: haza érem. Egy pillanatra úgy érzem: megint gyerek vagyok, és ami azóta történt: rossz álom, és még minden jóra fordulhat; felejtjük el, kezdjük előlről az egészet... Lenézek az udvarra: komoran és feketén suhognak a fenyők, de az illatuk olyan mint régen... Lassan tovább lépkedek: a folyosó a kovácsoltvas korláttal, és az okkersárga keramikokockákkal... és a folyosó végén... a folyosó végén: az apám és az anyám, egymást karonfogva, mozdulatlanul... de csak egy pillanatra. Szerettem volna szólani hozzájuk, de csak pillanatig álltak ott. Helyettük két világító pontot láttam. Két zöldes fényvel világító pontot. Lassan közeledtem, és akkor hirtelen, a konyhaablak párkányáról elrugaszkodva, fújva, vinnyogva rám vetette magát egy macska, kiesztett körmeivel végigszántotta az arcomat...

...**a**z ajtó előtt álltam. A barna olajfestéket vedlő ajtó előtt. A homályban nem láttam, inkább csak tudtam, hogy rajta kis tábla van, nem is tábla, két felcsavarozott üveglapocskára között egy darabka papír az apám nevével, és alatta kalligrafikus betűkkel: „ t a n í t ó ”. Lehet, hogy amikor nyugdíjba ment elébiggyesztette: „nyug...”. Amilyen precíz ember volt! De az is lehet, hogy akkor már nem érdekelt az ilyesmi. Nem tudom. Nem láttam tisztán. Elővettem a kulcsot; némi bibelődés után sikerült kinyitnom az ajtót, és beléptem az előszobába. Itt könnyen megtaláltam a villanykapcsolót, felkattintottam, és gyorsan kulcsra zártam az ajtót. Néhány lépést tettem, de hirtelen meg kellett állnom, mert a lakás belsejéből lépéseket hallottam; nyikorgó, egyenetlen lépéseket. Füleltem: egy csusszanás, egy koppanás, bal, jobb...

...továbbra is azok a léptek. De nem közelednek, nem gyorsulnak, nem lassulnak; csak mintha ugyanazt a néhány métert róna valaki oda-vissza, oda-vissza, ugyanazt a két csoszogó láb. Az előszoba közepén egy nyugágy. Értetlenül bámultam: hát itt üldögélt volna az öreg? Közlebb mentem, a demizsont letettem a padlóra, elővettem a kocskás zsebkendőbe bugyolált cukorkásdobozt meg a revolveremet, kinyitottam a dobozt és a nyugszékben lévő öreg pár-

nára helyeztem, nyissz-kopp, nyissz-kopp, tompa fényvel megcsillantak a töltények. Gyors, rutinos mozdulatokkal ötöt tettem a fegyverbe, aztán a dobozt ismét becsuktam és a zsebköm zsebébe süllyesztettem. Lehajoltam a demizsonért, és akkor...

...**a**kkor megmerevedtem. Vértótokat, véres cipőtalpak nyomát láttam a padlón. Egy pillanatra úgy éreztem: ez már a téboly. Felemeltem az egyik lábamat: a cipőm csupa vér volt. Az előszobatükörhöz léptem, belenéztem: az arcom is merő vér. Szabad kezemmel megint előkotortam a zsebkendőmet, de az is lucskos volt a vértől. Dühödten a falhoz csaptam, egy pillanatra odaragadt, aztán végigcsúszva, szennyes-véres csikot húzva a régen festett falon, leesett...

...**c**ssizz-kopp. Felkaptam a demizsont, kihúztam a dugóját, vörösborot loccsantottam a tenyerembe, azzal mostam le az arcomat. Aztán meghúztam a nagy, vesszővel befont üveget. Mohón, nagy kortyokban ittam, a fele mellé ment, kívül csípte a sebeimet, belül hűsített. Kapkodtam a fejemet, mint egy idióta: a fal tövében kuksoló, véres zsebkendő, sérült foncsorú tükör, nyugágyban hagyott öreg párna, szürke mennyezet; nagy, dohányszínű ajtó, kipp-csossz, kipp-csossz...

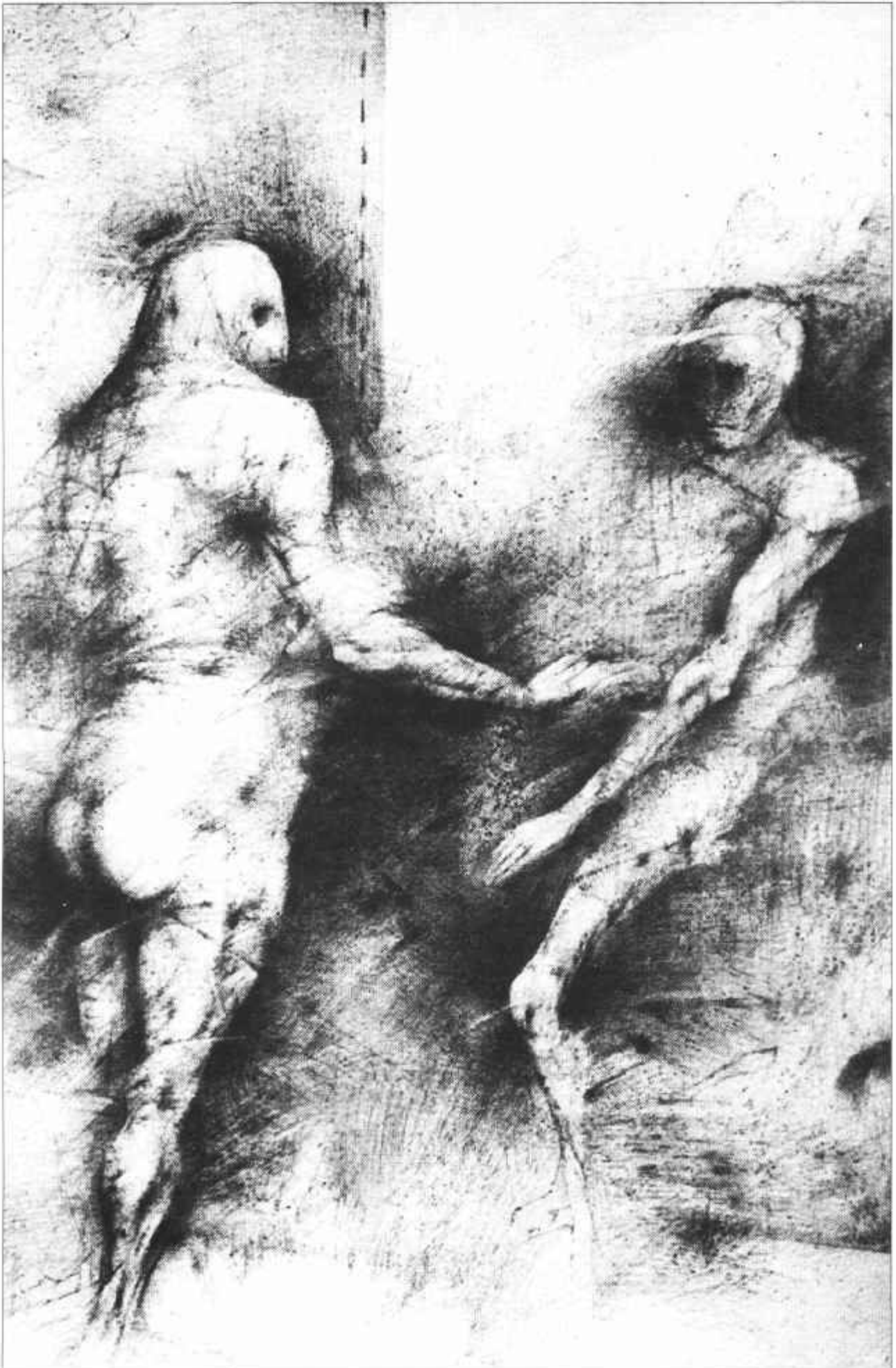
...**e**lindultam a lakás belseje felé. Bal kezemben a demizson, jobb kezemben a töltött revolver, így kissé ügyetlenkedve, a könyökömmel nyomtam le az öreg rézkilincset, a lábammal betoltam az ajtót. Halkan megnyikordult. Csak álltam mozdulatlanul és néztem a sötétet...

...**a**nyám trafikos néni volt. De már nagyon beteg és fáradt. A pultra borulva aludt. Benyitottam. Halkan szólt az ajtó-csengő, de nem szóltam, nem akartam felébreszteni. A hátsó ajtóban megjelent apám nagy, fehér arca és egy hangoskodó vevő. Apám egy játék pisztollyal rálőtt. Lopni akart, mondta felém fordulva...

...**l**assan tágult a pupillám, és az előszobából beszűrődő fényben halványan kirajzolódtak egy nagy, ovális asztal körvonalai. Beléptem a szobába, a demizsont az asztalra tettem, aztán - pontosan emlékeztem, hogy hol van - gyorsan a villanykapcsolóhoz léptem és felkattintottam. Csodálkozva láttam, hogy a hatalmas bronzcsillárnak csaknem mindegyik égője világít. És rend volt, rend, ahhoz képest, hogy évek óta egyedül élt itt egy öregember: Végighordoztam tekintetemet a szobán; minden egyes bútordarabján, tárgyán...

...**a**z ovális asztal körül a régi karosszékek, könyvszekrények, a virágállványok, a kifakult perzsaszőnyeg és a képek a falon... Az apám képei..., mert (magát, szerényen, tanítónak valló) tanár volt az „öreg sajt”, de „festőművészek képzelte magát”... Ezek a szavak most tisztán, élesen álltak előttem. Akkor hangzottak el, amikor utoljára beszéltem vele. Rossz néven vette, hogy a fia megint egy fegyveres alakulat tagja..., és nem volt hajlandó elfogadni még az ajándékomat sem, pedig finom nyugati italokat, cigarettákat hoztam neki...

...**a** két szobát elválasztó szárnyas ajtóban állt, nyűtt, szürke szvetterében, és két kezével elhárító mozdulatot tett. Kiborultam, üvöltöttem... De nagyra vagy az erkölcsi tisztaságoddal! Mindig is nagyra voltál vele! Meg az elveiddel... Sokra mentél velük... Persze te világ életedben festőművészek képzelted magad, meg nem értett zseninek, akit majd halála után pironkodva „fölfedez” az utókor... De én szarok az elveidre, meg a művészetre, meg az utókorra! Én nem értek máséhoz, csak a fegyverekhez..., és - igenis! - én mindig az erős mellé állok, a hatalom mellé, mert eleget bizonyítottam és rettegtem gyerekkoromban..., most már bizony-

JANCSIKITY JÓZSEF • A FALVÉDŐRŐL

ságban és jólétben akarok élni! A jelenben! Mindig is szerettem inni meg zabálni...

...**t**ájképek, csendéletek... és az egyik sarokban egy kis rajz üveg mögött, aranyfüsttel befutatót keretben, megsárgult papíron... Egy gyerek arca. Hirtelen rádöbbenem, hogy még mindig görcsösen markolom a fegyvert... Bambán néztem, aztán az asztalra dobtam. Úgy néztem rá, mint ellenségre. Először éreztem ilyet. Közelebb mentem a rajzhoz. Egészen közel. Enyhe terpeszállásban álltam vele szemben és néztem: dacos kis kölyökarc profilból..., érzékenyen, puha grafittal megrajzolva..., de nem ezt néztem, nem ez érdekelt, nem is értek hozzá... A gyerek arcát néztem, a szemét kutattam... Aztán otthagytam a rajzot és leültem az egyik karosszékbe. Csak ültem. Bambán és üresen. Mérehtelenül ostobának és szennyesnek éreztem magam. Megint a demizson után nyúltam, és hosszan, sokáig ittam...

...**f**eltűnt, hogy pontosan a vitrinnel szemközt ülök. Néztém. Közben - egy automatikus mozdulattal - a cukorkásdobozt is kivettem az asztalra...

...az első polcon: egy ezüsttálca, egy törött ezüst virágtartó, egy fakereszt, egy háromágú gyertyatartó három gyertyacsonkkal, két szürke porcelán- és egy barna faelefánt...

...a másodikon: egy porcelán-balerina (mindkét karja letörve), egy halványkék porcelán-rózsa, egy golfozó nő (szintén porcelánból) narancssárga nadrágban, narancssárga főkötővel, halványzöld mellénykében...

...a harmadikon: egy porcelán-angyalka karácsonyfával, egy piros fa nyuszi, egy ülő porcelán-kutya, egy ezüstgolyóval játszó porcelán-cica, egy porcelán-leányka és egy porcelán-legényke, a legényke kezében virágcsokor, mindketten népviseletben...

...a legelső polcon: két ballagási batyu, az egyikén hímzett szív, a másikon toboz és makk; egy törött-ragasztott agyag ló, több - gyerekek által készített - piros papírszív, üdvözlő kártya..., és egy nagy zöld üveg félig benzinnel...Ez tudtam, az öcsém emlékére áll ott. Csak egyszer harcolt életében, akkor is ilyen fegyverekkel... És azt is tudtam, emlékeztem rá: mi készítettük a piros papírszíveket, mi írtuk tele az üdvözlő kártyákat..., anyánk meg eltette, és az „öreg sajt” is itt hagyta, itt őrizgette...

...**h**irtelen megnyikordult és becsapódott egy ajtó valahol a lakásban. Ösztönösen a pisztoly után nyúltam, de megállt a kezem a levegőben. A szomszédos szoba felé néztem: a szárnycsőrű kitarva, mögötte sötét lyuk. Verem. Talán már nincs is ott szoba... Füleltem. És akkor megint felhangzottak azok a csoszogó, egyenetlen léptek... Csissz-kopp, csissz-kopp...

...**S**zámhoz emeltem a demizsont és kiittam a maradék bort. Aztán tovább bámultam a vitrint. És akkor meglátam a vitrin üvegében a saját arcomat; egy alvadt vércsíkkal, zúzódásokkal eltorzított idegen arcot..., aztán egy másik arcot, és ismét egy másikat; véres és arcpirító jeleneteket... Mintha tévéképernyővé változott volna a vitrin üvege; vérmocskos tereket és szétlőtt házakat, csontvázzá soványodott ismerősöket, elárult barátokat láttam... Aztán az öcsém arcát, azt a dacos, mégis szelíd gyerek-arcot. És ezt már nem bírtam. Felkaptam a revolvért és a vitrin üvegébe lőttem. Csörömpölve szilánkokra tört az egész tábla, és a mögötte sorakozó tárgyak nagy része: a golfozó nő meg az ülő kutya, az agyaglovacska és a balerina... De néhány figura állva maradt... És mintha nőnének és kilépnének a vitrinből, és közelítenének... és hiába tört össze az üveg, ismét azok az arcképek, ismét azok a jelenetek...

...**t**öltöttem és lőttem, töltöttem és lőttem. Egyenként lőttem szét a még épségben maradt tárgyakat; pontosan célozva, egy lövést sem tévesztve. Aztán megcéloztam a benzines üveget és belelőttem. Nagyon robbant az üveg, szilánkok és tűzcsíkok futottak szét a szobában, lángallobbant a függöny ropogni kezdett a vitrin szikkadt fája...

...**k**ivettem az utolsó töltényt és akkurátusan elhelyeztem a fegyveremben. A pisztolycsövét a számba dugtam, és még egyszer, utoljára meghúztam a ravaszt... Vér és agyvelő loccsant a tűzbe, és sisteregve, füstölögve sülni kezdett... Az aranyfüsttel befuttatott keretben látható gyermekarcot védő üveget is vér és egy darabka agyvelő fedte be. Valamiütt működésbe lépett a kis törzsfőnök-bábu elektromos szerkezete és kereplő hangon ugrándozni kezdett. A fekete öltöny már leégett róla, csak a csupasz, indiánvörös figura járta örjítő virtustáncát. Csissz-kopp, csissz-kopp...

...**é**s megint az a szédülés. Sötét gödröt láttam, és a gödörben eltűnő koporsót, és belövésekre emlékeztető dörgő hangokat hallottam, a koporsóra hulló földrögök zaját..., és megint az a sustorgás, az a kásás szövegelés körülöttem: rosszul vagy?rosszul van?rosszul van,rosszul van!..., és erős markok szorítják a karomat. Nem, semmi! Hagyjatok, hagyjanak!... Semmi..., és megint szétcsapok a körülöttem állók között...

...**t**emetés után nem megyek haza... Pontosabban: nem abba az üres lakásba megyek, ahol én fölneveltem a gyerekeimet, hanem abba az üres lakásba akarok menni, ahol én felnőttem... és ahol már évek óta egyedül élt az apám... De előbb még beülök a kocsiba és a hétvégi házhoz, a szőlőbe hajtok...

Oláh János

HAJLÍTOTT LÁNG

Két érintés inog,
mint vízholdó rúd a vállamon.
Gyertyásuhángból hasadt íj,
hajolj meg,
lődd ki a porból árnyamat,
de el ne vétsd az óriás mágnes-nap hasát,
e tétova, menekülő vadat.

Oláh János

MINT FECSKÉK A DRÓTON

Mint fecskék a dróton,
rómaiak a nyilvános márványreteráton,
sorban ültünk a magtár mestergerendáján
a cserepek közt itt-ott átnyilalló fényben.
Bőrünkön az ismeretlen felhőujjak
vihar előtti hidege citerázott.
Megadón túrtük ezt is, mint annyi mindent.
Készületlenül várakoztunk
a lesben álló aljas távozásra.

KÁPRÁZAT

A csapott vállú patkószögek között
a vérmérgezés
gyerekkort idéző
csökönyös fantomképei
járják bakugró táncukat,
kézenfogva rángatnak
a bevetülő fény országútján,
mintha tudnák, hogy hova.

Kelemen Lajos

BÁRÁNY

Ősztön tereli, istenem,
látod, a réti zöldben ét két tépő
bárányod - abból harap,
amiben aromája a létnek, és csak
fölrezzenni is, lehet,
a lejtős sánc méregtől csípős
aljához érve fog,
ahogyan mi napi kis kálváriáink
hajlatán, hol a készülődő
szorongás sérelmünkre hirtelen
lüktetni kezd,

s félelem fanyarodó szaga mar bele
a sarjú nyers illatába -
akkor megint a kegyelem álma;
csapzottan, esélyek közt lebegőben,
hogy mégis fordulhatunk
akár a kába egy-út stációin át,
mint fordulna vissza a bárány -
ölelődni hozzád,
a reményhez.

RIPORT

Faggassuk talán
tulajdon koponyánk - ha szétroppannia
mégse muszáj,

boncolgatás rutin művelete után:
alkalmas-e viselésre -

a kérdésről egy régi ál-rend jut eszünkbe,
s amint végignyargaltunk
az életrajzon,
szerény csodálatféle,

hogyan az önmehtagadást is túléljük,

és most a szégyen tűhegyével ütközve,
a homlokodon megjelenő
kis lila folt - olyan is,

mint ha a fölmentés pecsétje volna -
egy újabb kezdetre utaló
nullapont.

Gere István SZÍNHÁZ

Biztosan kevesen vannak, akiknek a „színház” szó említésekor azonnal nagydarab házi főzésű mosószippan vagy sikáló gyökérkefe, esetleg konyhai hokedlin billegő lavór jutna eszükbe, és ezen nem is lehet csodálkozni. Rabovicsnak viszont, akit szülei zsenige gyermekkorában folytonosan fürdetéssel zaklattak minden színházbaindulás előtt, az ilyen képzettársítás magától értetődő, nosztalgikusan szép és szomorú is egyben, mert felidézi az omladozó földszintes házat, ahol akkoriban laktak, az udvarra nyíló konyhaajtó csipkefüggönyét, az ablakilincsre akasztott kézitükör előtt kínlódva megkötött nyakkendőket, s azt is, hogy ezeket a gyerekszemmel rendkívüli nyűgnek tűnő erőfeszítéseket ritkán jutalmazta valódi élményekkel a teátrumbéli este. Ő ott feszengett túlszabott öltönyében a tűzoltó-ügyeletesi széket méltósággal elfoglaló apja mellett, a színpadon pedig testes, nevetségesen öltözött személyek üvöltözték érthetetlen tirádáikat és egyszercsak (végre) meghaltak mind.

Történt azonban, hogy egy kötelező, de kevesebb macerával járó iskolai színházlátogatás kellős közepén, amikor Rabovics osztálytársai már belefáradni látszottak a papírrepülők eregetésébe és cukorkahajigálásba, a színpadon hatalmas recsenéssel, rohadó ponyva szagát, molyirtó bűzét árasztó, iszonyatos porfelhőt kavartva a haldokló Nemecekre és könnyező barátaira borult a kopott díszlet, mint valami viharzaggatta úttörőátor, s az eseményt követő zűrzavarban Rabovics megértette a színház lényegét. Társaival ellentétben nagyon is jól tudta; színdarabok nem végződnek azzal, hogy jajveszkelő szülők és köhögő kultúrházigazgatók rontanak a színpadra a gyerekszereplőket kimenteni, - a színészek általában összevont függöny mögött tápászkodnak föl a deszkákról, leporolják magukat és összefogódzva hajlonganak a közönség előtt, hogy kicsikarják maguknak a tapsot, de még ezt is előzetes terv szerint teszik.

A színház az évek során életének szerves része lett, számtalan előadást élvezett vagy bosszankodott végig, hol egyedül, hol barátnői, menyasszonyai, majd felesége, Anna társaságában. Mostanában, egyre gyakrabban, csak a gyerekkel látogatta a bérleti előadásokat.

A széles, utcára nyíló üvegajtó mellett álldogált, cigarettázott, s a még mindig érkező, illatos bundákba, télikabátokba burkolt nézők feje felett figyelte, hogy fia miként halad előre a büfé előtt toporgó sorban. Nyugodt gyerek, láthatóan nem izgatja, ha megelőzik. - Nagy mafla - mondaná erre a nagyapja, pedig a gyerek okos, az irodalomtanár szerint már a második dolgozatát olvasták fel a tanáriban, minden értő tanerő mély elragadtatása közepette. Sajnos, a nyolcadik osztályt már valószínűleg másik iskolában kezdi, bár a költözésről még nem döntöttek véglegesen, mint ahogy arról sem, hogy ha költöznek egyáltalán, akkor együtt vagy külön. Annával erről újabban beszélni se lehet, pedig házasságuk tisztázatlan, köztes állapota, a megol-

datlanság nyomasztó érzése mindkettőjüket folyamatosan és szünet nélkül idegesíti: sűrűvé, benzingőzzel teltté teszi köztük a levegőt, melynek berobbantásához elegendő egy félresikerült, vagy félremagyarázott megjegyzés gyufalángja. Még jószándékú magyarázkodásaik is párhuzamosan futnak, mint a vonatsín, láthatáron belül nem találkoznak soha. Pillanatokig tartó béküléseiket, összeborulásaikat csak a kényszerű összetartozás tompa fájdalma vagy az elfojtott vágy gerjeszti, s banálisan kiábrándító ébredéssel végződik, kivétel nélkül mind. Rabovics büntudatát mindezen túl még az is fokozta, hogy tisztában volt vele: az asszony még mindig szereti, nem mond le róla, s keserű vádaskodásainak ez az egyetlen oka.

Éppen utoljára csengettek, és már az előcsarnok lámpáit kezdték oltogatni, mire a gyerek megkapta a szendvicset és a kólát. Ijedten, nagy harapásokkal falt, hiába nyugtatta Rabovics, hogy van idő, ne kapkodjon; az uborkát így is leejtette a padlóra, csuklani kezdett, magára lötytyintette az üdítőt, s természetesen nem volt nála tiszta zsebkendő, Anna elfelejtette a zsebébe nyomni.

Zenés darab volt, elcsépelte, vacak kis sztorival, s hozzáillően gyatra muzsikával, és a rendezés is megelégedett annyival, hogy a színészek ne ütközzenek egymásba mozgás közben.

Rabovics időnként fia mosolygó arcára sandított, aztán szemét lehunyta, úgy ült a sötétben, s nem is igazán bánta, hogy az előadás csapnivaló, gondolatait úgyis egészen más foglalta le.

Szegény mama, ha tudná, hogy tulajdonképpen ő hozta újra össze Ritával, hogy ő tehet az egészről, biztosan fogná a fejét. Ő erősködött, ő kötötte az ebet a karóhoz, hogy a Tolnai Világlapja volt az, amelynek címlapján sebesült bátyjának (Rabovics sose látott nagybácsijának) hadikórházi fotográfiája megjelent, pedig a férfi abban hiába kereste. Félnapokat üldögélt a könyvtár mikrofilmnézői előtt, tekergette a gombot előre-hátra, míg szeme káprázni nem kezdett, aprólékosan átrágtta magát a világháborús évfolyamokon, de nem talált semmit, pedig a másolatot karácsonyi ajándéknak szánta a mamának. Voltak ott sebesültek hadikórházban, lövészárokból, fogolytáborban, volt kitudtatás- és sültcsirkeosztogatás kórteremben élemedett főhercegnők által, s voltak a marhavagon ajtajából lábukat lóbáló sebesült hősök, csupán a Lali bácsi nem volt sehol. A címlapra különben is csak a legnagyobb héroszok, a német császár meg a magyar király kerülhettek fel, érdem szerint, esetleg egy szépen megrajzolt hőstett a „vörös ördögök”-ről, akik a csodálatos huszárlovakon a várfalra is felrúgtatnak, ha kell. A sebesültek nevét még a belső fotókon sem említették, legfeljebb az idő múlásával egyre terebélyesedő „vesztesség-lajstrom”-okon.

Rabovics éppen kezdte elunni a dolgot: a vöröskeresztes karszalagban díszelgő, sebesül-

teknek felolvasást tartó grófnőket és a bárót, aki afrikai vadászat közben veszítette el egyik karját, még sem csüggedt el, - arról tartott előadást a gézbe burkolt, ál-méklódó invalidusoknak, hogy azért így is kitűnően kezeli a fegyvert, sőt zongoraművész lett belőle. Mögötte könyvtárlátogatásra felvezetett diákok sündörögtek, és jót vihogtak a „magát szénakazalnak álcázó ravasz muszká"-t bemutató eredeti fényképen, amely éppen a monitorján villogott.

Kikapcsolta a gépet, s akkor a diaterem aijtajában meglátta Ritát. Irattartót szorongatott a hóna alatt, s éppen elbúcsúzott valakitől. Az alakja nem változott semmit, csak az ajka melletti keserédes ránc nem volt ismerős a férfinak.

Az asszony befordult az ajtón, és ott állt Raboviccsal szemben. A férfi felállt a székről, s a felengedő rugó nagyot nyikordult. Néztek egymásra, s bár két éve is lehetett, hogy nem találkoztak, egyikük arcán sem látszott csodálkozás vagy meglepődés, de valódi öröm se, csak valami bizonytalan, de azonnal érezhető, zavart gyöngédséggel vegyes zibbadt beletörődés abba, hogy idő és tér elválaszthat, aztán újra összehozhat embereket.

- Azt hiszem ideje, hogy cigarettaszünetet tartsak - mondta a férfi köszönés helyett. - Ha akarod, meghívlak egy kávéra.

Elindultak a nagy olvasótermeken keresztül egymás mellett. Vizsgaidőszak volt; még a meleg szőnyegpadlón is egyetemisták üdögéltek, irigyelni valóan hanyag pózokban, hátukat egymásnak vagy a könyvespolcoknak vetették, s halkán beszélgettek vagy elmerültek olvasmányaikban.

Úgy mentek le a hosszú fölépcsőn, hogy egyszer sem néztek egymásra, de nem is szóltak.

- Keserűen iszom - nyújtotta Rabovics felé a két kockacukrot Rita, amikor végre leültek a büfében. - Kéred?

- Férjhez mentél újra? - kérdezte a férfi.

- Én nem, de a lányomnak múlt héten volt az esküvője.

- A lányodnak? Hány éves a lányod?

- Húsz - mosolygott az asszony.

- Hát ez szörnyű - csóválta a fejét Rabovics. Nem lehetett tudni, hogy a zaccos kávéra érti, vagy az idő múlására. Öngyújtójával babrált az asztalon, s amikor felpillantott, csak akkor látta, hogy Rita milyen derűsen, ismerősen sugárzó szemekkel nézi.

Végre legyötörték az első felvonást, s a nézőtérrel kifelé tóduló tömegben a kis Rabovics ügyesen kigyózott előre a büfé irányába, az apjától kapott százaszt szorongatva.

Rita ott állt a csapóajtó előtt, s éppen kigombolta télikabátját. Nemrég érkezetett, mert fekete haján még csillogott a hó. Rabovics átnyomakodott a tömegen; belekarolt az asszonyba, és kimentek a bejárat elé, a metszően hideg levegőre.

- Régen vársz? - kérdezte Rabovics.

- Ebben a pillanatban jöttem - szorította hozzá a hűvös, hópelyhektől nedves arcát az asszony. - Milyen a

darab?

- Idétlen - legyintett Rabovics. - Átköltözhetnél már egy komolyabb színház közelébe.

- Felugrasz a második felvonás alatt? - kérdezte halkán az asszony.

- Nem, ez most nem megy - fordult el a férfi, hogy Rita ne láthassa a szemét. A bejárat fölötti erkély védett karéján kívül vastag pelyhekben, függönyszerűen hullott a hó, és megülepedett a járdaszegélyen meg a kocsik tetején. - Utálom azokat a gyerekes meséket, amikkel elő kell állnom. Egyszer-kétszer elment, de a gyerek úgyis átlát rajtam, nem hülye. A múltkor azt mondta, hogy el tud ő jönni egyedül is, nem kell nekem kísérgetnem, ha mindenképp csak egy felvonást bírok ki. Már a kismonográfiát is azért kellett kitalálnom a cégnél, hogy feljárhassak hozzád a könyvtárba, de előbb utóbb be is kell mutatnom, nem elégszenek meg velem, hogy fénymásolatokat dugdosok az orruk alá régi újságok sötét fotóiról. Egy jó hazugságnak ennél jóval részletesebbnek kell lennie. Majd kedden feljövök és elviszlek ebédelni.

- Édesem - mondta Rita, és megigazította a férfi zakójának gallérját -, azt hiszem, hogy köztünk fölösleges az ilyen mismásolás. Mondd azt, hogy nincs kedved, hogy unod a képem; ki nem állhatod, hogy a kutyá ott szuszog az ágy mellett, hogy csikorog a vízcsap - vagy azt, ami az igazság, hogy kamu volt az egész, egy először jónak látszó, aztán morbidra fordult ötlet. Én nem sértődöm meg. Tudom, hogy otthon sálat kötögetve, ájtatosan vár a hű kis nejed; az erkélyetekről az amfiteátrumra látni, nem a világitóudvarra, s hogy én, bár hogy erőlködjem is, sose tudom felvenni a versenyt a tízenöt együtt töltött évekkel. Ezt én megértem, ezt én elfogadom, de nekem ne keress bárgyú kibúvókat, mert az kettőnkhez egyáltalán nem illik.

Az asszony Rabovics mellére hajította homlokát, aztán csillogó szemekkel újra felnézett rá, zakójának gallérjainál fogva magához húzta; egy gyors csókot nyomott a szájára, s mielőtt a férfi viszonzhatta volna, már el is szakította magát, és futva elindult lakása irányába, anélkül, hogy egyszer is visszanézett volna. Rabovics pár lépést tett utána, aztán csak zavartan figyelt, hogy az asszony eléri a melléktucát és befordul. Hirtelen rádöbbsent, hogy kinn áll a hóesésben, s haja már nedvesen tapad a fejére; vízcseppek folynak végig az arcán. Zsebkendőt húzott elő, s miközben homlokát törölgette, szeme a színház csapóajtójára tévedt. Az üvegajtó mögött vádló tekintettel, kezében az érintetlen szendvicsekkel és gépikölával ott állt a fia.

Csöngettek. Mindenki elnyomta a cigarettát és a tömeg a terem felé lódult, - csak ők ketten maradtak az előtérben, és nézték egymást. Rabovics a bejárat melletti tükörhöz fordult, s a zsebéből előkotort fésűvel gondosan megigazította haját.

- Adsz egy korty kólát? - kérdezte aztán, fiához fordulva.

- Hát persze - bólintott a srác. - Megihatod az egészséget - tette hozzá. Apja kezébe nyomta a poharat, aztán elindult a többiek után. A szendvicseket menet közben dobta bele az egyik fehér csikkeskülibe.

Rabovics megvárta, amíg mindenki bemeleg, aztán dacára annak, hogy kocsival jöttek, két Martinit rendelt a büfében, s a széles, torz képet vető tükör előtt állva nagy kortyokban itta meg. Elszívott két cigarettát, aztán az ültetőnének helytelenítő sutyorgása közepette belopakodott a terembe.

A színpadon éppen nagy röhögtetés folyt: ketten már rövid alsóban parádézta, s csak pillanatokon múlt, hogy élénk, kifejező gesztusok közepette a hősnőről is lerángassák a pongyolát. Mindezt a közönség nagy tetszése kísérte: különösen a Rabovics előtt ülő tupírozott öreg hölgy nyihogott gyötrelmes fejhangon, mellette fészkelődő férje pedig térdét csapkodta széles jókedvében.

Rabovics már régen nem háborgott az ilyesmin, sőt némi irigységet is érzett a számára valamilyen érhetetlen oknál fogva már elérhetetlennek tűnő önfeledt viselkedésük láttán. Csak a fiára nem mert ránézni, s amikor végül megtette, akkor sem volt sok öröme benne: a fiún nyoma se volt az első felvonás alatt látott elragadtatottságnak, mereven nézett előre, és sem a görbeláb, sem a nyilvános koitusz vidám imitációja nem készítette mosolyra.

Vaku fénye lobbant, s abban a pillanatban, mint a villám szúrt Rabovics agyába egy régi színházi este emléke. Később maga is csodálkozott rajta, hogy addig nem jutott eszébe - a mindennapi hajszát és a szesz agysejteket romboló hatását vádolta érte, az ifjúság menekülésszerű távozását az életéből, a bioritmust, a helytelen táplálkozást, meg amit még csak lehetett.

Pedig micsoda gyönyörű nyár volt az! Örömmel, fagyaltokkal és nagy strandolásokkal teli nyár: hosszú vonatozásokkal ide-oda, sültkolbász-, füst- és almaszagú vasúti kupékban töltött éjszakákkal, szürkületi vendéglőzéssel ismeretlen városokban, s a nyár végén minden este a Várszínházban, seggpárnákkal és meleg pléddel - édes bohóckodással a színpadon, korsóba töltött nagymálnákkal a szünetben.

Az apjával töltött szünidő utolsó estéje azonban különbözött a többitől. Nem a megszokott helyen vacsoráztak; apa idegesnek látszott, mindent kifogásolt, amit addig nem. Egyszerre csak tiszta hülyeségnek, tűzoltói szemmel pedig teljes örültségnek tartotta azt a rendezői ötletet, hogy az első felvonást a várban tartásuk (amelynek legmagasabb bástyájáról egy szabad estén mind a ketten kacagva lepisiltek), a másodikat pedig a tó közepén lecövekelt színpadon, sercegő fáklyák fényében, a defektes mikrofonokkal ide-oda vonulgatva. Az ifjabb Rabovics számára nem látszott ez olyan nagyon rossz ötletnek, hiszen a tó fölél valódi fűzfák hajlaltak, a fáklyák fénye pedig szépen csillog majd a vízen. Éppen annyi időse lehetett, mint most a fia, és kezdett mindenről önálló, megindokolt véleménnyel bírni.

A rendezői észjárását persze nem ismerte mindenki, s amikor az első felvonás végén a hangosbemondó közölte, hogy a darab a sekély tó partján folytatódik, akkor nagy rohanás kezdődött, s a dühös helyfoglalásdiban letapostak mindenkit, aki nem volt eléggé fűr-

ge: elsodorták a városi nagyfejűek és vendégeik számára fenntartott néhány kényelmetlen padot őrző, ijedt jegyszédőnéiket, s a kivilágítatlan, csalános várárokba lökték a tsz-buszokkal érkezett fekete fejkendős mámikákat (ha életükben először voltak színházban, akkor biztos, hogy soha többé nem kíváncsiak oda) és a tó csuszamlós partján tolongva többen is epés megjegyzésekkel illették a nappal virágmintás strandgyatyában sült halért és sörért sorban álló színészeket, akik pedig nem tehettek semmiről.

Rabovics és papája a várbejárat magaslatáról szemlélték a tülekedést, aztán a fiú az egyik bástya alatt berendezett büféhez ment, hogy magának szalámis szendvicset és bambit, apjának meg söröcskét hozzon. A drága büfésnél nem volt egy lélek se, így hamar visszaért, kezében a kibontott, meleg sörrel. A lovasszobor mellett megállt és jókorát slukkolt a másik kezében lötyögő üdítóből, s nagyot harapott a zsömlébe.

Apja egy fejjel kimagaslott a tömegből, így amindjárt láthatta, hogy meghitten beszélget egy tupírozott hajú, magas szőke nővel, aki az ifjabbik Rabovicsnak ismerősnek tűnt a strand kerthelyiségéből. Hamarosan az is világossá vált számára, hogy a nő és apja régi ismerősök lehetnek, mert nem szorongatták olyan vadul egymást, mint azok a gimnazisták, akiket a folyóparton látott szerelmeskedni, hanem csak gyöngéd simogatásokat váltottak, s apja becsukott szemmel megcsókolta a nő haját. Pár lépésre tőlük megállt, mert nem tudta, hogy mit csináljon - egyelőre nem vették észre -: a tó felé nézett (ott fáklyás, lándzsás csapatok indultak éppen, hogy elfoglalják a bűnös várost), aztán újra rájuk, s hangos csókolommal szakította félbe melodramatikus jelenetüket.

- Ki volt az a néni? - kérdezte este, amikor magára húzta a vendégszoba friss illatú lepedőjét az ágyban.

Apja meglepetten fordult feléje, de aztán kapcsolt. - Ó, csak egy statisztá - mondta legyintve, és leoltotta a villanyt. Csend lett, az ablakon bevilágított a hold. - Egyáltalán nem fontos - tette hozzá az idősebb Rabovics kis idő múltán.

Anyjától való válása után apja elvette a statisztát, és vele meglelte a boldogságot és az anyagi biztonságot, vígan élt, míg meg nem halt, de azokban az időkben már nem kísérte az ifjabb Rabovics érdeklődése.

Az a határt, amit a férfi már nem tartott elfogadhatónak, és már csak a tehetetlenségi erő dramaturgiája érvényesült, akkor óvatosan felkelt a székről, csendben felhajtotta a támlát, - megvárlak a kijáratnál - súgta oda fiának, és kiszurrant a ruhatárba. Kiváltotta a kabátokat és még kikönyörgött egy kávét és Martinit a kasszát csináló büfésektől.

Letette maga elé a poharakat a tükör előtt, rágyújtott, és megpróbált felfedezni valami különösét, valami árulkodót a saját szemében. Nem sikerült. A tükör gyenge minőségű volt, s egyszerűen nem létezett olyan nézőpont, ahonnan belenézve ne torzította volna el az arcát.

BERZSENYI ÖRÖKÖSEI

Beszélgetés Kanyar Józseffel

Századunkkal csaknem egyidős a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, mely nemcsak átélte, de alakította is a kor irodalmi és közéletét. A névadó niklai remete jelentőségéről, a társaság reneszánszairól a Berzsenyi-örökség ápolásáról dr. Kanyar József nyugalmazott levéltárigazgatót, az elnökség tagját kérdeztük.

- Mielőtt a kezdetekről beszélnék, időzzünk a jelenben kicsit! A Berzsenyi Társaságot többször kényszerítették háttérbe különféle korok viharai, legutóbb 1985-ben kapott új lendületre. Mára ismét aktív részesevé, alakítójává vált a hazai irodalmi, művészeti életnek. Mit tart a Társaság mai hitvallásának, hivatásának?

- Berzsenyit és a róla elnevezett - századunkkal csaknem egyidős - Társaságot többször is háttérbe szorították az idők folyamán, még nyilvánossági jogától is megfosztották az elmúlt diktatúra kezdő évében: 1948-ban. Mindig akadtak azonban ellenfelei között tehetős „ügyvéd” védelmezők: a hazai társadalom írói és annak társadalmi élete, közöttük is olyanok, mint Széchenyi István, Németh László és Kodály Zoltán, akik egyedül is halhatatlanná tudták tenni a nevét. De azzá tette a róla elnevezett irodalmi társaság is, amelynek szinte félszázadon keresztül Takáts Gyula volt, és mindmáig ő az elnöke.

A Társaságot s annak munkáját az 'egyestörténelmi korszakok hiányérzetei és szükségletei hívták életre.

Századunk első felében a Berzsenyi-örökség gyűjtotta őrtüzek ápolását tűzte elsőként zászlajára a Társaság, azzal a hármassal, hogy a nagy költő szellemiségét és emlékét megőrizték, s vele együtt a ré-

gió jeles alkotóinak a kultuszát is segítsék, hogy munkájukkal az irodalom és a közönség kapcsolatrendszerét is kiépítsék a közművelődés terén.

A Társaság kezdetekben a provincializmus szelleme ellen lázadva egy szellemi korallszigetet teremtett a vidéki mezővárosban, a megalkulás után azonnal nagynevű szereplőket hívott a poros

kisváros pódiumára a fővárosból: Adyt, Reinitzet, Márfy, Mórát és Medgyessyt. Az irodalmi estek rendezői a kaposi nagynevű főgimnázium szálfegyéniségű, tudós tanárai voltak, akiknek sorából kerültek ki a Társaság elnökei és főtítkárai. Jómagam is a Társaság főtítkára és tudományos alelnöke voltam.

A legnagyobb törésvoanal a Társaság életében 1948 volt, amikor a diktatúra kezdő időszakában a belügyi kormányzat betiltotta működését. 1985-ben a Társaság neve és múltjának még mindig fénylő csillogása, országos hatáskörre való kibővülése adott számára új fordulatot. Az új horizont és az új program következtében nemzeti ambíciók vetk körül az új Társaságot. Tervnivalói ekkor már az országos művelődés ügyei voltak s nemcsak a régióéi! Egyre többet szerepeltette országos rangú tagjait, akik egyre több közéleti tárcát írtak fővárosi lapokban, a régióban pedig a Társaság folyóiratában: a Somogyban Pannónia művelődéstörténetéből és irodalmából a Dráva-szögtől - a Balatonon keresztül - az Órállók földjéig. Hatalmas

léptekkel mozdult előre; több százra emelkedett tagságával a Kárpát-medencében élő magyarság nemzettudatát kívánta erősíteni, Berzsényi-díjaival pedig a történelmi határokon kívül élő magyarság íróinak a munkáját kívánta elismerni.

- *Az ideológia korlátok tán végképp lehullottak már, az alkotói szabadság fő kerékkötője mára a pénztelenség lett. A Berzsényi Társaság mennyiben lelt rá a fennmaradás, a függetlenséget tisztelő mecénatúra forrásaira?*

- A Társaságot tagdíjak, irodalmi alapítványok, kuratóriumok, valamint önkormányzati testületek támogatásai tartják életben. Közgyűléseinek beszámolóit arról adnak tudósítást, hogy ezek a források biztosítják a Társaság működését, s folyóiratának fenntartását is lehetővé teszik.

- *A Társaság, s vele a társadalom nemcsak az ezredforduló, de a 2004-es centenárium felé is közelít. Talán nem korai a kérdés: zászlaján mely fontos értékkel lép fennállásának második évszázadába? Itt akár visszautalhatunk a Berzsényi-páholy 1903-ban rögzített, tíz pontból álló munkatervére, melyben a tennivalókat egészen konkrétan - kulturális intézmények fejlesztése, művelt és független sajtóorgánum megerősítése, Somogy vármegyei monográfia megírása - fogalmazta meg az akkori haladó értelmiség.*

A Társaság a millécentenárium és az ezeréves magyarországi iskolák jubileumi eredményeinek a szemügyrevételekor megállapíthatta, hogy az iskoláink életében közel sem történtek olyan jelentős alkotások, mint annak

idején a millénum esztendejében. Somogyban is ekkor rakták le a főgimnázium alapköveit, amelyre három év múltán felépülhetett a régió egyik legmagasabb intézménye. Az ország ma tele van súlyos panaszokkal, hogy a pénztelenség miatt nem tudjuk iskolaügyünket kellően támogatni. A piacósított kultúra folyamatában még a millénummal sem tudott párhuzamba vonható iskolaépítési eredményeket felmutatni iskolaügyünk ezerszázados jubileuma! Az eredménytelenséget szeretjük pénztelenséggel és szegénységünkkel magyarázni.

Szeretném megkérdezni, hogy Trianon után öt évvel, a gazdasági válság felé botorkáló esztendőkből, a húszas évek közepén Klebersberg Kunó kultuszminiszter, a kiváló történész miért tudott 5000 iskolát építeni, amelyre a nemzet rá tudta építeni az Alföld szőlő- és gyümölcsstermő agráriumát. Akkor tud egy ország nagyot alkotni, ha alkalmas személyiségek irányítják kulturális életét s ha szegénységének válságos állapotából - iskolái teremtő jövőképeken a megvalósításával ki akar abból szabadulni. Ezért kellene napjainkban is nemzeti tudatunk etikus és magasabb iskoláztatási színvonalával kultúrát építeni hazánkban! A középkori és a reformációkori évszázadokban többen áldoztak „az iskolaegyházak”, mint napjainkban a piacósított kultúra álliberális hívei! Amazok hatalmas áldozatokat vállaltak magukra, emezek pedig egyre több anyagi eszközt vonnak el tőlük. Ezzel a kultúrpolitikával aligha lehet Széchenyi programját végrehajtani: azaz az ország népét aligha lehet a nem-

zet sorába beemelni. Nem véletlenül tette szóvá a sorskérdések között Csoóri Sándor a Hitelben: a „kitépett nyelvű magyar iskolák” és az „alultáplált nemzeti tudat” kérdéseit.

Miután a Berzsényi Társaság a 2004-es centenáriuma felé közeledik, a nagy ünnepi alkalommal azoknak a kiváló történelmi személyiségeknek a gondolatait kell megvalósítani, amelyeket - Berzsényi eszmei mondanivalóival együtt - eddig még nem sikerült a nemzet javára megoldani. Elmaradtak még azoknak a Berzsényi-gondolatoknak is a hiánytalan megvalósításai, amelyeket Somogyban a Berzsényi Páholy rögzített 1903-ban, programjának tízpontos munkatervében. Ma kezdenek újra tevékenykedni a kulturális páholyok, amelyek Ady után és a liberális szabadkőmives páholyok programjaiban kezdtek megyénkben is megfogalmazódni annak idején. E rendszer-váltás utáni páholyok munkájában arra kell vigyáznunk, hogy ne csak a diktatúras közelmúlt TIT-es népművelés kérdéseit fogalmazzák programjaikba, hanem olyan tudományosan is értékes műveket tegyenek le Somogy asztalára, amelyek még eddig nem készültek el. Somogyban - példának okáért - jelentős tudományos alkotások közel másfélszáz kötetben kerültek már a történelmi publikációk asztalára, ámde még mindig hiányzik ezek sorából a megye történelmének új monográfiája, és a megye helytörténeti lexikonja, valamint újabb régészeti ásatásaink országos eredményei.

E törekvések során legyen számunkra iránytmutató annak felismeré-

se: kik voltak a régióban Berzsenyi eszméivel olyan erős kapcsolatban, akik a költő nagyságát igen magasra emelték a hazai irodalomban és művelődéstörténetben. Ilyeneket én két nemzedék soraiból is tudnék említeni. Az idősebbek sorából Kodály Zoltánt és Németh Lászlót. A fiatalabb generációból pedig a Széchenyi Művészeti Akadémia két tagját, akik Berzsenyi és Kodály életművéről tartották az elmúlt időszakban akadémiai székkfoglalójukat: Takáts Gyula és Fodor András. Úgy gondolom, hogy a Berzsenyi Páholy stafétabotját a Széchenyi Művészeti Akadémia, a Berzsenyi Társaság tudományos munkássága és folyóiratának rangos szerkesztése át tudja venni és magasabb szintre

korszakának kimagasló eredményeit. Első periódusának legnagyobb vállalkozása a megye történeti monográfiájának a megírása volt országos és helyi szakemberekkel. A kötet Csánki Dezső szerkesztésében 1941-ben jelent meg. A nagy értékű kötetet ma is fogadják a megyében, de az országban is.

Második nagy korszakában: 1936-ban, a költő halálának a centenáriumnán országos ünnepséget rendezett a Társaság, a Rádió hullámhosszán irodalmi estet sugároztak Kaposvárról. A centenáriumi ünnepségek inspirálták azokat az értékes irodalomtörténeti kutatásokat és publikációkat, amelyeket Merényi Oszkár (Berzsenyi költői művei, 1936, Berzsenyi ismeretlen és

- *Berzsenyinek nemcsak életében - részint a Kölcsey-kritika által -, de holtában sem igen volt nyugta. A niklai kripta, a magányos költő porhüvelyé, s a ház kalandos időket élt meg. Kanyar József, a társaság akkori főtákaraként személyesen vett részt a kripta fölnyitására. Meséljen, kérem, a Berzsenyi-birtok viszontagságairól!*

- Negyedik és ötödik reneszánszát a Társaság a II. világháború után érte meg. Amikor a Társaság főtákarává választottak, a somogyi levéltárba kerülésem után azonnal hozzá láttam a Berzsenyi-kutatásnak. Izgalommal kerestem a jelenlétét a levéltári fondok sárguló lapjain. Minden korabeli forrást átnéztem róla és családjáról Somogyba érkezése után, hogy

tudja emelni hazánkban a Berzsenyi-kultuszt.

- A *Somogy folyóirat* - melynek a *Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság* a kiadója - 1994-es számában Ön a 90 éves évforduló előtt tisztelgett cikkében. Itt említi, a társaság reneszánsz-korszakait. Melyek voltak a korszakalkotó mérföldkövek?

- A Társaság 90. évfordulóján áttekintettük négy nagy

kiadatlan levelei, 1938 és Berzsenyi Dániel verseinek összevegei, 1938 és Vajthó László szerkesztésében Berzsenyi: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól (1932) című munkájában publikálódtak. Ekkor komponálta Kodály Berzsenyi: A magyarokhoz című ódájára az Éneklő Ifjúság új himnuszát, a hazai énekesrend kóruspódiumának a szignálját.

semmiféle titok és rejtély ne maradjon körülötte új hazájában. Nem is maradt, birtokviszonyaira vonatkozó adatok csakúgy kivilágosodtak belőlük, mint a családjára vonatkozóak. A birtokiratok azért izgattak: miképp gazdálkodott új megyéjében: az akkori Niklán. Különösképp arra voltam kíváncsi, miképp írhatta a Mezei szorgalmat - szinte válaszul - Széchenyi Hitel című kötetére. Közismer-

ten nagyrabecsülték egymást Széchenyivel, kötetekben több idézetet vettek át egymástól. De az is izgatott, hogy a művelt költő miképp olvasható idegen nyelven a reformkorban - Nikláról bekocsizva - a kaposi megyei könyvtárban, ahonnan már korszerű agrárius könyveket is kölcsönözhetett és olvasmányjaiból miképp építhetett bele a Mezei szorgalom mondanói közé az Oekonomische Neuigkeiten oldalairól több agrárius és pénzügyi ismeretet.

- *A tagság zömét egykor is, ma is Somogy adta, ha jól gondolom. Ugyanakkor a társaság a haza, de főként a Dunántúl számos régióhoz kötődött tagjai által. Hogy áll a helyzet ma? Mennyire erősek a megyén túli irodalmi, kulturális kapcsolatok?*

- A Berzsényi-eszme barátai közül: kik csatlakoztak Hozzá? Hadd említsem kortársként a nagyok közül: Széchenyi Istvánt, utódként pedig a róla szóló tanulmánykötetével Németh Lászlót.

A Társaság súlyára és tekintélyére engedett következtetni az a tény is, hogy a centenárium tavaszán alakult meg a városban a Dunántúli írók Társasága. Ezidőtájt voltak vendégei a Társaságnak: Gulácsy Irén, kemény János, Molter Károly, Nyirő József, Szemlér Ferenc, Móra Ferenc és Mécs László. A Társaságnak ekkor, regionális keretei tágulván, több dunántúli városban állítottak szobrot és emléktáblákat. (Berzsényinek Niklán, Pálóczy Horváth Ádámnak Dunakömlődön, Rippl-Rónainak és Roboz Istvánnak Kaposváron, Pete Lajosnak Hetesen.) Még könyvkiadói tevékenységet is fejtett ki a

Társaság. Ezidőtájt jelent meg Merényi Oszkár: Magyar klaszicizmusa és Szöllősy Ferenc Balatoni aranyhíd című regénye.

A mikor a négyesviték Arágyását megért Társaság újabb reneszánszát ülte 1946 őszén, 70 tagja között 14 olyan író volt, akik a Magyar írószövetségnek tagjai voltak. Felolvasó ülésein Tersánszky Józsi Jenő, Csorba Győző, Bohuniczky Szefi, Aprily Lajos, Jankovich Ferenc, Dallos Sándor, Bernáth Aurél, Passuth László, Morvay Gyula, Kolozsvári Grandpierre Emil, Tamási Áron, Déry Tibor, Vass László, Kassák Lajos, Berda József, Tatay Sándor, Sőtér István, majd a kaposvári és niklai mauzóleum és emlékház újjáépítésén Illyés Gyula, Németh László és Tolnai Gábor szerepeltek.

- *Az ifjú Csokonai, Somogy másik büszkesége, Új Helikont kívánt - s hiszen: jövedölt - költeményében. A társaság sokat tett e kívánalom beteljesüléséért. Tud-e integrálódni e Helikon Budapesthez, megtartva somogyiságát?*

- Az új Helikonról álmodó Csokonai után ezt a szép gondolatot is a Berzsényi Társaság vette a vállára, s azóta is - szinte évenként: Berzsényi születésnapján - megrendezi a helikoni napok ünnepi programjának eredeti színpadán: Keszthely kastélyának falai között. A Berzsényi-díjak alapításával és kiadványaival pedig magához kötötte azokat az írókat, akik a nemzeti tudat erősítésében ma országos súlyú és rangú tevékenységet fejtenek ki határainkon kívül, a magyar írók világtalálkozásának a megszervezé-

sével és folyóiratával pedig kontinensekre kiterjedő munkát tud végezni, egyszerre integrálja gazdaként a szülőföldet, a régiót, a nagyvilágot és a hazát.

De a Berzsényi-örökség védelmében állította helyre 1948-ban a niklai rogyadozó lakóházat és a temetőben lévő feldúlt kriptában ismét összegyűjtötte a „elszört csontokat” és egy szilfaurnába helyezte el, miután a nagy költő acélkoporsóját a II. világháború folyamán ismeretlen katonának feltörték és elvitték. 1948. május 9-én, a költő születése napján újra beszentelítettük a mauzóleum kriptáját, az ünnepségen a niklai temetőben ezrével vettek részt Nikla és környékének népe, az ország nagy nevű íróival - Illyés Gyulával, Németh Lászlóval és Tolnai Gáborral és a Társaság elnökségével, a megye hivatalos képviselőivel együtt semmivel sem kisebb számban, mint az önkényuralom után: 1860. június 14-én az obeliszk állításakor.

Hosszabb szünet után 1985-ben újra feltámadt a patinás Társaság országos hatókörű egyesületté alakulva. Berzsényi költői örökségét és mindmáig időszerű mondanóját általa a nemzete vállalta magára. Szellemének „válódi nemességére” a nemzet és az elévülhetetlen idő nyomta rá - ezúttal is - az örökkévalóság pecsétjét - írtam záró akkordul „Múzsáknak szentelt kies tartomány” című művelődéstörténeti kötetemben. Berzsényi szelleme már az egész fölé kiterjesztette védőszárnyait! Benne kisebb hazájára: Somogyra is!

Balassa Tamás

HARANGOZÓ FERENC • A SZIVÁRVÁNY ALATT

Tarján Tamás

KÁLMÁN

Nonaginta!

Az egyházi gimnázium falai közt szokatlanul dekoltált tavaszi ruhát viselő szőke iskolaorvosnő súlyos és titkos ítéletként ejtette ki a szót, megismételve: - Nonaginta! Csak azzal nem számolt Doktor Merilinmonró, hogy mi természetesen tanultunk latint; az egy pillanatra döbbenet föltekinthető, majd a rubrikámba 190-es számot kanyarító írnok mozdulatából pedig amúgyis láttam: ha vérnyomásmérésről van szó, a kilencvenet százkilencvennek kell érteni. Tizenöt éves diáknál szinte világrekord-érték, hypertonia iuvenilis.

Gyakorlott magasvérnyomásos családból származom, az eredmény csöppet sem rendített meg. Jobban örültem volna a 200-nak, az mégiscsak kerek szám, s a *perérték* különben sem emelkedett 95 fölé. Mégis sápadtan támolyogtam ki a tenyérszerű rendelőlőből, alig szorítva helyet az ajtón az ábécérend szerint utánam besasszézó Tordaynak. 130 fölött semmi esélyem nem lehetett arra, hogy sportorvosi pecsét kerüljön a kék kosárlabdázó igazolványomba. Márpedig hogyan is nélkülözhetne a csapat a *bemesek* elleni serdülő rangadón, idegenben, az

Alfa mozi melletti tornateremben!

A HÍRES DIÁKJAINK dicsőségtáblát ismeretlen okból épp a rendelő mellé függesztette ki a gondos igazgatóhelyettesi kéz. Őt hasábban sorakoztak egykori kiválóságaink nevei: Erdélyi Vazul egyháznagy és II. József császár („Bajtay Antal tanította történelemre”), Bedekovich Kálmán horvát bán és Vörösmarty Mihály költő („eminens diák”), Vörösmarty Béla, a kúria másodelnöke és Boráros János polgármester, Ambrózy Gyula gr, koronaőr és Örkény István novellista. A kivételes pedagógiai érzék e végeérhetetlen lajstrom mellett is üresen hagyott egy egész hasábot. Legbensőbb terveim szerint e sort kívántam megnyitni én, hiszen a politikusok és egyéb közférfiak, poéták, piktorok tucatjai s a töméntelen püspök után nagyszerű és példás újdonság lett volna egy sportember, kosárlabdázó olimpikon! Sajna, legendás orvosaink, Borszék és Dollinger, Gruby és Hüttl, Semmelweis és Thanhoffer („a boncolástan egyetemi tanára”), Stáhly és Verebély összevonták a szemöldöküket: Egy százkilencvenesnek sipirc!!!

Ilyen vész helyzetben egyetlen megoldás kínálkozott: lemenni Kálmánhoz. Kálmánnal mi cimborális jóviszonyt ápoltunk, mivel csak kettővel járt fölöttünk. Azaz épp két éve, 1961-ben állították föl a szobrárt a gimnázium előtti, róla elnevezett téren. Ennél okosabbat nem is cselekedhetek volna a hajdani városatyák, bárha az ő fejükben sem volt több sütnivaló a maiakénál. Mert mire jó egy ily természetes testvérbáty? Sztrapacszkától és spriccerektől széles válla megett nirvánai nyugalomban igazíthatunk fejünkre a diáksapkát. Abban az időben a diákokok még rendeletileg kényszerítve vala, hogy a bocskait magán fuvarozza, s az aranyzinórok számáról a bölcs atyák jószágos szeme könnyűszerrel leolvashassa: hanyad évfolyamos a pernahajder? De mert a farmernadrághoz, tisztpulóverhez kevésbé passzolt a diáksityak, nekünk nem smakkolt viselni. Vittük otthonról a zsebünkben, s csak az utolsó percben nyomtuk a fejbúbra, hogy aztán - mintha még abban is aludnánk - peckesen léptessünk el a kapuban posztoló sapkanézők előtt. Ezt a kétes, ám kétségtelesen létezett stallumot azok a buzgalmi ifjak vívták ki maguknak, akik bármikor készségesen röpitették az igazgatói irodáig egy-egy vétkes sapkátlanságának hióhírért.

Márciustól júniusig, szeptembertől kora decemberig állandó ügyelet működött Kálmán talpazatán. E klub méltó utódaként virult a leghangulatosabb kávéforrásoknak s a lehangulatosabb kiskocsmáknak. Kalmus örömet foglalta el a díshelyet, csak a fain karszékét hiányolta, mert az álldogálástól sajogtak a visszeres lábai. Értett ő a diákember nyelvén, szinte meg is ifjodott közöttünk. Még a diáksapkát is hajlandó vala viselni - amikor Blahota a kőfejébe nyomta -, hiszen tiszteletbeli társunknak számított. Ha megnyertük a kerületi matematika-versenyt: Grosschmid és Nékám, Petzval és Sporzon mai nagyreményű követői voltunk - ha a Budapest-Vác vonatjáraton leszereltük a vagon összes fülkájének kilincset, a Mikszáth Kálmán téri gimnáziumra hozva szégyent diktáltuk a jegyzőkönyv hamis adatait az ordibáló kalauznak. Ha az országos kerékpártúrán az élen végeztünk, a szűzmáriás címer *Maria Méthér Théu* betűit ragyogtatva álltunk a dobogóra - ám végzőseink a Mikszáth téri alma mater hadirokkantjaiként vánszorogtak el a kiegre, hogy az első sorozáson legalább a „békében alkalmatlan, háborúban szakszolgálatra alkalmas” minősítést ravaszkodják ki. Ka-

minak mindig beszámoltunk a fejleményekről. Ő csak somolygott. Hát mesélje el, hogy a rimaszombati algimnáziumból azért került át a Selmezbányai főreálba, mert pálinkás kenyérral etette meg a tűzoltók csacsiját...?

Pertuban voltunk Kálmánnal. Ő meg visszamagázott.

Kálmán a mi oldalunkon állott.

Ha az atyák reverendasuhogató sietős lépteikkel húztak el a stomatológiai intézet mellett a Ferenc körúton túli plébániák irányába, a nagy palóc lomha testével igyekezett úgy fordulni, hogy ne kelljen a tisztelendők szemébe néznie. Nagy vétek nyomta a lelkét: ő kapatott rá minket a dohányzásra (már akit rá lehetett, mert nem úgy van az, hogy a mennydörgés csinálja a villámlást). Különösen akkor eregetett báránkyányi füstfelhőket, ha Schleisz-Kalmár, Haselbach, Öszödi vagy Száraz húzódtak meg mögötte (utóbbi Sík Sándor nadrágjában, mivel különösen szakadt Levi's-ét hitoktatói parancsra kénytelen volt a nemrég elhunyt rendfőnök úr pantallói közül választott sötétbarna csíkosra cserélni. Óriási szerencse, hogy Sík úr törékeny természetű volt, így nadrágtestamentuma bennünket, kosárlabdázó természeteket, nem nagyon fenyegetett). Frakesz egyszer - szeretett testnevelő tanárunk, Géza bácsi (civil!) által rajtakapva a cigarettázáson - odáig merészkedett, hogy állító, Mikszáth maga tette szóvá: ha már tanintézményünk Irinyi János vegyésznek, a zajtalanul gyúló foszforos gyufa feltalálójának egykori műhelye helyén emelkedik (valóban ott, emléktábla is tanúsítja), akkor ezt a nagyszerű magyar találmányt a rápipantásnál is sűrűbben lehetne alkalmazni, annál inkább, mert Irinyi Jankó, a Tisza Biztosító Társaságnál vitt ellenőr korában, neki édes egykomája volt.

Frakesz akkora pofont kapott, hogy a stomatológia fala adta a másikat. Novellatéma - jegyezte föl Szklabonya díszé.

Mire a 190-essel leértem Mikszáthhoz, teljes nagyszünetnyi csoportozat lebzselt patrónusunk oldalában. - Százkilencven? Szép! - ezt mintha Kafner-Mikszáth jegyezte volna meg, aki délután kettőtől másnap reggel nyolcig a Zsül nevet viselé, nyolctól kettőig viszont a pórias Andrást vala kénytelen szenvedni. - Fél tucat piócát ajánlanék, hónaljba, térdhajlatba - tromfolt Haselbach-Mikszáth -, midőn Pöstyénben kerülgetett a gyalogguta, nekem is a nadály használt.

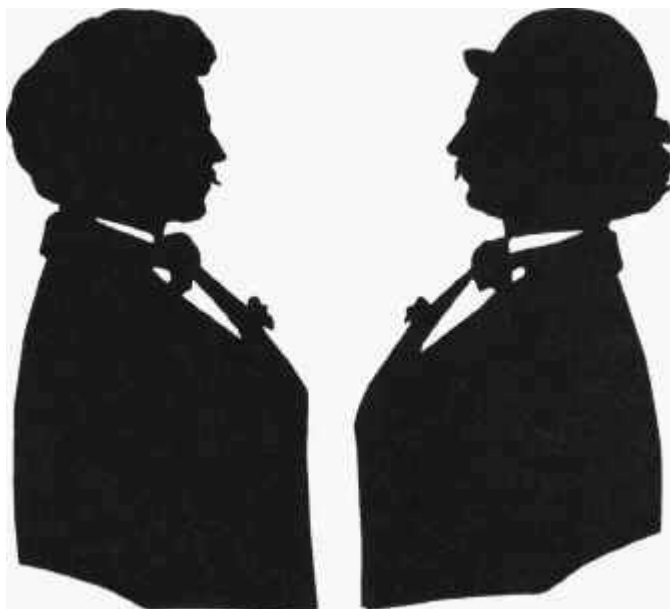
A bölcs írói tanácsok záporozása azzal zárult, hogy rendezkedjem be állandó véradásra, egész jól lehet vele keresni, Krehlik állítólag csakis a véradási pénzekből veszi a Csongor szivarjait.

A kapuban két harmadikos hirtelen abba hagyta egy sapkanéző püfölését, ebből tudtuk, hogy becsengettek. Alapos számítások szerint huszonöt másodperc kellett, hogy előbb érnünk föl a második emeletre a kémikumba, mint Mösziő Makesz, aki év eleje óta a sósav és a porcukor elegyítésének sajtászerűségéről értekezett. Négyesbe kapcsoltunk, Kálmán még utánunk szólt: - Fialurak! Kémiaórán ne olvassanak a pad alatt! Vagy ha mégis, akkor az Akli Miklóst!

Mindig így köszönt el: néhai bárány, fekete város, meg valami esernyő Eléggé benne járt a korban.

Délután a Gyáli úton a nyugdíjas sportorvos bácsihoz utolsóként mertem bekopogni. Pecsétes fehér köpenyét már a szék karfájára vetette, távozóban még mért egy könnyű 110-et, és oda se nézve beütötte a pecsétet az igazolásomba. Másnap a Bemet 7 óra 54-re elkaptuk, Ede hintett 30 pontot, a két Kischberg együtt 30-at, a maradékból két ziccert és egy személyit én. A Bem taccsra lett téve.

Kálmánról nem feledkeztem el. - Minden évszakban meglátogatom. Ő olyan jó stabil. Mostanában magányosabb, de nem mutatja. Ha köszöntöm, újra csak fiatalurazni szokott: - Fialur! Hát ma sem megy be megnézni a HÍRES DIÁKJAINK-at?

Fábián László

NINCS IDŐM MIKSZÁTHRA

ma megint nincs időm Mikszáthra, és nem tudom, miért éppen rá nincs, miért akkor foglalt el valami más, valami egyéb, érdekes vagy érdektelen, hasznos vagy haszontalan, amikor elhatározom, na, most akkor jöjjön, következzen ő, mint a fogorvosnál: érkezési sorrendben, de hiszen nekem éppen érkezésem nincsen a jó palócra, ha meg támadna olyasféle gondolatom, amely kisöpörné előtte az utat, szabaddá tenné föl-szabadult lépteim előtt, akkor egyáltalán nem érzem leendő lépteimet föl-szabadultnak, Mikszáth-szabadoknak, pedig hát, pedig hát...

ja, igen, azt el tudnám képzelni; az *Akli Miklósi* azt valóban el tudnám képzelni, az olyan! arra Umberto Eco is csettintve mondaná: „nyitott mű” (olyan, mint a többi), mert hogy az folytatható, akár elemeire bontható és újraírható száz meg száz (azért annyi talán mégsem!) változatban, akár úgy is, hogy még mindig Aklicska legyen a hőse, noha úgy is, hogy Ferenc császár, az a pedáns hivatalnok: elképzelem, amint bemegy a Burg-hivatalba, a császári hivatalba, levezi porköpenyét, gondosan vállfára igazítja, lakája segítségével könyökvédőkbe bújlik, majd íróasztalához ül, fölüti a főkönyvet, hiszen egy császár mégiscsak egy főkönyvet kell, hogy fölüssön, orrán cvikker, mert a Habsburgok általában rövidlátók (most, persze, elő kéne keresnem a felvételt, amelyen együtt vagyok fényképezve a Habsburg-lánnyal, vajon szemüvegben van-e ő is), finoman hunyorog, keze tétován elindul a kalamáris felé és...

nos, ezt ismét nem folytathatom, hiszen ez már egy történet lenne, akár azzal a nagyképűséggel is, hogy én és a Habsburg(ok), ami mégiscsak röhej, de semmiképpen sem Mikszáth, mitöbb, pontosan ez venné el újfent az időmet Mikszáthtól, holott én rá akarnám szólni, és föl nem foghatom,

miért pont Akli Miklós jár minduntalan a fejemben, pedig minapában bele-bele néztem A fekete városba, és tudom, hogy a Beszterce ostroma vagy az Új Zrínyiász (ilyenkor szoktuk volt mondani: ohne As), az - ugye - mégis, netán a magasabb literatura becse, meg a társadalomábrázolás, az elmélyült realizmus, a kritikai szufla-

na, igen!

de hát az Akli Miklós meg olyan, amilyen...

ez az a pillanat, amikor vallomást illenék tennem, hogy - tényleg - milyen is az Akli Miklós, milyen, mint történet, mint regény, mint írói teljesítmény, mint életműdarab, hiszen minduntalan csak fintorgok, midőn hivatásos, tudós irodalmárokat olvasok vele kapcsolatban, és én még olyankor is jobban kapcsolatban vagyok a művel, úgy érzem, mint a jeles urak, akik számomra teljességgel érthetetlen szempontok alapján (és igazán csak Mikszáth apropóján) sületlenségekről értekeztek, hogy társadalomábrázolás, elmélyült realizmus, kritikai szufla és miegymás, szóval hablaty, és az a fakezű pályatárs jut rögvest eszembe, aki nagy hevülettel, hasonló téveszmék alapján takarítgatta ki az irodalomtörténetből Mikszáth német kortársát, May Károlyt, aki - természetesen - ezerszerre melegebb szavakat érdemelne legalább azoktól, akiknek van fülük a hallásra és így tovább...

hát tessék: most meg Mikszáth és May Károly -

hol itt a minőségérzék? hol a fegyelem, amely visszafog a hasonlíthatatlan dolgok összehasonlításától? egy ifjúsági író ticskálni csak amiatt, mert... de talán tetszetek olvasni A két koldusdiákot vagy A beszélő köntöst, esetleg még az Akli Miklóst is, mivel hogy ifjúsági regény, meg hogy Mikszáth, és akkor megintcsak minőségérzék vagy az említett fegyelem?

ugyan már -

hát a *Karácsony*, hát a Vitzliputzli-novellák Maytól? mégsem csak ifjúsági irodalom, olvassuk bár a legkritikusabb szemmel is, mitöbb: valódi, rangos művészet, a vonakodásnak semmi helye, de talán az is valami, hogy a német írók jelentős része milyen melegséggel nyilatkozik a börtönviselt tanítóról, kivált a *Mein Leben und Streben* ismeretében -

értettem: Mikszáth -

de hiszen róla (is) beszélek; arról a mára szinte ismeretlenné vált képességről, hogy miként kell ráakadni egy épkézláb történetre, hogyan kell azt úgy végigbonyolítani egy regényen, hogy minden szála érdekes maradjon, miként lehet hiteles környezetet teremteni, érzékletes leírást adni, „hallható” párbeszédet kreálni stb., stb, és - természetesen - mindebből megszöni valamiféle világgépet is, hiszen - gyanítjuk - a regény mégiscsak bizonyos totalitás, és - ha hiszik, ha nem - ez a teljesség mind Mikszáthnak, mind Maynak sajátja, sőt, tudunk róla, eltökélt szándékkal vonultatják föl - kedvünkre...

az Akli Miklós - például - így kezdődik: „Mária Terézia udvari személyzete közt még ott szerepel koncipisták, kontrollorok, sekretáriusok, kancellisták közt az udvari bold, de II. József törölte ezt az állást, s azóta csak okos emberek voltak az udvarnál”, azaz: a szerző jó előre és jó mélyen beágyazza történetét az iróniába, hiszen a mondat finom humora, az indirekt gúny elvégzi ezt a föladatot, a továbbiakban mendemonda, pletyka, anekdóta, különckedés, kaland, szerelem, játék, tragikus elem (ki tudja, mi még?) jól megfér egymással, tompítják, élesítik, ellensúlyozzák, kiemelik egymást a szerző szándéka szerint, ráadásul olyan természetességgel, amely a leghalványabb aggályainkat is szertefoszlatja még olyan romantikus vándormotívumokkal szemben is, mint - teszem azt - az elcserélt királylány, mivel Mikszáth ennek a lebegtetését is érti, az egész regényt szegi be a következő zárópasszussal: „- Ej, no! Ne legyetek hát birkák. Hiszen nem az igazi Mária Lujza.

De hagyjuk ezt most, régi dolog ez, nem jó ezt feszegetni” -

valóban: kényes dolog a valóság működtetése, igaz és hamis úgy szökkennek olykor egymásba, akárha mindig is együvé tartoztak volna, mert néha, nem túlságosan gyakran, mégiscsak könnyű a lélek, talán Mikszáth is elmondhatta időnként magáról, amit amerikai kortársa, hogy

„**nem hallom a kaszás időt súlyosan suhogni**” - (Sidney Lanier), vagyis akár az idill pillanatai is elkövetkezhetnek;

az idill; ez újfönt valami negatívum, legalább is a modern (hát még a posztmodern!) ember szemében, akinek fogalma sincs róla, hogy akár ügyelni is lehet az idillre, óvni, védeni, mint olyasvalamit, amely fáradságainkat, reménytelenségünket, kedélyvesztésünket oldja, mert nem lehet, mert kibírhatatlan életen át búvalbaszott pofával járni a világban -

Mikszáth ezt is tudta!

tessék „különös házasságára” gondolni Mauks Ilonával, akitől elvált, nehogy magával rántsa a nyomorúságba, majd amikor ismét javult az anyagi helyzete, újból feleségül kérte szerelmét (úgy tetszik, az egyetlen), mivel már biztosítani tudta számára a szolid jómódot. nekem pedig meggyőződésem, hogy az idillt óvta a maga lovagias módján...

Mikszáth a lovagias férfi, Mikszáth a korrekt író

de hisz' akkor ember és mű mélységes harmóniában...

ez volna a kritikai realista Mikszáth?

már az elején javallottam, felejtjük el ezeket a csacskaságokat; ilyesmiket lehet (nem igazán tisztességes) iskolákban tanítani, szabad beleírni, magyarázni szakkönyvekbe (azokat úgyse olvassa épeszű ember), ám ha komolyan akarunk irodalomról, kivált művekről szólni, ezeket kerülni kell, ha kicsit is adunk saját hitelünkre -

akkor viszont miről beszéljünk?

éppen ez jár a fejemben, lám, emiatt nem jutottam hozzá ma sem, hogy igazán Mikszáthról csevegjek...

Sarusi Mihály

BALHITEK MIKSZÁTHRÓL

(avagy: Őszinte szó a nagy palóc ürügyén)

Jónéhányunknak (változatlanul) kortársunk a jó palóc, ám gyakori - róla szólván - a hamisítás. Hogy így, meg úgy, Mikszáth (a Kálmán) ... feledhető. Nyilván (hogyne) ... anekdotizmusa miatt, kiapadhatatlan életkedve (humora), fékezhetetlen mesélőkedve okán... Mert hogy (ugye) mindez... a múlté! Hogy lenne a miénk - mi több, kortárs - ez az eléggé múlt századi író, ki ennyire idejétmúlt (pontosabban: ma épp nem divatos) dolgokat mivel (s vall). Aki ráadásul (szinte: pláne) szereti a hazáját! Mi több, csak ezt hajlandó (igazán).

Göbe prof

Már a megboldogult nyolcvanas (ezerkilencszáznyolcvanas) esztendőök derekán elkialtotta magát egyik egyetemünk egyik - tan-
székvezető (irodalomveszejtő?) - tanára: Mikszáth (úgy, ahogy van) idejétmúlt!

A.

S hát (szó, mi szó!), mi a - nyolcvanvalahánybeli - Szabadnépben korszerűtlen, kortársi hogy lehet?

G. tanár bácsi esete bizonyítja: aki tanít, nem biztos, hogy tud is.

Nem kunszt (Mikszáth örvén) erre rájönni.

Nehezebb: megérteni, mire megy (ki) a já-ték.

Akkor (mondom, az 1980-as években) még nem sejtettem, miről van szó. Hogy mostanra - kilencvenes éveink derekára - kiderült, már világos.

A posztmodernnek csúfolt akárminek nincsen szüksége semmiféle Mikszáthra, Mikszáth-olvasóra, Mikszáth-értőre!

Mert Mikszáth: olyan.

... Milyen?

Hát ez az.

Balra, fel

Csurka mondi:

- Balra, el!

Mondhatom, valahol itt bűzlik valami.

Valamerre e tájon.

Tájban.

Palóchonban, s arrébb, a Tiszaháton.

Körbe, szerte.

- Jobbra, tova!

Le s föl, el, át; ki.

Hogy ne is folytassam.

Mikszáth (úgy tűnik): nem kapcsolható egyikhez sem.

Legfőnnebb... valamiféle (közéleti és iro-

A szklabonyai Mikszáth ház

dalmi) „konzervatívizmushoz”. Miszerint írás az, ami. S nem az, ami nem.

Bonyolult, nem mondom.

- Valami büzlik Hunniában!

Mikszáth nélkül, Mikszáth-talanítva, Mikszáthot feledve, Mikszáthot nagy ívben elkerülve, Mikszáthfalváról tudomást se véve...

- Bal, jobb, bal, jobb, vezetek egy majmot!

Kerül épp elég... Mikszáth-pocskoló korunkban.

Ó, a középnemes!

Nemes, köznemes, középnemes, kis- és kö-zépbirtokos, stb. Szép ánglus ejtéssel dzscentri.

Hogy a ... manóba ne!

(Jó pórul járva.)

Ha jól emlékszem egykori tanodai tanulmányaimra, a marxi (sta, marxi-leninisztaíni), s utóbb az utómodern balhit szerint a dzscentri, azaz a lecsúszó magyar nemes írója (ilyeténképpen) - ugyi - (jó szemmel bár, de) túlon túl megbocsátóan költ hőseiről mindenfélét!

- Romantikus, de már szerencsére nem úri-nemesi-nemzeti, hanem csakis népi regényesség az övé! Szinte már (ha nem is a csúcs, a szocialista, de valamelyest mégiscsak (realizmus) ez az egész izé)!

Brumma-brumma-brummadza.

Hogyne, az az úri osztály (melyet, ha te-met, mégiscsak sajnál Mikszáth), az a (akkor még éppenhogy akkor uralkodni képtelen) nemesi réteg: ügyeskedett, szerencsétlenkedett és sok mindent (majd mindent) elvesztegetett, de.

Ez az, ez a de.

Ellenben.

Ám: nem volt eleve bűnöző.

Mint a mai.

Azon mái új urak (akár a kádáriak), kikről hogy lehetne egyáltalán írni?!...

Emez: köztörvényes bűnöző

Míg amaz (jó száz évvel ezelőtti) urak legfőnnebb - ha másképpen nem bol-dogultak - hazudtak egy jókorát, rosszcsont svihákok voltak, ámde emezek (itten) - körünkben - az ezredvégén?!...

Egy őszinte szavuk nincs!

Ezekről írni, ezektől valamit hallani, ezek tit-kát... megérteni, megérezni, valamennyire fölmu-tatni... hogy lehetne.

„Fönn a Jeruzsálemhegyen” című regényíró-

tanonci mutatványom (a nyolcvanas évek legelejé-ről) azért nem sikerült - eléggé - (a szükséges mér-tékben), mert nem hatolt valóban mélyre. Mert ezekről az elvtársakról - mái nagyurakról!!! - (már akkor) alig tudott meg valamit az ember. (Se róluk, se tőlük.)

Akár íróféle, akár nem.

Mélyen elhallgatták, még az egykori cim-bora előtt is, hogy ityeg a fityeg; mitől döglök a légy; hogy s mint (lesz magántulajdon a közösből a közös fensőbbségét hirdető közös-ke-zelő, magát közösségpártinak hirdető muksó rosszvoltából).

„Jeruzsáiem”-em (engedelmet, hogy Mik-száthoz hasonlítom - valamelyest, csakis e tekintet-ben - magam): megbocsátó! Igyekszik megérteni az új (veres) dzscentrit. Miközben (ma már tudom): erre aztán nincs mentség! Mert e z e k (ellentétben a mikszáthi alakokkal) már közönséges - köztörvé-nyes - bűnözők.

Honnan tudtam volna (1980 táján), hogy H mindarról, mit elkövetnek, hallgatnak - halálukig? -, mint a sír? Hogy e bűnöző-értelmi-séghez, e tolvaj-hatalomhoz, gengszter-osztályhoz hozzá nem férhetel?!?!?

Lenne mit írnom, folytatnám jeruzsálemhegyi karrierregém, dehát... (mindezért, mert a lényeg, a legmély érinthetetlen, a pizok alja megközelít-hetetlen): lehetetlen

Bezzeg Mikszáth...

Neki könnyebb volt. (?)

Mert Mikszáth hősei ... (legalábbis e z e k-h e z képest) esendő emberek, a máiak (kik kínál-ják maguk a tollforgatóknak:) hivatásos bűnözők?

- Esetleg ha a dokumentarizmus eredménye-it hasznosító regényt írni!

Arra azt mondják (jó modernutániék): ez, koma nem rege!

Csak: újság.

Nono.

Ha.

Utóirat

Jézustársasági atyától hallom: a katolikus-ra az ÉS, a protestánsra a VAGY, a sza-badkőművesre az IS, a sátánistára meg a SE jel-lemző.

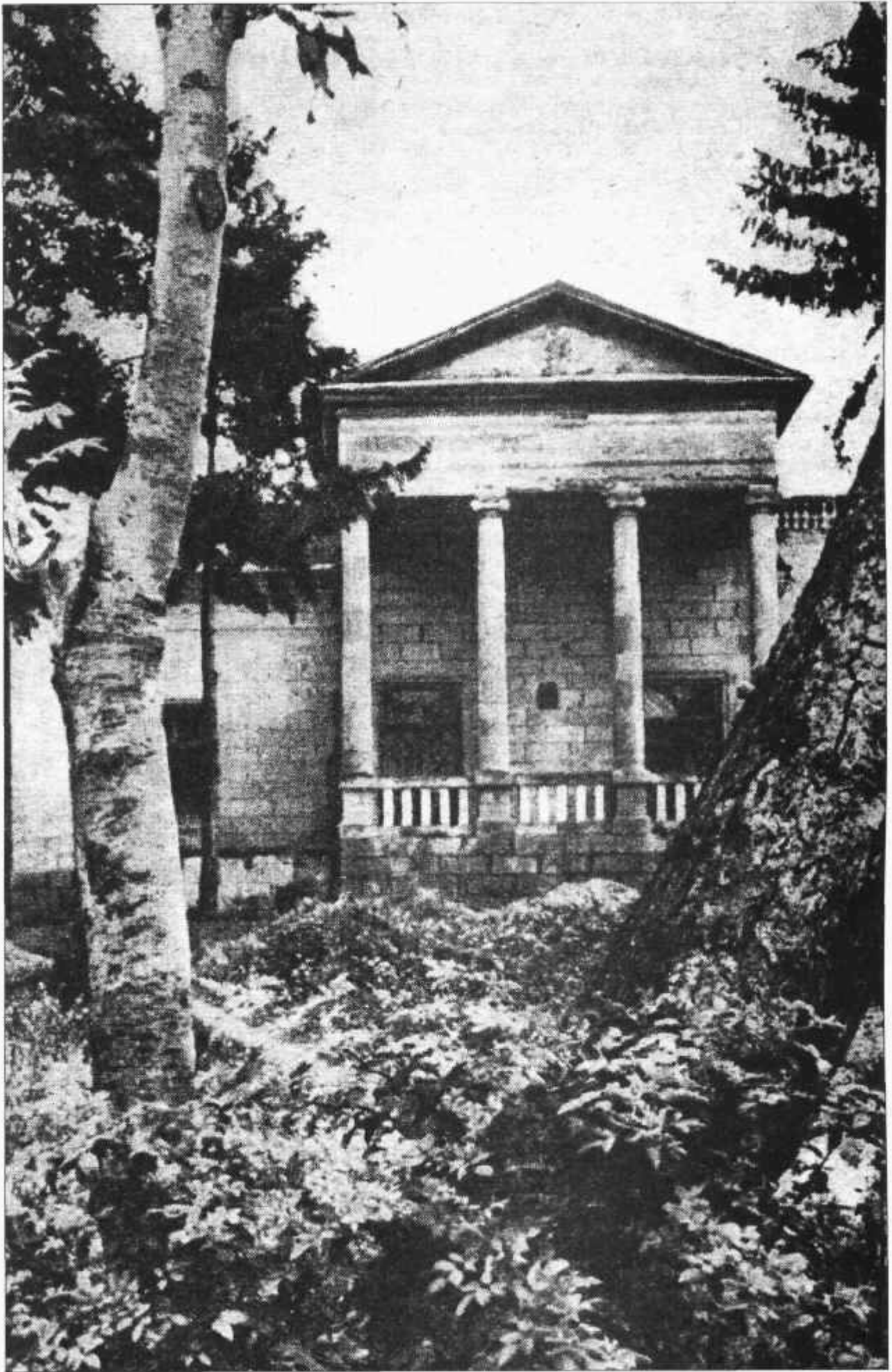
- Mikszáth (és) Kálmán.

- Mikszáth (vagy) Kálmán.

- Mikszáth (is) Kálmán.

- Mikszáth (se) Kálmán.

Mondhatni: hogy a csudába ne!

A HORPÁCSI KÚRIA

Ébert Tibor

MIKSZÁTH KÁLMÁN KÉT KÍSÉRTÉSE

I. Franciaországban (1972-ben)

(Másfél éve töltöttem Franciaországban, Lyon városában, s természetesen beutaztam az országot. Ott írtam többek között Franciaország királya voltam című kisregényemet; 1990-ben jelent meg a Magvető kiadásában. Történetem enigmatikus, de valóságos, és mint minden alkotás: kissé mágia...)

Téli este. Körülöttem hegyek, a legalacsonyabb is kétezer méter fölött. Erezni a hegyfalak közelségét, bár nem látni, a gondolat kitapogatja őket. A csönd végleg a völgy szélébe tapasztotta a házakat, megbénította a zörejeket, egy halomban fekszik minden: ember, állat, gép meg a kövek.

Vendéglátóim közül a legidősebb újságot olvas, a Le Monde-ot, én is a betűkre vagyok leginkább kíváncsi. Lábujjhegyen bemegyek a másik szobába, lépésem meghorzosolja a csöndet, a mozdulatlanságot...

A polcon könyvek, könyvek két sorban. Kiemlek egyet. Nem hiszek a szememnek: Mikszáth magyar! Mikszáth itt, egy savoyai kis faluban? Talán valamiféle freudi játék ez, a mélyből elém topant elnyomott vágy, egy kedves, kancsal másodperc varázsa? Nem. Félhangosan olvasom szótagolva: Mikszáth Kálmán el-be-szé-lé-sek...

A hegyekhez támaszkodva, mintha a palackból kiszabadult óriás vigyorogna és bruhaházna... "Bruhahahaha, bruhahahaha..." Gurul, visszahangzik a szó: innen-onnan, onnan ide, lavinaként dörog, zuhan, robajszzerűen szakad mindenünnen, bruhahahaha, szikláról sziklára szökdécsel, ugrál, zsongorodik, elhal, a távolról közeledik, erősödik, elzúg mellettem, aztán megint az óriás hangja egészen közéről, érthetően, kimérten: Mikszáth, bruhahahaha... Semmi kétség, ez a könyv a kezemben nem más... Az üregből mintha valaki - én - feltámasztotta volna Lázárt... beszélni kezd... beszél és beszél... Hosszú az éjszaka... Hallgatom... A kandalló tüzét, zsarátnokait bepölyálja a hamu... Besurrannak a zörejek, moccanások... ő még mindig beszél, nem nyomja el hangját hegyek hajnali csevegése...

Vendéglátóim nem tudják, hogyan is kerülhetett oda a kötet. Sohase vették észre, nem is tudtak róla. A ház a család tulajdona kétszáz év óta. Én vagyok az első magyar, aki ebbe házba belépett, ezt erősítgetik valamennyien. Megnézik a könyvet egymás után, sorra olvassák a nevet... sohase hallották... Franciaul sohase jelent még meg. Minden bizonnyal ők az első franciák, akik egy magyar nyelvű Mikszáth tulajdonosai.

Indulás előtt igazítok a könyvsoron, lazábban fogja, szorítsa préselje anyaguk... a szürke kötésű könyvet visszahelyezem helyére...: a harmadik bal-

ról az első sorban... (És a kolumbárium jut eszembe...) Később csak én veszem észre: a hógallérú csúcsok fölött, az Alpok fölött, a Mont Blanc fölött három szurokszerű ló röpít egy kocsit, a kantárt a fejetlen kocsis tartja: „A fekete fogat, a fekete fogat” - motyogom magam elé, leheletem is fekete. S már mindent megértek: Mikszáth szerette, nagyon szerette a hegyeket.

II. Pozsonyban

(Valamikor az ötvenes években, pontosan dátumára már nem emlékszem. Akkor készült a Szent Péter esernyője című szlovák-magyar koprodukciós film Pécsi Sándor főszereplésével. A filmhez megfelelő helyszínt kerestek Pozsonyban, és ezt hamarosan meg is találták Albrecht Sándorék Káptalan utcai házában: a lépcsőkkel, zárt erkéllyel, középkori falmaradványokkal, barokkos ívekkel, az alagsorra/, és a bűbájos kerttel, ahol mindig virítottak a hosszú szárú margaréták, rózsák, oleanderek vaníliás illatukkal, a fehér flox, a gondosan ápolt és a kissé elhanyagolt növények egyaránt. Különös - valódi mikszáthi - hangulata volt az. egész környezetnek, a couleur locale pozsonyi felvidéki pressburger jelleget varázsolt hátul a Klarisszák gótikus templomtornyával, ahol állítólag Páskai Lea hamvai nyugszanak és Szent Margitunk ereklyéjét őrzik a kövek, dacolva az idővel és történelemmel.)

Albrecht Sándor zeneszerző, filozófus, karnagy, író, polihisztor Bartók Béla iskolatársa volt a királyi katolikus gimnáziumban, felváltva orgonáltak annak idején a vasárnapi diákmisséken, Dohnányi Ernővel együtt. Sanyi bácsiéknál - mert mindenki csak így hívta Albrecht Sándort - szlovákok, németek, magyarok, zsidók egyaránt - minden csütörtök délután és vasárnap délután összejöttünk kamaramuzsikálni; ilyenkor természetesen szó esett irodalomról, filozófiáról, Adyról, Rilkeről, Schopenhauerről, Kantról, Goetheről, Bergsonról, a művészek, írók, az értelmiség elijének tusculánumává vált a hely. Ez ma már legenda és hagyomány... közép-európai testamentumának megfelelő zárandokhely... Emlék és múlt. De mementó a lehetőségre.

Albrecht Sándor familiáris kapcsolatban állt a Vaszary családdal, barátai közé tartoztak Oscar Kokoschka, Rilke, Kafka, Kodály Zoltán, Weiner Leó, Zathureczky Ede, Dermota, Klemperer, Orff, Schönberg, Alban Berg, Viteslav Novák, Martin (... csehszlovák-magyar-osztrák; német-francia, angol művészek, mesterek, többek között T.S. Eliot is... sorolhatnám a neveket, a rangos listát. Bartók Bélához haláláig bensőséges kapcsolat fűzte. Akkor is leveleztek egymással, amikor nemigen lehetett - ezt bizonyítja számos amerikai epistola.

Tehát Sanyi bácsiék házat jelölték ki a Mikszáth-film egyik tárgyi főszereplőjének. Sok jelenet zajlott ott, és valamiféle tökéletes összhang alakult ki a Szent Péter esernyője és Albrecht Sándorék otthona között. Mintha megértette volna egymást minden: személy, tárgy, történelem, esemény... Ez a légkör-mindvégig érezhető az alkotásban. Valóban: ilyen tökéletes locatiót ritkán talál rendező. De ehhez valami más is kellett. Varázslat. Mert a művészet egyik célja az: varázsolni.

Annak idején én is ott tölthettem néhány napot a filmzés idején a házban, ott is laktam. Természetesen mindent megszálltak a filmesek, a stáb, a technika...

Hadd meséljem el most azt, amit akkor Albrecht Sándor elmondott nekem - mindez közvetlenül még a felvételek előtt történt.

„Mikszáthért még az ágyamat is odaadom” - mondta nekem Sanyi bácsi. Mikszáth minden műve különféle kiadásokban ott sorakozott a tízezernyi könyv között a polcon. „Mert Mikszáth Kálmán Magyarország: a valódi Magyarország, a történelem, múlt, jelen, jövő.”

És aznap éjjel Mikszáth Kálmán meglátogatta Sanyi bácsit, aki éppen lefekvéshez készülődött. 11.42 percet mutatott a biedermeier óra a Waldmüller képek alatt, s a rokon Vaszary Kolos hercegprímás portréja cinkos mosollyal átnézett a szobán. „11.42 volt, mert éppen ránéztem az órára, lefekvés előtt ez volt a szokásom.”

„Ha az ágyadat odaadod nekem - szólta Mikszáth -, akkor ülj le most a zongorához, hisz zeneszerző vagy, és játszál nekem tót meg palóc dalokat. Utána pedig azt játszatsz, amit akarsz: Beethoent, Mozartot,

Schubertet, Lisztet, azt nagyon szeretem.”

Sanyi bácsi biztos volt benne, hogy Mikszáth Kálmán szólt hozzá, odaült hát - hálóingben-sipkában - a barna Bösendorfer zongorához és elkezdett játszani. Először tót és palóc népdalokat. „Fújjál te szél, fújjál Zólyom városából” myxolid dallamát, és Mikszáth Kálmán vele dalolt kissé rekedtes hangon...: „S hozzád nékem jó hírt kicsi galambtól.”

Albrecht Sándor utána zongorázott Bachot (Az Olasz koncertet, a Wohltemperiertes Klavierből, az angol-francia suitet, a Mondschein szonátát, a pozsonyi Babette Keglevichnek ajánlott Eszduros művet, a Für Elisét, mind Beethoentói; játszott Schubertet, Brahmsot, Schumann, a Karnevált... Mikszáth Kálmán pedig rágyújtva hosszú szárú csibukjára, pőfékelve hallgatta a muzsikát. - ott ült végig Sanyi bácsi megvetett ágyán, testes alakja belenyomódott a párnákba, nekitámaszkodott a sötétbarna tölgyfa ágytámlának. Pirkadatig tartott a muzsikálás. Akkor - nyár lévén - már korán világosodott.

„Jó film lesz ez, Sándor - búcsúzott Mikszáth Albrecht Sándortól - az égbe szállhatok az esernyővel.”

És Albrecht Sándor, Sanyi bácsi reggel az ágyában ébredt: egy kissé fanyarkás dohányfüst szálldosott illatosan, belengve a könyveket, a szobát, a zongorabillentyűk fehérlettek a félhomályban. Pedig Sanyi bácsi sose hagyta nyitva a klaviatúrát, gondosan betakarta sötétzöld nemezedőjével.

Mikszáth Kálmán sohase látogatta meg többé Albrecht Sándort. Művei talán még ma is ott porosodnak a polcokon - ha széjjel nem hordták... De a palóc népdalokból később összeállt egy kompozíció: palóc népdalcsozor - Mikszáth Kálmán emlékének ajánlva.

Pongrácz István serege (Mühlbeck Károly rajza)

Kerék Imre
**KEDVES ÍRÓM: MIKSZÁTH
 KÁLMÁN**

Kora gyermekkorom óta mindmáig kevés írónkhoz fűz olyan bensőséges, szoros kapcsolat, olyan állandóan megújuló érdeklődés, mint a „nagy palóchoz”, irodalmunk határainkon túl is ismert büszkeségéhez: Mikszáth Kálmánhoz. Írásait rövid időközönként kezembe veszem újra s újra, a már ismertek éppoly friss hatással vannak rám újralapozás közben, s ragyognak fel más-más fénytörésben, mint azok, amelyeket mostanában fedeztem fel magamnak a hallatlanul gazdag változatos életműből. Nagy költőink: Petőfi, Arany és a mesemondó Jókai mellett az ő munkái nyűgöztek le a leginkább; ahogy ő állítása szerint a magyar paraszttól tanult elbeszélni, én javarészen az ő könyveiből ismerkedtem nyelvünk rejtelseivel, költői szépségeivel.

Annakidején mindentfalo olvasó voltam gyerekként, válogatás nélkül, nap-hosszat forgattam régi kalendáriumokat, melyeket a padlásunkon találtam, a Rózsa Sándor kalandos élettörténetéről, vagy Rinaldo Rinaldiniéről szóló ponyvaregényeket, amiket egyik, nálam pár évvel idősebb barátom adott kölcsön. Míg nem nagymamánál, aki apám szülőfalujában, Bakházán lakott, egy kis barnafedélű fűzetke került a kezembe, címe: *Az első bánat*, írója: Mikszáth Kálmán. Gyerekeknek szóló kis történetek voltak benne, köztük egyre ma is emlékszem, *A ló, a báránka és a nyúl* címet viselte, s az író Jánoska nevű kisfiának korai haláláról szól. A kis történet szomorú hangja, elégikus lírája, az apa

Az a pogány Filcsik (Karlowszky Bertalan képe)

A néhai bárány (Karlowszky Bertalan képe)

Szegény Gélyi János lovai (Neogrády Antal rajza)

bánatának visszafogott fájdalma, ma is emlékszem, mélyen megrendített, s a végére érve kibuggyantak a könnyeim. Ilyen fojtogató érzést és megrendülést addig még nem tapasztaltam olvasás közben. A történet az igaz mese igézetével bűvölt el, éreztem, hogy ilyet megtalálni nem lehet, ez maga az élet, ami körülvesz bennünket, fájó vagy örömteli eseményeivel. Igaz történet volt ez, fordulatai mégis ismerősek voltak már olvasott népmesékből, néhol szinte ritmikus verssorokba tagolódtak az író mondatai. Minap újraolvastva, ismét elfogott az a régi megrendültség, s minék szégyellném? - ismét kicsordult a könnyem. S ma már úgy vélem: ha lehet egy írásműnek értelme, szívbemarkoló hatása és nyelvének meghatározó közvetlensége révén - hát az ilyen írásokban lelhetni fel elsősorban.

Azután az iskolában megismert Mikszáth-novellák olvasásakor már jó ismerőssé lett írójuk, *A néhai bárány* olvasásakor valami hasonló szorongást éreztem, s kezdtem sorra kivenni a községi könyvtárból Mikszáth könyveit, elbeszéléseit, regényeit egyesesen.

Mennyire más világ tárult elém ezekből, mint a fűzetes ponyvák mesterséges izgalmai közepett elképzelt rablófigurák kalandjaiból! A valóság, a köröttem zajló falusi élet ismerős alakjait véltem megelevenedni *A tót atyafiak*, *A jó palócok* novelláiból, fordulatos történeteiből. S emlékszem egy írásra, amihez személyes élményem is fűződik: az íróhoz hasonlóképpen megfigyelhettem kaszavásárlás közben szomszédunkat, Bognár Feri bácsit, amint aggályosan próbálgatja, ujját végig húzgálva élükön, a kaszapengéket, s csak hosszas gondolkodás után volt képes kiválasztani a megfelelőt, épp azt, amit először veit kézbe. Csak éppen alkudozásra nem volt lehetősége, mint Mikszáth parasztjának, az árúnak szabott ára volt. Az *Új Zrínyiász* és a Beszterce ostroma pedig, előbbi a szigetvári hősök feltámasztásával, saját korába helyezésével és megpróbáltatásával, utóbbi kalandos fordulataival, líraion gyöngéd szerelmi történetével, képzelt kalandok

ra való vágyaimnak adott tápot, együtt lélegeztem a hősökkel, a velük történő események sodrába beleélve magamat.

Akkoriban, az ötvenes évek közepe táján láthattam a Mikszáth-regényből készült filmet, a Különös házasságot. Mondanom sem kell, hogy a film hatására nyomban elolvastam a regényt is. S bár a film nagyon tetszett, a regényt még gazdagabbnak erőteljesebbnek éreztem, fantáziám olvasás közben szabadabban szárnyalhatott, s úgy véltem, ha van a regényekből készült filmeknek értelme, főként abban lehet, hogy felébresztik az érdeklődést az alapul vett könyv iránt, vagyis olvasásra inspirálnak. Így vagyok ezzel ma is, szívesen nézem meg kedvenc íróim filmjeit ám utána nyomban kedvet kapok könyveik újraolvasásához is. Még akkor is, ha a maguk nemében olyan kiváló filmalkotásokról van szó, melyek hangulatukban remekül idézik meg a kort, a szereplők által megélt történelem világát, mint éppen a Mikszáth-művek alapján készültek. (A fekete város, Beszterce ostroma, Szent Péter esernyője)

Később, tanulmányaim során, a középiskolában és a főiskolán gyakran olvashattam irodalomtörténeti munkákban olyan kitételeket, értékeléseket, melyek az író anekdotizáló hajlamát kárhoztatták, mondván, hogy ezekkel bagatellizálja, tompítja társadalomkritikájának életét. Jómagam éppen nem így éreztem. Olvasás közben szinte vártam ezeket a szemléletes, kerek megformált, váratlan csattanókkal végződő epizódokat, s inkább mélységes gúnyt, megvetést, az író szatirizáló hajlamát éreztem kisütni a sorok közül, mint pl. a pompás, leleplező erejű Gavallérokban. Senki ilyen kíméletlenül nem ábrázolta az úrhatnám, léha dzsentri álnokságát, képmutatását, még akkor sem, ha másutt talán némi együttérzés is érződik az íróban irántuk. De gondolhatunk A Noszty-fiú esete Tóth Marival című regényének arra a jelenetére, melyben a dzsentri-familia felsülését, lelepleződését, rajzolja meg erőteljes vonásokkal, a maga valóságában, hitező realizmussal.

Találkoztam olyan nézettel is, hogy talán Mikszáth egész regényírói művészete más irányt vesz, ha pl. alaposan megismerhetjük Dosztojevszkij munkásságát. Nos, nem gondolom, hogy ez szükségszerű lett volna. Hogy ismerte Dickens, Dosztojevszkij és más nagy európai írók munkáit, vagy legalábbis sokat tudott róluk, az kiderül elejtett megjegyzéseiből, ám aligha akart ő más lenni, mint aki, csupán azért, hogy „korszerűbb” netán divatosabb legyen. Ahogy Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov a maguk korának, társadalmának csontig-hatolóan éles tekintetű, tárgyilagos ábrázoló.

Ugyanúgy Mikszáth a maga magyar világáé, társadalmáé. S hogy a lélekábrázolás éppoly erős oldala, mint az említetteknek, aligha szorul bizonyításra, olvassuk csak el pl. a Szegény Gélyi János lovai című novelláját, mely egy féltékenységi dráma balladai hangvételű, rendkívül sűrített, láttató erejű, katartikus megjelenítése.

S akkor még nem szóltam kíméletlen hangú, legtöbbször szarkasztikus gúnnyal telített hírlapi cikkeiről, melyekben egyáltalán nem fogja vissza társadalomkritikáját. A korszak fonák jelenségeit ostorozó sorokban hiába keressük megbocsátó mosolyának visszfényét, akár a választások visszásságait, akár a szerencsejátékok térhódításának negatív következményeit taglalja, vagy éppen a politikai élet főszereplőit jellemzi.

Végezetül még egy olvasói élményemről kell szólnom, annál is inkább, mert az irodalomtörténetben is unikumnak vélem. Legalábbis én még nem olvastam olyan életrajzi munkát, amelyben író az íróelődjéről, annyi szeretettel, nagybecsüléssel, annyi empátiával írna, mint Jókai Mór élete és kora című munkájában Mikszáth Kálmán. Azonban nemcsak az az ámulatra méltó benne, hogy egy nagyszerű és rendkívül izgalmas életpálya alapos rajzát adja, műve hű tükörképe az író korának, társadalmi és művészeti életének, politikai eseményeinek is. Nem csak Jókai gazdag költői világa, maga a kor is hangulatelevenítő erővel, festői karakterizálással elevenedik meg ebben a könyvben. Sőt, még Mikszáth irodalmi nézeteinek, ars poeticájának fő elemeit is összerakhatjuk némely bekezdéseiből. Ténygazdagsága, ismeretanyaga lenyűgöző, ugyanakkor a realitást, a tények, események rajzát legjobb lapjain költői atmoszféra lengi át, s ami a legérdekesebb benne: maga az író, Jókai életének nagyszerű pszichológiai érzékkel megformált, fordulatokban gazdag, eleven rajza.

Eltűnődöm néha: akad-e napjainkban író, aki akkora felkészültséggel, egy másik író világának ilyen fokú megértésével képes szólni kortársáról, vagy elődjéről? Ma, amikor inkább azt tapasztalhatjuk lépten-nyomon, hogy a valódi, kipróbált értékeket is semmibe veszik, bagatellizálják vagy éppen elhallgatják sokan az irodalomtörténet a kritika művelői közül, s mind divatosabbá válik a vállvergető lekezelések, epés kirohások hangneme irodalmunkban.

Bede Anna tartozása (Vágó Pál képe)

Szűcs Pali szerencsése (Margittay Tihamér képe)

Alföldy Jenő

ŐRSÉGVÁLTÁS BÉKEIDŐBEN

Mikszáth Kálmán: A jó palócok

Az évben jelent meg *A jó palócok*, amelyben Arany János meghalt: 1882-ben, és ebben van valami jelképes. Igaz, hogy az előző évtizedekben a magyar regény már nagyra nőtt, ám a novella igazából ekkor született. Úgy tetszik, mintha nem is a széprózai műfajokban kellene keresnünk fölmenőit, hanem a költészetben: Arany János műballadái és a székely népballadában, amelynek gyöngyszemeit 1867-ben tette közkinccsá a Vadrózsák gyűjtője, Kriza János.

Külföldi mintái közül Daudet *Levelek a malomból* című novellafüzérét szokás kiemelni. A francia műhöz hasonlóan Mikszáth műve is egy körülhatárolható tájegység és a benne élő népcsoport életét dolgozza fel, és a két művet rokonítja a bensőséges hangulat, az anekdota, a helyi pletykák, legendák, babonák stílusalkotó felhasználása és a romantikus természetkultusz, a romlatlanság és a bűnre kísértő titokzatosság egymásmellettsége. A szereplőket nem lélektan mélységükben ábrázolja az író, hanem valamennyien egy-egy típus, egy-egy külső vagy jellembeli tulajdonság szélsőséges megtestesítői.

Mikszáth nem elemzi hőseit, hanem döntésükben, tetteikben és viselkedésükben mutatja meg őket. A novella eszményien alkalmas arra, hogy egyetlen érzelmi megnyilvánulásával vagy sorsfordulatóval jellemezze hőseit. Az emberi összetartozás, csakúgy mint az érdekek ellentéte és összecsapása a zárt közösségre épp olyan jellemző, mint az egyénre: nagy szerepe van a közvéleménynek, a hírhozók és hírvivők beavatkozásának, és ha messze földről jött idegen tűnik fel a Palócföld valamelyik falujában, vagy búcsújárók gyűlnek össze a zarándokhelyen, abból vagy lányszöktetés, vagy házasságon kívüli gyermekáldás, esetleg más sorsfordulat „*A királyné szoknyája*”-ban például meggazdagodás) lesz.

A jó palócok nem csupán tizenöt remekbe szabott novella egybekötve, hanem példásan megkomponált ciklus is. A tájhoz és népességéhez - melyben nyolc-tíz falunévet említ az író - egyazon látásmóddal közelít, bensőséges szeretettel és bizonyos beavatottsággal beszél róla, hiszen saját szülőföldjéről ad hírt a világnak. Érdekesnek tartom, hogy bár gonosz, veszedelmes személyeket is felvonultat a novellafüzér, és súlyos konfliktusokból támadó sorstragédiák is jócskán akadnak benne, a közvetlen erőszak ábrázolására nincs szüksége az írónak. Ennek magyarázatát nemcsak Mikszáth agressziótól irtózó, lágy természetében látom, ami nem zárja ki azt, hogy idilljeit éppúgy gránitkemény kőből faragta, mint balladisztikus drámaiságú darabjait -, hanem abban is, hogy mintegy megszentelni kívánja szülőföldjét; lehetséges, hogy nem

ezért, hanem ennek ellenére alkotott igazi remekművet.

Példásan egybefoglalja a novellákat a stílus, az elbeszélő kedélye, csillogó humora, olykor hamiskás mosolyt idéző pletykálkodási hajlama és falusias jólértesültsége (mintha ilyesmit óhajtana éreztetni olvasójával: mi, palócföldiek már csak tudjuk, hogy van ez), máskor meghatottsága, mely egy-egy veszendő sors láttán tölti el, gyöngédsége, mellyel valamelyik ifjú lánykát írja le viruló szépségében, vagy meghatottsága, midőn ifjú szerelmesek szomorú sorsát beszél el. Egy csipetnyi káröröm sem idegen tőle, ahogy a falvak népe, a kocsmák közönsége, a vásárosok, a malomban őrletők vagy aratáskor a marokszedő lányok csapata ugratja egymást. A borzalom az ő gyermekkori rettetetét idézi emlékezetébe, amikor boszorkányokat és ördögöket sző a mesébe; már magunk sem tudjuk, hisz-e bennük, vagy csupán a helybeli babonákkal zsúfolt fantázia képeit ecsetelgeti (*Galandáné asszonyom*). A regélő kedvű öreg palócok látomásában megjelenő Szűz Mária valójában egy megejtett leányzó, aki nem a kis Jézussal, hanem a szemforgató Csuz Gábor magzatával jelenik meg a búcsújáró férfiúnak (*A gózoni Szűz Mária*). A babonás hiedelem és a leplezetlen valóság szinte szétszálazhatatlan - az író nem a tényekről akarja lerántani a leplet, hanem a legendák világába avatja be olvasóját. Ennyiben „fél lábbal” még a romantika östelevényén áll. A másikkal azonban kétségtelenül saját, későbbi realizmusa, mi több, a huszadik századi szociográfiai irodalom grádicsára hág: ember és táj, foglalkozás, szokások tájnyelv, ruha- és hajviselet, a régi világ és az új találkozás („*A királyné szoknyája*”) ebben a ciklusban (és a most mellőzött *Jót atyafiak* elbeszéléseiben) alapozza meg az ország tájegységeinek részletes megismerését célzó és a huszadik század harmincas-negyvenes éveiben kibontakozó riportkönyv műfaját. (A novellák mesészerűsége és anekdotizmusa is folytatókra lel - Tamási Áront éppúgy említhetem, mint a maiak közül Sütő Andrást, Lázár Ervint, Temesi Ferencet.)

Az egymástól függetlenül is megálló novellák együtt lényegesen többek, mint külön-külön, színvonalukban van némi hullámvás - a *Két major regénye*, gondolom, nem ér fel a *Timár Zsófi özvegységével*, a *Galandáné asszonyommal* vagy a *Szegény Gélyi János* lovaival, hogy mást ne is emeljek ki az Arany-balladákkal vetekedő kisepikai gyöngyszemekből. Az egyes darabok közt laza tematikai összefüggések lelhetők fel: sok novella főhőse mellékszereplőként bukkan elő valamely más elbeszélésben (Bede Erzsi, Bizi József, Gélyi János, Timár Zsófi, Péri Kata, Filcsik István - és így tovább). Előfordul, hogy valamelyik hős az egyik novellában elbukik, de a másikban szerencsés-

re fordul a sorsa (Szűcs Pali), és az is megtörténik, hogy aki az egyik történetben megcsalja az urát, az a másikban a csábítójához lesz hűtlen (Vér Klára).

A természet körforgása is kerek, zárt világ harmóniáját érezteti, noha időnként szélsőségekre ragadtatja magát hatalmas viharokkal, a rendszeren békésen folydogáló, sőt, nyaranta el-elapadó Bágya patak váratlan megáradásával. A *néhai* bárányban egy lelketlen, kapzsi gazdag ember és egy báránykáját féltő kislány összecsapásához vezet a természet változása, a vízáradás. A *bágyi* csodában pedig Vér Klára hűségét mossa el: Vér Klára úgy fogad hűséget katona urának, hogy akkor csalja meg őt, ha visszafelé folyik a Bágya patak - vagyis soha - de lám, Gélyi János a malom gátjával el tudja rekeszteni és visszafelé tudja fordítani a felduzzasztott vizet, s az asszonyi hűség pecsétjét fel tudja törni.

Mikszáth folklorizmusa néhol annyira naiv, hogy egyik-másik novella valamely közmondás vagy hiedelem szó szerint vételén alapul: a *Hová lett Gál Magda?* szinte azt regéli el, amit az „addig jár a korszó a kútra, amíg el nem török” közmondás takar, és Szűcs Pali szerencsése végül is a kellően meg nem becsült négylevelű lóhere elvesztésén fordul meg. Kaján tanulságot hordoz a kísértethistóriának is beillő *Galandáné asszonyom*: a legszebb ifjú lányokból, asszonyokból is kibújhat előbb-utóbb a boszorka. Az író zsenialitását dicséri, hogy mindez semmit sem von le a novellák teljesértékűségéből.

Tragikum és komikum korántsem jár egy rugóra, a novellák ilyen szempontból nagy változatosságot mutatnak. Szívárványos derű lebeg a szinte gyermekként összeházasodott párocska esete fölött (A gyerekek), és a korai halál szomorúságával borong a *Két major regénye*, amelyben két pásztorcsalád ősi gyűlölsége oldódik föl a „falusi Rómeó és Júlia” halálával.

Jóság és gonoszság a maga romantikus szélsőségében is úgy áll szemben egymással, mint egy alapjában véve nyájas közösség két véglete. Egy-egy hősben a szívtelenség irtalmas jócselekedetté változik át (Az a *pogány Filcsik*, *A kis csizmák*), másutt lepleződik a falu közössége előtt, s a közvélemény némán ítélkezik a hitványság fölött (A *néhai bárány*).

Mesebeli szötteshez hasonlítható színgazdag világ jellemzi A *jó palócok* kedélyvilágát. Megrendítő, vérfekete tragikumuk épp olyan erős, mint a legendás, megbocsátó mikszáthi humor és az elbeszélői hang derűje, kedvessége. Szerb Antal teljes joggal enged meg magának olyan merész kijelentést, hogy Mikszáth fő művei ezek az első igazi írói sikereit hozó, korai novellák, és legfőbb ereje a romantikájában rejlik. A realizmuscentrikus irodalomszemlélet hosszú időn keresztül bocsánatos bűnként kezelte Mikszáth romantikáját, és elhanyagolta a romantikus tragikumnak azt a végtelen-végzetes változatát - s a romantikus idillnek azt a bájoságát -, amely e novella-gyöngyszemeket a lírai kifejezése, a költőiség csúcspontjára emeli.

Csupán kettőt emelnék ki a tizenötökből. A *Timár*

Zsófi özvegységét azért nevezném a romantikus érzelmek kifejezés teljének, mert nem magát az érzelmet jeleníti meg az író, hanem a beszély hősénekek tetteivel fejezi ki az érzelmet.

Timár Zsófi férje, Péter, a dolgos kezű ács összeáll egy asszonnyal, s feleségét hűtlenül elhagyva, a harmadik faluba szegődik az ácsokhoz a templomtorony sisakjának megreparálására. Timár Zsófinak, a szelíd, szőke fiatalasszonynak egyszercsak üzenetet hoznak: ha megbocsát az urának, akkor menjen el hozzá a harmadik faluba. Zsófi gondolkodás nélkül elindul a férjéhez. Közben az ácsok tanakodnak, ki menjen fel a torony tetejére, hogy az aranyozott keresztet a toronygombra helyezze. Péter jelentkezik, mert azt reméli, a magasból messziről megpillanthatja Zsófit, ha jön a hívására. Az egész látóhatárt, a Palócföld léptékével mérve a világot szeretné belátni, hogy egyetlen pontját, a messziről közeledő Zsófit mielőbb észrevehesse. Szerelme a magasság élményével válik eggyé benne, és erősebbnek bizonyul az életösztönénél. Megszédül, mert nem a fogódzót keresi, hanem a messzeséget kémleli. Egy szóval sem utal Mikszáth arra, hogy örömeiben, bűntudatában, a jövőtől való félelmében vagy csak vigyázatlanságában veszíti el Péter az egyensúlyát. Zuhanása azonban egy érzelmek fokozhatatlanságára utal: magába sűríti mindazt, amiért egy ember él és ami egy élet veszét okozhatja, a szerelmet és a bűnt, a vágyakozást és a büntetést. Végül is hatalmasabbnak érzem a képet, mintsem hogy el tudnám dönteni: romantika ez, vagy éppen az életismeret, az emberismeret, azaz a realizmus orgonapontja.

A *Szegény Gélyi János lovai* tragikumáról is ugyanezt mondhatom. Ezúttal az asszony, Vér Klára hűtlensége okozza, hogy a nyaktörő szakadék fölött robogó szekerén Gélyi János a kedvenc lovainak nyaka közé hajítja a gyeplőt. Egy érzelmek, amelynek föltétlen hatalma van az ember fölött, amelyért az asszony hajlandó elárulni, a férfi pedig mindkettejük életét odadobni, az asszonyt büntetésből, a magáét mert értelmetlenné vált: költészet ez, ha epikai formában is. Aranyballadái, az *V. László*, a *Szondi két apródja*, a *Tengeri-hántás* vagy a *Vörös Rébék* hangnemeit idézi egy-egy novella intonációja. Képisége, sűrű atmoszférája, katarzisa is. Sőt, olykor a ritmusa. Íme csak egy példa a baljóslatú természeti jelekre és a versszerűen tagolható gondolatrítmusra, A *néhai bárányból*: „... Minden érezte az Isten közeledő látogatását, a libák felriadtak éji fekhelyeiken és felrepülve gágogtak, a fák recsegve hajladoztak, a szél összesöpörte az utak porát s haragosan csapkodta fölfelé. A Csökéné asszonyom sárga kakasa fölszállt a házfedélre és onnan kukorikolt, a lovak nyerítettek az istállóban, a juhok pedig egy csoportba verődve riadoztak az udvarokon.”

A magyar költészet, mely ez idő tájt egészen az *Új* versekig gyalogosan jár, saját táltoslova hátára ülteti Mikszáth epikáját, s még a balladák paraszával abrakoltatja meg, hogy minél magasabban szárnyaljon.

Csűrös Miklós

A FEKETE KAKAS

(Bekezdések Mikszáth Kálmán kisregényéről)

Ha mottót keresünk a Mikszáth-beszély értelmezéséhez, átvilágításához, sok más érvényes ars poetica között bizvást eszünkbe juthat az 1904-ben keltezett *Turkálás az istenekben* című: „abból a könnyből, amit nem a fájdalom, de a játszi humor csal ki a szemekbe, kellene támadni az igazgyöngynek (...). Azt ajánlanám önnek, hogy olvassa – Dickenst!” A tárca előzményéből kiderül, hogy az emlékeztetés és a tanács hozzáértő társaságnak szól, amelyik ismeri a modern francia és a német regényt, olvasta Kiplinget és Sienkiewiczet éppúgy, mint Tolsztojt, Csehovot, Gorkijt, sőt az avantgárdot előlegező korai izmusok némelyikét: „vannak itt romantikusok, naturalisták, szecesszionisták, veristák, szimbolisták, ahogy egy pohárnyi tengervízben benne van embrióban állítólag a tenger minden szörnye, még a cápa is.” Velük szembeállítva hűségesebben védi Mikszáth az Ócska cífraságok boltjának Dickensét, az ő irányát. Ahogy a divatba hozott krumplivirág sohasem fogja háttérbe szorítani a rózsát, sugallja egy közbevetett adomával, éppúgy nem teheti elavulttá Dickenset a későbbi irodalmi modernség.

Az ártatlanul szenvedő gyermek motívumán kívül s vele együtt az addig kevésbé szenzibilis, de felsőbb intésre megtérő, megjavuló felnőtt érzelmes lélekrajza is dickensi eredetű lehet Mikszáthnál. A *Karácsonyi ének*, a zsupori Scrooge megpuhulásának érzékeny és humoros története mindenesetre megérintette már a korai (*A tót atyafiakban* szereplő) *A kis csizma*k szerzőjeként: a gyermeki mosoly felhőket oszlat el, megváltja a megátalkodottsága miatt istencsapásoktól sújtott kevély embert. Bonyolultabb áttételekkel vallanak Mikszáth szemérmesen titkolt értékrendjének – talán fia halálának intő emlékezetével is kapcsolatos – lelki gyökereiről a regénnyé bővülő kompozíciók; a *Szent Péter esernyője*, a *Beszterce ostroma*, a *fekete város* férfi hőseit javarészt vagy félig-meddig a gyermeki, a megmerevedett és elidegenedett felnőtt világba még nem beleszokott leányalakkok pártolásának ösztönzerű nemessége különbözteti meg, javukra, a tabló többi szereplőjétől.

Az előbbi példákban a fölismerhető, azonosítható hősnőket a praktikus élet köznapias sodrása tereli happy endinggel kecsegtető vagy tragikummal fenyegető irányba – A *fekete kakas*ban fölbukkanó „gyerekleánynak” a nevét sem tudjuk; korát találgatjuk; portréjából csak a véznaság, a sovány kezek gesztikulációja, a fej és az arc betegsége, lázas forróságra utaló, tipikusan általánosító részletei emelkednek ki. Ez nem anekdotikus, hanem legendás stilizációra vall. Jézus és a szentek találkoztak gyakran névtelen betegekkel, félhaltakkal. Másrészt a leányhoz „attribútum” tartozik, olyan jel, amilyennel az ikonográfia a szenteket szokta megkülönböztetni: „egy fekete kakas, annak a fején van egy taréjsapka, abban a taréjban belül van egy taréjsöngettyű”. A *fekete kakas* nemcsak a címe az elbe-

szelésnek, hanem sokszoros ismétlés révén kiemelt vezérmotívuma is. A haldokló számára révült látomás; Kupolyinak meg az öreg patriarkális szolga Vinczének azonosító jel, egyben poétikai embléma, önnön közvetlen tárgyi jelentésén túlmutató, nyomatékos jelkép.

A névtelen gyerekleány, metonimikusan egybefonva a „fekete kakassal”, transzcendens elemet költöztet az elbeszélés világába. Az még az ésszerű lélektaniség és kórisme alapján is érthető, hogy a vizionáló beteg halálba hívó hallucinációt társít a kakas és a csöngettyű látományaéhoz („*annak a szava után megyek, mert hallom azt csilingelni!*”), sőt barokk irodalmi és képzőművészeti asszociációk nyomán szemléletesen is követni véljük elragadtatott taglejtését, amint „mutatta a *kiterjesztett kezeivel az irányt*, ahol a *fekete kakas megy*”, és később, közvetlenül a halála előtt úgy tetszik, „*hogy már valaki fogja a kezét (...)* És ő is *hogy odatartja, milyen szépen...*” A csodás léggör sejtelve akkor rémlik föl, amikor a maga is beteg Kupolyi egyáltalán fölfedezi esetet állapotában „*az utas leányt*” és gondoskodik róla haláláig, majd temetéséig; és akkor válik az ábrázolás perspektívájának és dimenziójának (Barta János kifejezései) meghatározójává, amikor a „*bálás halott*” jótékonyan beavatkozik egykori fölkarolója és családja életébe, sorscsapásoktól menti meg őket.

A természetfölötti segítő társ alakjához, aki halálából szegődik az őt megmentő és eltemető hőshöz, a folklórisztika gazdag mesei típuscsoportot kapcsol. György Lajos idevágó tárgy történeti jegyzetein kívül Mikszáth Kálmánné emlékezéseit is gyakran idézik, szerinte Mikszáth (Szklabonya után) Mohorán is sokat hallhatott misztikus dolgokról, hazajáró lelkekről, házi kísértetekről. Részben ezt a nyomot követve, a szakirodalomban gyakran abból a szempontból vizsgálják A fekete kakast, hogy mennyire hatott szerzőjére a magyar (vagy a tót) nép misztikuma, babonássága, „a palócok kísértetlátása” és hasonló. Érdekes filológiai részleteredményei ellenére a megközelítési mód veszélyes következményekkel fenyeget. Barta János híres Mikszáth-tanulmányában megkülönbözteti azokat az eseteket, „ahol az író nagy művészettel teremt meg a kísérteties léggört – hogy aztán írásművészetének újabb, fölényes fordulatával maga rombolja le:” – és azokat, ahol „a babona megmarad legalábbis az adott mű határain belüli érvényben: A *fekete kakas*ban pl.”

Mikszáthot ebben a „nagyobb elbeszélésben” (ahogyan a kritikai kiadás a regénynél rövidebb, a tárcanovelláknál hosszabb epikumokat nevezi) nem a babona, hanem a hit érvénye foglalkoztatja, bár az sem szószerinti, teológiai aspektusában. Más dolog a hiedelmet lekicsinyelni, akár szeretetteljesen megmosolyogni, mint a hitet megkérdőjelezni. A *fekete kakas* fikciója megtörténtnek mutatja a csodát, beleérező, már-már áhítatos szemlélettel. Nem kevés érvet sorolhatnánk

amellett, hogy a szerző-elbeszélő rokonszenve a „hívők” és szeretteik oldalán van. A tárgy megkívánta rugalmassággal fogalmaz Karácsony Sándor *A cinikus Mikszáth* ban: „Kupolyi gyarlón, de mégis isteni törvényeknek engedelmeskedik. Emberileg azért meg kellene halni a tüdőbajban. De ő szegényérettől hajtván egészséges életmódot kezd, s így gyógyul meg. A kis halott koldus leánya meg az unokáját hozza ki a bányából közvetlen a katasztrófa előtt. Alternatív ez a megoldás is, de az öregúr, a szolgálója, az író és mi, olvasók is a transzcendens megoldási forma mellett döntünk.” Mikszáth nem „rábeszél”, nem szónokiasan érvel a transzcendens interpretáció érdekében, hanem a szerkezet- és a stílusalakítás leleményei révén mintegy ráhangolja az olvasót, hogy a kínáló alternatívák között ezt is vegye figyelembe.

Ezt az intenciót választékos művészettel támogatja meg a műben a kerettörténet fogása. A „hálás halott” legendája meseien színezett idillikus életképbe ágyazódik, és a legendát, a csodát, a transzcendens értelmézést éppen a korlátoznak mutatott, mégis szeretettel, rokonszenvet keltően ábrázolt kisvilág perspektívájával való összekapcsolása hitelesíti. Hagyományok, toposzok, anekdoták, távoli asszociációk kultúratörténetileg sokszorosán rétegzett anyagára utal és szövődik belőle új alakzattá az öreg Kapolyiék és övéik idillje. Megkülönböztethető ebben a szövegben a népmesei kicsinyítés és a folklorisztikus színszimbolika (arany, ezüst, fehér, szürke, piros stb.) hatástényezője meg a *Philemon* és *Baukisz* mítoszára való poétikus emlékeztetés; Szent Ferenc és a *Fioretti* bájos középkori kereszténységét idézi a bensőséges természetszemlélet, főleg az emberi és az állati „szereplők” hierarchikus különbségét félretelőlő keresztényi alázat szelleme, nem beszélve arról, hogy vagyónáról lemondva Kupolyi szándékolatlanul is az assisi szent első reguláját követi, őt imitálja. A legenda műfaji történetének szentimentális fejleményei is megélednek, a „titkos virtusok” kultusza, a mások nyomorúsága iránt érzékennyé váló szív motívuma (Mezei József a Fanni hagyományaiból idéz megvilágító példákat). A leghíresebb intertextuális analógiát, *Az istenáldotta*

búzacsempészését, Scheiber Sándor dolgozta föl alaposan; a „keleti folklorral” (ezúttal a salamoni templom helyéről szóló legendával) való kapcsolat kimerítő adatolása sokadik fontos bizonyíték Mikszáth anekdotaforrásainak világirodalmi egyetemességére.

A népmesei vagy az ovidiusi bukolikus változattól elválasztja Mikszáth „idilljét” a fenyegetettség, a lappangó veszély előérzete. A cselekményben a járvány mozzanata, majd a bányaszerencsétlenség utal az idill törekenységére, de akár Pali unokának a férjes asszonnyal való szintúgy bocaccio-s kalandját is ide sorolhatjuk. Kupolyi apóka keresztény etika szerint példamutató cselekedetét legszűkebb patriarchális környezetén kívül mindenki elítéli. Az antiklerikális Mikszáth odamondásaként is lehetne idézni azt a bekezdést, amely szerint a közvélemény a hazardírozó kártyázás dolgában fölmenti az öreget, de megrója a temetésért, a kegyeleti költségek vállalásáért. *„Még a papok se dicsérték. A vernyői lutheránus pap azt mondta volna állítólag: A ember prédikál olyanokat, de megcselekedni nem lehet.”* Talán mégsem csak a „papokkal” kötözködik itt Mikszáth, s az orvosokra sem haragszik annyira, mint a kritikai kiadás jegyzetírója véli. Igaz, hogy a doktor szájából feledhetetlen mondatok hangzanak el (*„A hagymáz jelenlétét föltételező tünetek némi hézagokkal való kidomborodásának tagadhatatlansága”* - és hasonló), de a kisregényben megfogalmazódó tudománykritikai és ismeretelméleti sugallat jóval átfogóbb célzatú. Ugyanaz a pancser orvos mondja: *„A tudomány fönséges és pozitív.”* *A fekete kakas* az önhitt, filiszteri tudakosság bírálatára is, Flaubert-ére emlékeztető szellemben. S nem utolsósorban önvédelmező gesztust, nosztalgiát, a követelőző elöretörő új életformával szembeni gyanakvást tárgyasít a kisregény. 1899-ben, a századforduló küszöbén Mikszáth mintha ráérezne a tömegesedés, a közöny, az idegenség későbbi léttapasztalatára. *„Az emberek, ezek a mai emberek úgy sietnek. Mindenki siet, mindenkinek van valami dolga. De hogy lehet úgy sietni? És hova sietnek úgy? Megfoghatatlan az.”* A semmi felé siető világtól szorongva írja meg példázatát *„a jóság gyakorlásáról”, „Mert az is egy édes mámor.”*

Bayer Béla

KORTÁRSUNK MIKSZÁTH

A mikor szülém kilibbent e földi létből, titkait is magával vitte. Így azután annak firtatása, hogy miért rajongott Mikszáthért, csak akadémikus lehet. A pillanat viszont, amint apró gyerekként pilláimat az íróra nyitja, máig emlékezetes. Egy, nála oly ritka kacajit követően történt. „Neem, a tata itt, ezen a képen nem a te dédid. Ő egy...” - magyarázta hosszan, majd a Cukri bárány története is előkerült. Rácsodálkozásomban kétségek motoztak. Pedig hát... Az a joviális bácsi ott a könyvben kiköpött az én tatám volt. „A sarokdíványon ült, /.../ szép két beszélő” szemében pajkos huncutság vibrált, baljában az elmaradhatatlan, *füstölgő zakepacska*

(pipa). Végül jószülém meséi győztek. Lapajt, a híres dudást, Bede Annát, meg a pogány Filcsiket előbb ismertem, mint a betűvetést. Az elemiben meg majd bőrből bújtam, hogy A néhai bárány történetével jeleskedjem. Szent Péter esernyőjét bevégezve, már nem a bájos történet legenda magva izgatott, hanem az, hogy miként hangozhat szövege törökül. (Hírlett, hogy a kínai mellett törökre fordítása is készül.) Az író kedvenc témája, a bontakozó *szerelem* akkortájt nem érintett. Szellemi kalandozásaim jó időre elsodortak műveitől. Hogy aztán újfent találkoztunk? Igen. A rendszerváltozást követően. Gyalogfirkász korszakom legelején. (Katedrát oda-

hagyva, ezidőtájt választottam életem - és kenyérkeresetem fő forrásául az írást. Olvasmányomul pedig Mikszáth politikai karcolatait.)

Kérdzhetnék, miért épp ő lett az etalon? Mert - Kakárha sajátomé - egy új, polgári Magyarország kiépülésének idejére esik *tudatos felnőtt* élete. Olyan esztendőkre, amikor a felemás kapitalizmus maga előtt görgeti a múlt elintézetlen csődtömegét. Amikor írói körökben a némaság lesz *úrrá*, s a társadalmi légszomj már-már fölének kerekedik. Amikor a jellemesség már finto, a magatartás sznobizmusa, akkor jó, ha van kapaszkodó. Egy régi ismerős, aki - miképpen magam is - *fél a nevelésnél is megalázóbb szellemi törpeségtől*, /.../ a *szellemi* sáros csizmáktól, s akinek éleslátása képviselőként is csiszolódott. Őt választottam, mert *inkább volt kész törni, mint hajolni*, s mert élőbeszéd-közvetlenségű írói modora magával sodort. „*Bennem megvan az a tulajdonság, hogy mindig a magam fejével gondolkodom és a saját eszmém és elhatározásom mellett semmiféle embernek nem tűröm véleményét...*” - vallotta. Sorai máig hitelesek. Akusztikusan jelenidejűek. Lelkem rokonai.

Mikszáth s *ebben Fábri Anna* is megerősít -, Megy átmeneti korszak és felfogás embere. Egyszerre modern és konzervatív. Karcolatai viszont briliánsak. Aligha akad olvasó ember, aki a *Katángy-levelek* figuráit, vagy épp a főhőst ne tudná egy-egy ma

élő képviselővel nevesíteni. (Vö: *Két választás Magyarországon, Új Zrínyiasz*) Menyust egyetlen cél motiválja: könnyen érvényesülni.

„*Aki ostoba, az elpusztul, mint ahogy az elsárgult levél le hull a fáról!*” - bölcsekedik, miközben pozícióját az emberi gyengeségre építi. Vajon mennyiben teszik ezt másként a T.Ház mai honatyái? Változtak-é, s mennyiben a társadalmi magatartásformák? „*Egyébiránt hidd meg Klárcsi - magyarázza egy alkalommal levélben -, az egész a választási az apparátustól függ: /.../ Ha az apparátus jó, akkor olyan biztosan működik, mint az automata gépek. Ha az egyik nyíláson sok pénzt dobsz be, a másik nyíláson sok mameluk jön ki.*” A közelmúlt kampányai tán másként fungáltak?

A mikszáthi optika közéleti láttelelei máig elevenek. A pénz, a vagyon utáni hajszá éppoly kiábrándító, mint Katángy vagy Wibra Gyuri idejében. Az egyezkedő megalkuvás, a korrupció, napi jelenség. (Ha nem, hát rosszul látom.) Az emberi lét gyakorta alig több, mint kölcsönzött kegyek függvénye. Már tehetségesebb politikusaink is természetesen idomulnak ahhoz a nagy játékhoz, ami a Parlamentben folyik, azaz a hely, alkalom és szerep ugyanúgy devalválódik, akár anno. Mikszáth sorai tovább ágálnak, tiltakozó lelkének egyensúlyhiánya máig sem nyugodhat. Dacos önérettel pöröl együtt velünk. Kortársi elevenen.

Szent Péter. Mit akarsz?
Mikszáth: Elhoztam az eseményt.

A Bolond Istók karikatúrája 1910. június 5-én

SOMOGY ÉS A RÉGIÓ

Beszélgetés dr. Kolber Istvánnal, Somogy megye közgyűlésének elnökével

Két éve rendszeresen megtartják a megye napjai Somogyország fővárosában, Kaposváron. A történelmet megidéző emlékezés jelennek szóló üzenete: múlt nélkül nincs jelen, nem lesz jövő. Dr. Kolber Istvánnal, a Somogy Megyei Közgyűlés elnökével, Baranya, Somogy, Tolna regionális tanácsának soros elnökével, ezért a megyék szerepéről, a bontakozó regionális együttműködés tapasztalatairól beszélgetünk.

- Nagyon fontosnak tartom, hogy a megye lakossága ismerje múltját, hiszen a jövőt nélküle nem építhetjük. Azon túl, hogy magyarnak érezzük és valljuk magunkat, ragaszkodunk a hazához, kötődünk a szülőföldünkhöz is, büszkén valljuk magunkat somogyinak, vagy éppen baranyainak, zalainak. Ezt az identitástudatot szeretjük volna erősíteni és keressük azt a történelmi dátumot, amelynek rangja van Somogyban. A megye címeradományozásának a napját választottuk a megye napjának. 1498 vízkeresztjén, január 6-án II. Ulászló pecsétes okirata tanúskodik arról, hogy címet kapott Somogy. Nem veszett a történelem homályába ez az esemény, hiszen az oklevél a birtokunkban van. A Somogy Megyei levéltárban lelhető föl. Hiteles fordítása is rendelkezésünkre áll. Rekonstruálható volt teljes hitelességgel, hűséggel a megye címerének formája és színe is.

De a megyenap nemcsak a múlttal foglalkozik, hanem a jelenrel is. Meggyőződésem, hogy az a megye, amelyik nincs tisztában az értékeivel, lemarad a megyék versenyében. Ha a fejlesztésekről beszélünk, akkor is előkerülnek azok a kulturális értékek, múltbeli örökségeink, amelyek beépülnek abba a falba, amelyet most húzunk föl. Tavaly a millicentenárium alkalmával éppen ezért választottuk ünnepi közgyűlésünk helyszínéül Somogyvárt, a bencés apát-ság romjait, hogy onnan tekintsünk jövőnkbe. Szeretném, ha ebben az évben kiemelkedő eseményként írhatnánk be krónikánkba a Dél-Dunántúl identitásával és kohéziójával foglalkozó konferenciát, amely ennek a régióknak a múltjával kíván foglalkozni, keresve azokat a közös feladatokat, amelyek előbbre viszik a megyék életét, szorosabbra fonják közöttünk azokat a szálakat, amelyek összekötnek bennünket. A török hódoltság, a betelepítések, a nemzetiségiek együttélése, mind-mind összekötő szálak a régió megyéi között. A római birodalomig is visszatekinthetünk, az egykori Pannoniára, hiszen szellemisége ma is él és hat.

- A megyerendszer még évekig, évtizedekig fennmarad. De közben már bontakozóban van a regionalitás eszméje, gondolata és gyakorlata. Milyen kapcsolatokban nyilvánul már meg a közös feladatvállalás?

- Egyik kedves pécsi jogtörténeti professzorom mondta: a megyék isten teremtményei, tehát örökök. Valóban, több mint ezeréves intézményről van szó. Meggyőződésem, hogy a közigazgatásban még hosszú ideig fontos szerepet töltenek be a megyék mint közjogi, politikai tényezők. Azonban nem dughatjuk a fejünket a homokba, hogy ha az Európai Unióhoz kívánunk csatlakozni, az infrastruktúrában, az innovációban, a felsőoktatásban és sorolhatnám tovább, szinte naponta érezzük a szükségességét annak, hogy a megyék együttműködése nélkül nem megy. Egyetlen megye sem tudja önállóan érvényesíteni érdekeit. A nemzetközi porondon csak közösen tudunk föllépni. A regionális együttműködés kapcsán gyakran megkérdezik tőlem: ez kényszer? Bizonyos értelemben igen - felelem. A Regionális Unióhoz forrásért csak regionális szinten

lehet folyamodni. Az elmúlt időszakban már több regionális kapcsolat, együttműködés született a Dél-Dunántúlon, ahol fejlesztési alapítványt hoztak létre a megyei önkormányzatok. Ez más régiókhoz képest máris versenyelőnyt jelent számunkra. Ennek is köszönhetjük, hogy a Phare program II. ütemének keretében a régió megnyert egy pályázatot, s ez 810 millió forintot hozott. Ezt a pénzt az együttműködő megyék intézményrendszerének kialakítására és működtetésére kívánjuk fordítani.

Az elmúlt időszakban szoros kapcsolat alakult ki a pécsi egyetemekkel, s ezt szeretnénk elérni a kaposvári egyetemmel, felsőoktatási intézményekkel is. Nekünk az az érdekünk, hogy Kaposváron erősödjék a felsőoktatás. Ez nemcsak rangot jelent, gazdasági erőt is ad. Az élet számos területén bontogatja szirmait a regionális együttműködés. A tudományos kutatásokban, a művészetekben, az emberi kapcsolatokban.

Közös esélyt jelent mind a három megyének a horvátországi határközelség. A háborús események hátravetették az elmúlt időszakban a kulturális, gazdasági kapcsolatokat. A természet azonban nem áll meg a megye, sőt az országhatároknál. A Dráva Nemzeti Park mind a három megyét érinti, részben Zala is.

Nagy utépítési program fekszik az asztalon. Az M7-es autópálya továbbvitele. Ebben is vannak közös feladataink, érdekeink, reménytelni bizalmunk.

Nem szabad megfeledkeznünk egy másik régióról sem, a Balatonról. Itt három megye érdekelt. Somogy, Zala és Veszprém. 1995-ben kezdeményeztük a kapcsolatok szorosabbra fűzését. Ennek az eredménye a Loirementi együttműködés. Bízom abban, hogy a Balatoni Fejlesztési Tanács és a balatoni marketing közhasznú társaság együttes idegenforgalmi szemlélettel dolgozik. Nem lehet megyéenként belépni egy-egy idegenforgalmi vásár kapuján.

- Zala kapcsolata a Dél-Dunántúl régióval meglehetősen különösen alakult. Mondhatni, Zala kettéhasadt. Nagykanizsa és térsége a Dél-Dunántúlhoz igyekezett kapcsolódni, Zalaegerszeg és vidéke pedig Vashoz.

- Bölcs döntés született Zalában. Hiszen a regionális együttműködés egyik lényege: engedi az érdekek megfelelő sokszínűségének a kibontakozását. Érdek, hogy Zala ne csak a balatoni regionális együttműködésből vegye ki részét, a területfejlesztésben Somogyval és Vassal is működjön együtt.

- Említette elnök úr, hogy az Európához való csatlakozás fontos érdeke hazánknak. Szigorúak a feltételek. A megyék együttműködése könnyebb?

- Nem könnyebb. Amíg laza az együttműködés, addig könnyű; amint szigorodnak a feltételek, nőnek a követelmények, annál bonyolultabb az integráció. Azt kell elérni, hogy túlsúlyban legyen az a meggyőződés, hogy a belső vita, érdekérvényesítés mellett van egy közös érdek is: a régió egésze kellő erőt tudjon gyűjteni céljának megvalósításához. Valóban folyik már térségi, területi verseny, amelyben nemcsak a települések, a megyék vesznek részt, hanem a régiók is. Európában ez mindenütt így van. A lényeg az, hogy alakuljanak ki azok az intézményi keretek, amelyek kulturális és sokszínű érdekérvényesítést, politizálást teszik lehetővé a régióban. A Régiók Európája jó példa. Lombardia, Baden-Württemberg, Katalónia Közép-Európa motorja.

Horváth Barna

VICTOR VASARELY • CATCH, 1945

A SIKER KUDARCAI

Emlékezés Victor Vasarelyre

Életének kilencvenedik évében elhunyt Victor Vasarely, eredeti nevén Vásárhelyi Győző képzőművész, akinek nevét az egész világ ismeri, és talán egyike azon keveseknek, akiknek alkotásait a nem hozzáértők is rögtön azonosítani tudják. Ilyen értelemben sikerült megvalósítania azt az elképzelését, hogy művészete ne csak a kiváltságosokhoz, de mindenkihez eljusson.

A Pécsen született művész először orvosi tanulmányokat folytatott, majd a festészet felé fordult. 1929-től Bortnyik iskolájában, a Bauhaushoz közel álló „Műhely”-ben tanult. A mester - aki Victor Vasarelyt tartotta legtehetségesebb tanítványának -, elsősorban az alkalmazott grafika oktatását tartotta a leglényegesebbnek, és ennek a későbbi, párizsi években Vasarely nagy hasznát vette. 1930-ban Budapesten már önálló kiállítása volt, majd ugyanabban az évben Párizsba költözött, ahol eleinte reklámgrafikusként dolgozott. A nemzetközi hírű „Havas”-ügynökség először plakátrajzolóként alkalmazta, majd tehetségét gyorsan felismerve, plakáttervezővé léptették elő. 1934-ben már autója volt és két műterme, és a biztos anyagi háttér lehetővé tette, hogy munkájával párhuzamosan a képzőművészettel is foglalkozzon. Ebben az időszakban elsősorban félig figuratív, félig absztrakt rajzokat, festményeket készített, később azután a geometrikus absztrakthoz közeledett.

Alapvető törekvése egy olyan művészi kifejezési forma kialakítása volt, amely lehetővé teszi, hogy a művészet ne csak egy szűk réteghez, de mindenkihez eljusson, olyan eszközökkel, amely alkalmas „a szegény emberek sűrű hétköznapjait vidámmá és széppé változtatni”. Ízt a célt szolgálták épületeket díszítő alkotásai, amelyeknek Párizsban több szép példáját is láthatjuk, így például a Général Camou utca 6/8-as számú házának, a Boulevard Lannes 59/65 épületének homlokzati mozaikkompozícióját illetve alumíniumborítását, vagy a Montparnasse pályaudvar első emeleti csarnokának falfestményét. De Grenoble-ban, Bonnban, Essenben és Garacasban is találkozhatunk épületeket díszítő monumentális alkotásaival.

A tömegeket szolgáló esztétikai igény kielégítésére törekedve fontos szempontnak tartotta, hogy az alkotások könnyen reprodukálhatóak legyenek. Szítmányok - elképzelése szerint - azt a célt szolgálták, hogy kispénzű emberek is hozzájuthassanak művészi értékű művekhez, - és bár nem az ő hibája volt - sajnos ez sok visszaélésre is lehetőséget adott (és ad), és nevét rossz fényben tüntette fel.

Sokan félreértették, támadták más ok miatt is. Ő ugyanis úgy vélte, hogy a művész elsőren-

dű feladta a szellemi alkotás, a kivitelezés már csak „kézműves” munka, amely másra is bízható. Ezen az elven működött műhelye, ahol sok, későbbi sikereket elérő képzőművész is dolgozott. Hamisítással vádolták, amire Vasarely úgy érvelt, hogy ha a zeneszerző megkomponálja a művét, és azt lemezre véve több ezer példányban sokszorosítják, az semmit sem von le annak művészi értékéből, és nem a szerző feladata a barázdák bevésése sem.

A művészi sikerrel együtt járó anyagi siker lehetővé tette számára, hogy megvalósíthassa nagyszabású álmát, de ebben sem telhetett felhőtlen öröme. Aix-en Provence-ban 1976-ban két évi építkezés után - a pécsi Vasarely Múzeummal egy időben - nyílt meg a Fondation Vasarely. A létesítmény tizenhat, Vasarely által tervezett hatszög alakú épületből áll, melyek mindegyike más-más, hol sokszínű, hol fekete-fehér motívumokkal díszített. A hosszú éveken át milliók által látogatott Alapítvány körül az utóbbi években bekövetkezett botrányosorozat következtében (pénzügyi visszaélések miatt a volt elnök ellen bírósági eljárást indítottak, a gyűjteményből képek tűntek el) sorsa még Vasarely életében bizonytalanra vált, és most is megoldásra vár.

Vannak, akik kétségbe vonják Vasarely alkotásainak művészi értékét, egyszerű dekorációnak tartják, aminek ellenérvéként a művész így válaszolt egy interjúban: „Nagy művészet, kis művészet, díszítő művészet, alkalmazott művészet, ezek csak szavak. Vajon a bizánci freskók, a középkori miniatúrák, a siennai mozaikok, a loire-i falikárpitok, a chartres-i üvegablakok kevésbé értékesek, mint a tájakat, csendéleteket, aktokat vagy portrékat ábrázoló sokrétegű olajfestmények?”

A vélemények megoszlanak Vasarely munkásságát illetően, de jelentősége tagadhatatlan. Egy kor stílusának meghatározója volt, még ha csak néhány éven át is. Gondoljunk csak arra, hogy a kubizmus sem tartott sokkal hosszabb ideig, mégis milyen fontos korszaka a művészettörténetnek. Igazi helyét az egyetemes művészettörténetben majd csak néhány évtized múlva fogja megtalálni, amikor a szóbeszédok feledésbe merülnek, az egyéni érdekek és ellentétek megszűnnek, ám életművének említése nélkül már ma sem lehet a hatvanas éveket hűen idézni.

Takáts Gyula

RAJZ ÉS VERS

Gyerekkorom óta máig rajztáblán írok és mindig is hittem, hogy köztem és a természet és a tárgyak között nemcsak kézzelfogható, de szellemi, animisztikus kapcsolat van. És azt is, hogy a természet világának és életünk teremtett dolgainak, tárgyainak nyelve van. Ez a kísértő tudat és vágy és indulat kényszerít a líra mellett, vagy vele együtt a rajzolásra. Valami érzékeny tudásnak sejtése biztat. Annak rögzítésének reménye, hogy keressek és valljak a világ, azaz a Rejtett Egész és a magunk természetének titkairól is, mert ennek a Rejtett Egésznek a szeme és a nyelve is mi vagyunk. Így aztán, ha versről vagy a versekből épülő költészetről beszélek, akkor ezek a szavak a versekbe épült képekről és rajzokról is vallanak. Rajz és vers, ha már megtestesült, akkor arról a jelentésről, világkeresésről és üdvözletről is jelez, amellyel környezetünk és tárgyaink, egyszerűen a valóság szavát és lényegét kutatja. „*Helyettünk szóljál!*” volt egyik verseskötetem címe, mert kép és vers nálam helyettük szól. Így világot teremtenek a világban, amelynek szerves valónkkal és ráérző, kereső szellemünkkel mi is részei vagyunk. Így vallanak és vallunk az Egészről, amelyben és amellyel együtt hajózzunk és amely szólít minket. Hamvas Bélával sokszor beszélünk ezekről. Ő ezt a világba bele- és ráérző állapotot, ezt a teremtő közvetlenséget Egy képeiről „*Se ég se föld*” kötetemről írva „*múzsai létnek nevezte*”. Most, hogy itt néhány rajzom és verseim így együtt szerepel, szóljanak ők erről és e világról, amelynek terében és tükreiben élek.

Ez az érzés tette értelmessé és széppé és úgy vélem, ez viszi ma is az életemet az útján... Ez a beszédes viszony az égitestekkel, a tóval és öbleivel, hegyi rengetegeivel, történelmével és szőlőivel. Úgy mondom ki Pannónia és Drangalag nevét, mintha Argolisz vagy Attika nevét mondanám. Így ez a világ bennem egyszerre kozmikus, európai és magyar is. Soha nem is lehet más, hiszen ebben a mediterrán világban élek. Ez a környezet mozgatja nyelvem és ceruzám. És hiszem, hogy másokat is ihlet és szólít...

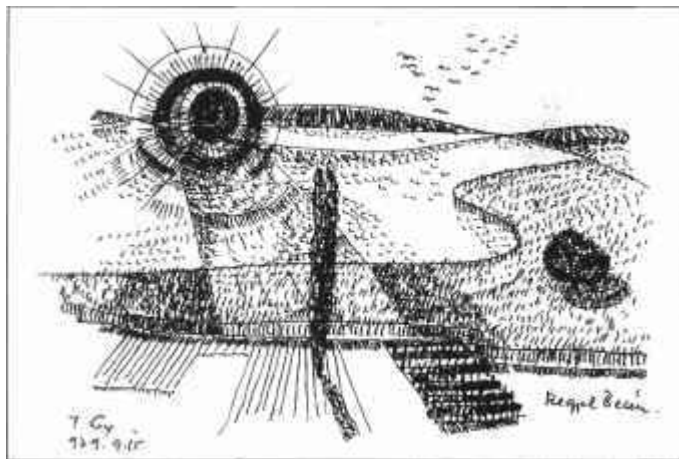
Mindent ez a kettősségében is egy világ ad nekem versben és verseim között a színes kréta- és tollrajzaiban is, melyek kiegészítik egymást.

A világ ezeket és ilyen megjelenési formákat ad.

Persze a tökéletes kiteljesedés ennek a létnek versen, rajzon túl maga az az eszményi, múzsai érzés és „*érezékeny tudás*” lenne, amely úgy teremt, mint a természet. Fehér leveleken érezhető, olvasható, látható valóságokat. Hamvas Béla idézett írása szerint ez lenne a világ-megismerés „*titka és varázsa*”. Ez a „*poetikus temperamentum*”...

És én ilyenén igyekeztem volna élni?... - Nem hiszem, mert gyerekkorom óta rajzaimmel és képeimmel csak ösztönösen jegyzeteltem a világról. Iskolamesterek nélkül, belső indításra a világ arcát és szavát és vonásait így rögzítettem és színeztem, s mert belső parancsra, így ez a napló olajjal, vízfestéssel és tollal úgy érzem, csak az enyém volt. Úgy annyira, hogy szemlélőinek első kérdése mindig ez volt: - De mi ez, és hol ez a Drangalag? - Azt hiszem, azért, mert a formás világ mögöttit már igen korán sejtettem. De belső lénye-

gére csak később éreztem rá. Arra a különbségre, amellyel a meghúzott vonal egyre-másra ütközik a valóval... A szín a természetével... A forma a rejtett, de mindig jelen való mintával. Így adva és így keresve magamat és azt, aki vagy ami szerves és szervetlen valóság mögött él. Így ez lassan egyre inkább a költészet felé

irányította az utamat. De úgy, hogy ma is egyre tovább jegyzetel rajzaimmel az asztal sarkán, szobazugban, mindinkább magamba figyelve. Magamat és emlékeimet a valóról... Vagy talán csak a rajzolás öröme?

... A változások, a szellemi áttünések megjelenését? ... Így élek verseim között a

rajzolóssal és rajzaimmel. Már-már csak ők a fizikai valósága költészetemben. Az én teremtetem természet a talpam alattiról, amely most is tanít írni e tüzes és keserű mézskövön.

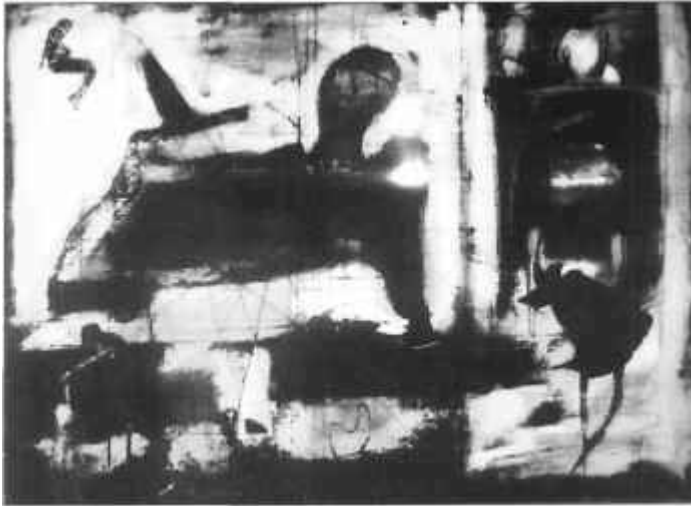
Így lett e föld és kemény világával e kert és a karszt a világról és világra felnyitott könyvemben az a második oldal, amelyre írni vagy rajzolni kell, hogy „*kopár és üres*” ne maradjon, mert értünk van a toll és a világ...

Géger Melinda

NEMZEDÉKVÁLTÁS SOMOGYBAN

Képzőművészek a 90-es évek derekán

A XX. század második felének művészete - tehát az 1945-től kezdődő legújabb korszak - a régiók közti különbségeket minimálissá tette Magyarországon. A nivellálódás ellenére a vidék az elmúlt évtizedekben jobbára mesterségesen elsorvasztott, mozgásra amúgy is nehezebben hajlamos terület volt, ahol az ismeri fővárosi kezdeményezések, ha meg is jelentek, jó-

Tóth József • Festmény I.

icszl hatástalanok és elszigeteltek maradtak. Somogyban a napjainkra ragyogó mítosszá növekedő *Rippl-Rónai József* az utolsó, akinek módja és lehetősége volt arra, hogy bekapcsolódjon a modern művészeti nyelvezet áramába. A történelmi körülmények adta izoláltság következtében a Rippl-Rónait követő somogyi művészgeneráció életéből hiányzik az a kontinuitás, amellyel az egyetemes művészet eredményeit saját arculatára átírva magába olvaszthatta volna. Noha ez idő alatt Somogyban is néhány igényes és nagy szakmai felkészültségű művészegyenység kibontakozó életművének vagyunk tanúi, sajátos elzártágukban e művészek valamennyien gyéren szívárgó információk, jobb esetben egy-egy budapesti kiállítás, néhány velencei biennálé töredékeire utalódtak, tapasztalatszerző lehetőségként pedig egy-egy olstyni, opolei vagy bácska-topolyai művésztelep szolgált számukra. Nem véletlen tehát, hogy a posztnagybányai természeti látvány festői továbbélése határozta meg sokáig a helyi colour locale-t.

A régió művészetét persze nem szabad néhány névre vagy stílusirányzatra szűkíteni, hiszen 20-25 alkotó teszi ki azt a két-három generációt, amely ma is meghatározó szerepet tölt be a megye művészeti életében. A nagyobb létszám és a különböző nemzedéki hovatartozás ellenére a somogyi művészek átlagéletkora a 90-es évekre egyre magasabb. A legidősebb - jobbára posztnagybányai természetelvű szemléletet képviselő - csoport (*Ungvári Károly, Gerő Kázmér, Ruisz György, Bagó Bertalan, Szikra János*) helyébe fokozato-

san a korábban már bizonyos társadalmi és szakmai pozíciókat kivívó, tekintélyes középgeneráció lépett. (*Bors István, Szabados János, Weeber Klára, Honty Márta, Csiszár Elek*.) Ez utóbbiak valamennyien kísérletezőbb szellemet képviseltek alkotásaikban, és a művészetükben a természetelvűséget egyénileg sokféle fokozatban érvényesítő, sajátos formai stilizációval kapcsolták össze. Napjainkra e művészek világképe is nagy változáson mentek át: alkotásaikban fokozatosan megszűnt a tárgyakhoz, szokásokhoz fűződő folklorisztikus ihletettség kohéziós ereje. Somogyban jóformán csak Weeber Klára illetve Honthy Mária műveli ezt a hagyományt. Szabados János egyre inkább a szubjektum aktuális lehetőségeit és korlátait kifejezni vágyó ténymegállapítások felé közeledik, akárcsak Kertész Sándor vagy Horváth János Milán - és lényegében közéjük sorolható Leitner Sándor is.

Az utóbbiak a közép-nemzedék képviselőiként a 70-es években jelentkeztek az amatőr művészet területéről. Részben a Képzőművészeti Főiskolát is elvégezve a 80-as évekre „érik be” a személyes múlt emlékein alapuló művészetük. A művészettörténész kategóriái persze ezúttal is bizonyos megszorításokkal érvénye-

sülnek, hiszen korábban Ungvári Károly tájképeinek növényi vegetációi a maguk szürreális-konstruktív rendszerevei, kísérletezésre hajlamos fiatalosságával joggal sorolhatók a második csoportba, míg Leitner Sándor életkora révén inkább a középkorúak, festői kibontakozásának ideje, szemlélete és az érdekvényesítés lehetőségei révén inkább az idősebbek közé sorolható.

Szintén itt, a határmezsgyén kell megemlíteni *Szera Katalin* szobrászművészt is, akinek művészete egy hagyományos, valóságtükröző realizmus tradícióján alapul. Szobrászata elszármnázása ellenére sem csak az Alföldhöz kötődik, annál egyetemesebb érvénnyel bír. Az asszonyi lét csodáit Medgyessy Ferenc tömbösítő, időtlenné lekerékítő hagyatékán át egyéniesíti. Az évek során fokozatosan vállak alkotásai mind átszellemültebbekké, bensőségeesebbekké. Plebejus idealizálás és életszerű közvetlenség forr össze bennük.

A nagy létszámú és rendkívül differenciált képet mutatató középgeneráció a 70-80-as években indult - az őket megelőző nemzedéknél jóval hátrányosabb körülmények közepette: ma ők adják Somogy művészeiének bázisát. Közösségüket nem csupán az a tény erősíti, hogy a 70-80-as évek hivatalosan elismert és támogatott csoportján kívül álltak, hanem az is, hogy az amatőr művészettel bizonyos fokig kapcsolatban állva vívták ki művészi rangjukat, fevékenységük a jövő számára azért is figyelemre méltó, mert Somogyban a náluk fiatalabb művészgeneráció szinte teljesen hiányzik. (E hi-

Horváth János Milán • Golgotarészlet

Takács Zoltán • Csodára várók

ányt a kaposvári Iparművészeti Szakközépiskolában tanító, Budapestről vagy Pécsről bejáró fiatal óraadó művésztanárok sem tudják betölteni.)

Ha a tájékozódás érdekében markáns csoportokkal próbálunk egyfajta „rendet teremteni”, egyéni mítoszeremtőként Kertész Sándor, Horváth János Milán, és Leitner Sándor nevét kell megemlíteni.

Kertész Sándorra áttételesen hatott ugyan a Szabados János, Honthy Márta, Bors István és Weeber Klára műveiben programszerűen megfogalmazott folklorisztikus igény, alapvető inspirációként azonban korábbi szűkebb lakóhelye, Mezőcsokonya szolgált számára. A környezet apró hordalékvilága után a 80-as évekre egy sajátos, karikatúraszzerű viszony lesz képeinek fő atmoszferikus meghatározója, amikor már nem az értékmeg-

őrzés, hanem a hagyományos világkép fokozatos kiürülésének állapotával szembesít.

Apszto modern művészetre oly jellemző önreflexió a meghatározó **Horváth János Milán** munkásságában is, aki szimbolikus-expresszív mítoszeremtőként egy olyan stilizálásra hajló formanyelvet használ, aminek előzményei a századelőre nyúlnak vissza. Pasztellképei századvégi passiók, amelyeknek kizárólagos szereplője az ember: archetipusai a kívülállás alaplényét, a társas lét felfokozott magányát erősíti meg. Képi szimbolikája mindennapi életünk felszíni látszátvilága mögött zajló belső folyamatok szenvedéssel és szenvedéllyel teli, ecce homo-s felmutatása.

Leitner Sándor hasonlóképpen az egyéni mítoszeremtés útját járja a 90-es évek során keletkezett új alkotásaival.

Központi problémaköre, az egyéni lehetőségek és a kibontakozás korlátainak vizsgálata már a művész korai munkáinak is egyik fő meghatározója volt.

Az archetipikus képzetek, ősi kultúrák asszociációira építők csoportja hasonlóképpen érdekes egyéniségeket foglal magába: a szobrász *Kling József*, a festő *Bátai Sándor* és *L. Tóth Judit*, két nemezzel dolgozó művész: *Mocsári Mária* illetve a mítoszt sajátos mesevilágba átültető *Baktay Patrícia* tartozik ide.

Közülük **Bátai Sándor** művészi előképei Csáji Attila, Barit Miklós és általában a szentendrei festészet nonfiguratív hagyományaiban keresendők. Képein az emblematisz művészet alapelemei, a kereszt, a jelzőtábla motívum, a neolitikus emberalakok szűkszavú meditációs objektumok. Egyfajta civilizációs nyomkeresést végez, amely munkásságának korszakait tekintve a prehistorikus-nomád emlényomoktól az egyetemes kultúra sűrített információs - adott esetben komputer-szimbolikájáig terjed.

Kling József, aki a 70-es évek óta dolgozik - korai kovácsoltvas munkái Bors István erős hatását hordozzák magukon. Brancusi, Pierre Székely vagy Etien Hajdú alkotásai revelációval hatnak rá: a 80-as évekre márványszobrai gömbölyded, hajlított téri kompozíciók, amelyek szimbolikus tartalmakat hordoznak. Az utóbbi években szakrális-archaikus monumentumokat épít: ősi, barbár civilizációk durva, kegyetlen szertartásait, az emberi tudat mélyén bűvő irracionális, romboló erőket tárgyiasítva.

Szenzibilis érzékenység a fő atmoszferikus meghatározója *Farkas Béla*, *László Levente*, *Orosz Lajos* festményeinek, *Szőke György* és *Jancsikity József* grafikáinak, *Lieber Erzsébet* merített papírlapjainak, valamint a gobelinnel foglalkozó *Polák Judit* műveinek. Szinte valamennyiük esetében érvényes, hogy a tudatos alakítás kontrollja alatt dolgoznak: míg *Szőke György* egyfajta racionális meditatív alaptónussal ellenpontozza a kavargó formákat, *Lieber Erzsébet* egy nőiesebb, lírai-konstruktív rendteremtés érdeké-

ben rendez a természet színeit és formáit barázdált papírfelületeken.

Végül utoljára említjük a markáns expresszív-szürrealis irányzatok aspirációit művészi világképbe építő *Vörös András*, *Takáts Zoltán* és *Harangozó Ferenc*, *Sörös József* alkotásait.

Vörös András művészetének fő ihlető ereje a nagyvárosi szubkultúra. Képvilágában a poszt-avantgarde újvad festészet és a grafiti (*Keit Hering*) művészeti irányzatai jutnak érvényre, és egyidejűleg a szentendrei *Vajda Lajos Stúdió* (ezen belül *Wahorn András*) - alternatív szakralitást és archaizmust egyaránt idéző - stílushatása is érvényesül. Művésze ironikus, tabukat elvető és provokatív karakterű. *Takáts Zoltán* groteszk emberportréi, *Sörös József* nonfiguratív-zenei érzelemhullámai, *Harangozó Ferenc* alapszínekre korlátozódó grafikai lapjai szintén az érzelmileg nyitott lelkiállapotú alkotások irányába mozdulnak. Míg az első két művész figuratív, az utóbb említettek absztrakt nyelvezeten tolmácsolják korunk zaklatott, gesztusokkal indulatokká felfokozott közérzetét.

Szabados János • Első tánc

Pogány Gábor

CSISZÁR ELEKRŐL

Elgondolkodtató, ha egy festőművészről szóló írást nem sikerül úgy kezdeni, hogy megnevezzve az irányzatot, csoportot, az író besorolja valamely műtörténeti rubrikába, azután onnan, mint valami szólásbéli kályhától indítja a bemutatást. Igaz, Csiszár Elek festményeiről első megközelítésből elmondhatjuk, természetelvű képek, de ezen túl sem irányzatba, sem csoportba nem sorolhatók, Mint ahogy ő maga sem volt tagja semmiféle művészeti csoportosulásnak, magányos volt, aki egyedül, társaktól nem támogatva alakította festői nyelvezetét, motívumkincsét, formavilágát.

A magyar művészetben a XX. század második felében általában az a művész tudott sikeressé válni, aki résztveti valamiféle csapatmunkában. Persze ez nem specifikusan magyar és nem specifikusan XX. századi jelenség; az azonban már igen, hogy ez a csapatmunka nem a művészi törekvések közösségén alapul. Tartozni kell valahová...

Csiszár azonban sosem akart igazodni. Csak festeni. Nem csak magányos művész, de témája is a Magány. Szándékosan, nagy M-mel írva, s szinonimaként nem felel meg az egyedüllét. Ez a magányosság, bárha bizonytalansággal a festő egyéni sorsából fakad, a képeken filozófiai mélységűvé válik; a fogalom képi megjelenítése.

A magányérzet azonban változik Csiszár képein. A korábbi festményeken, a hatvanas-hetvenes években festett képeken még érezzük a küzdelmet az elmagányosodás ellen. Ám a világból való kiszakadtság, s ennek a változtathatatlanúsága a nyolcvanas években egyre letisztultabban, festőileg szinte lágyan, harmonikusan jelenik meg. Szimbolikus portréin elesett, életük értelmét elvesztett, csak magukban való életet élő öreg embereket festett.

A Magány érzékeltetéséhez azonban nincs föltétlenül szüksége Csiszárnak arra, hogy az elmagányosodás áldozatait portrészzerű jellemzéssel ábrázolja. Olykor élettelen tárgy a főszereplő, s az ember mellékalak, vagy ott sincs a képen.

A Holtvágány (1982) például merész kompozíciójú, kitűnő megfigyeléssel és erős érzelmi töltéssel készült kép. Pedig milyen érzelem köthet valakit egy vasúti kocsihoz? A súlyos forma önmagában rátelepszik környezetére, főként természetesen az üresnek tűnő alsó térfélre. Rátelepszik, de ki is rekesztődik: a felső képtér lazúrosan megoldott háttere - felhős, ködös égbolt - s már említett homogén előtér szinte kilöki magából, hangsúlyozottan kirekeszti a távolból s a közelségből egyaránt ezt a tömeget, pengeélen egyensúlyozó térszerkezetet hozva létre. Az üres vagon nyitott ajtaja a céltalanságot, a holtvágány végével ellentétes oldalon lévő fékezőfülke a zsákutcát, a végleges végállomást szimbolizálja.

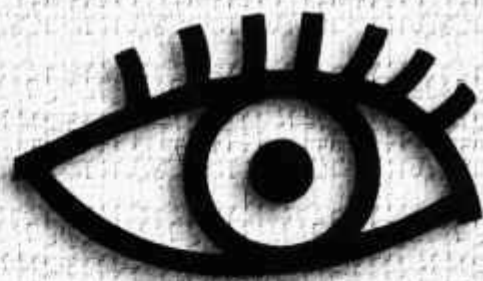
A Téli táj (1981) fehéres-barnás-szürkés színekkel, főképp tónusokra, szfumatóra alapozott, lírai absztrakciónak tűnő kép. Az átlós kompozíció közepetáján fedezünk fel valamit ami töri a kép finom átmeneteit: egy hóba ful-

ladt teherautó az, árokba csúszva egy villanypózna előtt. Alig látszik, mint ahogy alig látszana, ha ott állnánk a domboldalban, és a szél csomókban fújna az arcunkba a hó felületéről leváló apró jégtűket. A kép meszes fehérei keltik a nézőben ezt a zibbasztóan jeges hidegérzést, a kép egésze meg azt a kietlen magányt, amit egy havas árokba csúszott teherkocsi vezetőfülkéjében élhet át a sofőr. E képen az embert nem látjuk - a hideg bádoggal mögött lehet, ha még ott van egyáltalán -, az 1985-ben készült **Kihalt táj** vasúti felüljáróján azonban a cím ellenére, ott van. Ám mégis kihaltnak látjuk azt a mesterséges tájat, amit Csiszár a konstruktivistákból jól megtanult rutinnal szerkesztett meg. Majdnem Escher-szerű tér-paradoxon ez.

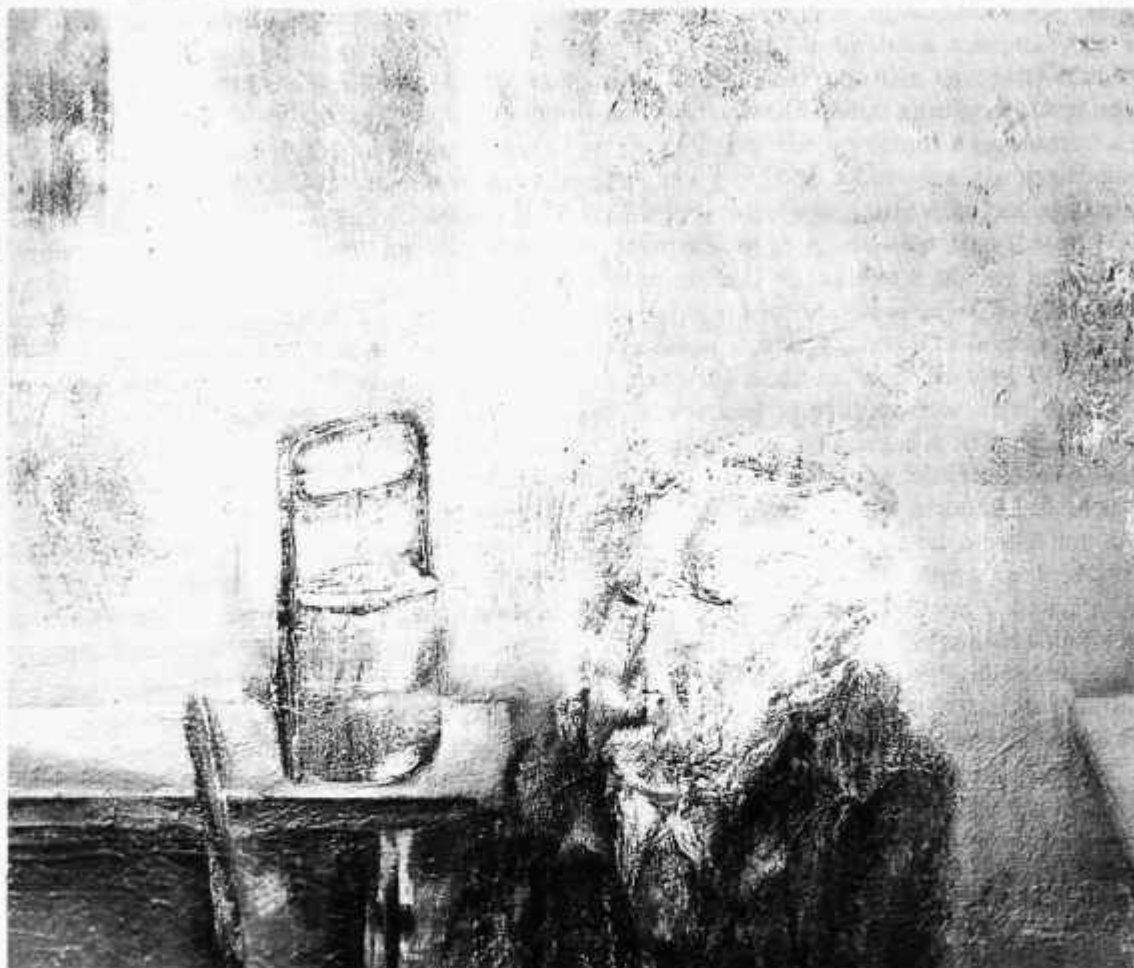
Csiszár Elek igen jól ismeri a Balatont. Európa e legnagyobb és páratlanul csodálatos táj ölében fekvő tava a magyar művészet jó néhány kiemelkedő alkotóját meghihlette; műveikből egész képtárrá valót gyűjtött össze a keszthelyi Balaton Múzeum. A múlt században Telepy Károly, Mészöly Géza, századunkban Iványi-Grünwald Béla, Egy József, Bernáth Aurél - hogy csak a legjelesebbeket említsen - életművük kisebb-nagyobb részét vagy egészét e tájélmény inspirációjára alkották. A Balaton festői azonban, igen ritka kivétellel, csak a tó „napos oldalát” festették meg, még ha esetleg a vihart is választották témául. A téli, elhagyott Balaton valahogy kívül esett a művészek figyelmén. Ritka kivétel az egy ideig Tihanyban élő Bartha László Befagyott Balatonja mozdulatlan, ám kés-élességű színeivel.

A Siófokon élő Csiszár Elek akkor jön elő és Aereszkedik le Fő utcai negyedik emeleti lakásából, amikor az utolsó turista is fölszedte sátrát, és csak a legelszántabb horgászok maradnak a parton. Az utolsó hajó, a kiürült kikötő, a hallgató csönd szólítja munkára, de a legerősebb készítményt akkor érzi, amikor megkéményednek a vizek, és leesik az első hó. Számára persze e téli tájak csak a keretet, a lehetőséget teremtik meg, hogy megjelenítse önmagát, önnön magányosságát. Igaz, sokmindent tud a Balatonról, amit a korábbi Balaton-festők Mészöly Gézától Egy Józsefíg nem mondtak el róla. Ismeri az őszi-téli világot, a kiszáradó nádast, a foltokban szállongó ködöt, a jégfelület páratlan szín- és formagazdagságát. A látvány színgazdagsága Csiszár képein erősen redukálva jelentkezik. Régi festményeket nézve, az emberek néha fölkiáltanak: „olyan, mintha élne!”, s nem veszik észre, hogy a festett világ sosem olyan, mint az igazi. A „régimesterek” is törték, alakították a színeket; az impresszionistáknak is megvolt a saját színkezelési módszerük. A modern, XX. századi festészetnél azután megszoktuk, hogy a kép színe nem olyan, mint a való világé, és már nem is várjuk el, hogy olyan legyen, „mintha élne”. Csiszár képei első pillantásra kissé monokrómnak tűnnek, a barna, a szürke valamelyik árnyalatában. Aztán fölfedezük az egy színem belüli árnyalatok gazdagságát, az árnyalatok önálló színértékeit, és a kezdetben egyszínűnek látszó kép élénkké válik. Gazdagon variálja a szür-

Csiszár Elek

A közel négy évtizede kiállító művész 1932-ben született Keszthelyen. Festményeivel szerepelt Jugoszláviában, Lengyelországban, a Szovjetunióban, Hollandiában, Olaszországban, Ausztriában, az egykori NDK-ban és műveit szívesen fogadják a hazai galériák is. 1963-ban Rippl-Rónai Díjjal, 1978-ban Somogy megye művészeti díjával tüntették ki. Siófokon él.

Várakozó, 1982

Régi nyarak emléke, 1985

Halpusztulás, 1989

Kék madár, 1993

Téli Balaton, 1974

Esős nap, 1981

dr. P. G. művészettörténész

kéket, kékeket, ritkábban a zöldet is. A leggazdagabb azonban a barna, az a szín, amely a természetben a leggyakrabban fordul elő a vöröstől a feketéig. Legtöbbször nem is a palettán keveri, hanem a vásznon, s nem is egyenletesre, A festő egyik kedvenc barnája, amelyet Van Dyck flamand művész talált fel, lazúrfesték, áttetsző, tehát az alatta lévő felület színe áttűnik, vagy kitűzel belőle a belekevert más festék; mégis barna lesz. A szürkéket pedig hideg és meleg színek keverésével állítja elő, csak nagyon kevés fehérrel, azt is inkább a tónus világosítására és az átlátszóság csökkentésére. A fehérből és feketéből kevert szürke élettelen, merev felületet ad, „festék marad”. A valódi színekből kevert szürkének viszont nem csak tónusa lesz, hanem színként viselkedik. Csiszár képein is a szürkék élénk színeként hatnak. Viharos és befagyott megősi Balatonjain a szürkék és kékek egymásba omló kavalkádját vonultatja föl, a legélesebben csendülő helyeket gyakran tubustiszta jégkéekkel emelve ki. Meleg színeket - a barnákon kívül - úgyszólván nem találunk festményein, s ha igen, csak kicsiny foltokban; a hajnalcsillag vagy egy távoli ház ablaka csillan élénksárgán, vöröset villan a viharban hánykolódó hajó lobogójának felső csíkja vagy a töltésen távolodó vonat végzárólámpája.

A nyolcvanas évek vége felé Csiszár Elek képein érdekes változást vehettünk észre: szimbolikus kompozíciói finoman kezdenek átalakulni allegóriákká. A tartalom azonban marad. Most is a mindenből kiszakadt magányról beszél, csak másképpen artikulálja mondanóját. Az átmenet kezdete az **Apám emlékére**, 1986-ból. A támlájavesztett parkbéli padtól a kép felső szélénél elmenő alaknak csak a lábait, botját és felöltőjének alját látjuk. A tónusokban és faktúrákban gazdag felület azonban látványban kiüresített, ezzel feszíti az ellentétet a statikusan festett pad és a távozó között. Az 1987-es Önarckép már teljesen allegorikus, Olyan zártságot érzünk e kép teljesen üres szobájában, (az értelmetlen ürességet csak fokozza a fekete kéménylyuk és az eltépett zsinórt fehér telefon) amely csak zár, de nem véd; a benne lévő végleg és teljesen el van zárva a külvilágtól, a külvilág is tőle, amelyből egy önként vállalt, de kényszerré vált, nyomasztó magányosságot sejtet.

Allegória az 1994-es önarckép is.

Formailag is, gondolatilag is rímel e képre az ugyanezen évben készült **Csokonai a sétálóutca**n. Amúgy persze egészen más: ez nem téli kép, bár lehet egy hónélküli farsang. A helyszín egészen konkrét: az éppen tatarozás alatt álló kaposvári Fő utca; baloldalon Csiszár egyik visszatérő motívuma, egy deszkapalánk, plakáttal. Jobbról eklektikus épületsor, alig jelezve, hogy éppencsak emlékeztessen, de mégse hagyjon kétséget arról, hol vagyunk. Csokonai közvetlenül szemben áll velünk, (csak derékig látható) és mintha valami szemrehányót készílné mondani, de a szája még csukva. Vagy talán megbántott a látványtól, mivé lett szép Kaposvára? Az allegória, mintha az előző kép negatívja lenne, az időjétek fordított irányú.

Legújabb allegorikus képéről ezt írja egy levelében: „... a címe **Balaton vemisszázs** (1996). Sokfigurás, balatoni mólón jövő-menő, ismert, Siófokhoz kötődő, ma már klasszikus, valamint mai figurákkal. A ké-

pen jobbról balra: Karinthy Frigyes pizzamában, egy kövön, mint egy saját szobortalapzatán állva néz egy, a képből kilépő formás női boka után. Riadt tekintettel, karján ballonjával lépdél Kálmán Imre. Jókai kopottasan figyel Glatz Henriket, Siófok Balaton-fürdő megalapítóját, aki éppen szivarozva horgászik. Jókai mellett guggol egy mobiltelefonos, éppen tárgyaló mai figura. Mögötte egy szép seggű hölgy gázol a vízbe, egy hatyú figyel. Krúdy Gyula ül elegánsan, felöltőben a hullámtörőn, őt nézi egy copfos, napszemüveges, palotapincsit vezető mai férfi, keze csajának vállán, aki talán épp azt kérdezi: ki az a Krúdy, volt már nálunk, fiam?

Krúdy mellett egy akt fekszik, alatta oda sprézett felirat: I LOVE YOU. Mellette a kövek között egy férfi videózik egy sirályt. Mögötte egy matróz koszorút dob a vízbe. Alatta a kép előterében egy múlt századi arszlán, gombos sétatálcával, girardi kalappal térdelve könyörög egy nagy kalapos hölgynek, aki valószínűleg azt rebeget: de uram, én úgyszólván férjezett vagyok! Őket figyel, és kellei magát, egy század eleji fürdőruhás, napernyős rondaság, Dorottyá? Kamilla? , amolyan női Falstaff. Jókai mögött, a hullámtörőn áll dr. RG. művészettörténész, s felmutat egy üres keretet. Kinek? Minek?

A kép baloldalán én vagyok profilban, éppenhogy csak diszkrétan benézek a képbe, egy kikötőtábla mögül figyelve a múlt és jelen keveredését. A vízen mai vitorla, század eleji gőzhajó. A képbe beesik egy ugróköteles fickó (dzsampi-bangi). Az égen egy Zeppelin, sugárhajtású repülő, hőlégballon, Coca-Cola reklámat húzó egymotoros. S az egész képet átöleli egy finom szívárvány."

Az a szívárvány egyébként háromszínű: piros-fehér-zöld. Különös kavalkád. A kultúrhistoriai alakok szerepeltetését nem érezzük deheroizálóknak, viszont épp a jelenlétük értékeli még lejjebb a maiakat. A művészettörténetben gyakori az ilyen allegorikus csoportjelenet, ahol az egyes személyiségek jelképeznek jelenségeket, történelmi vagy más effektusokat, a csoportfűzés, a jelenségek kapcsolása pedig a szerző mondani valóját tartalmazza egy komplex gondolatkörből, eseményorról, korról... Nem kell visszamenni az Athéni Iskolaig, épp hús évét készítette Kovács Tamás az Ady társaságban című rézkarcát. Igaz, azon élő kortárs nem szerepel.

Képén Csiszár egyesíteni törekszik allegorikus képeinek mélyen élezett, fogalmi és képi ellentétekkel kifejtett súlyos gondolatait épp könnyedebb festésmóddal. Ha lehet vizuális produktumra mondani, e képen a festő cinikusan fogalmaz, mert a megfestésmód szinte a "nyári délután könnyedsége", s frivol ellentétben áll a kép gondolati súlyával. Ám ez nem hibája képnek.

Úgy gondolom, Csiszár Eleknek most arra van szüksége, hogy képeinek külső látványán változtasson. Már az allegóriák ez irányba mutatnak. A festői zártság oldódik, a színek skálája szélesbedik. Az elmúlt évtizedben festett jó néhány tájképet a Balatonról, amelyeken már a „napos oldal” is megjelent. Ez szinte skálázás-szerű lehetőséget adott a festőnek, hogy megpróbáljon egy könnyedebb és élénkebb színskálát. Most sikerrel alkalmazza megújított palettáját megkeményedett gondolataihoz.

Sándor János

EGYSZER VOLT EGY TEÁTRUM...

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy teátrum, ahová harminchárom évvel ezelőtt aláírtam első szerződésemet, annak ellenére, hogy a vizsgarendezésem Győrött került színre...

Diplomaosztás után, friss oklevéllel a zsebemben az Erzsike presszóban ültem, amikor a tanulmányi osztályról üzenetet kaptam: egy óra ra menjek a Fészekbe és szerződötési ügyben Gáti Pipit keressem.

Pontos időben ott voltam és kíváncsian mustráltam a kerthelyiség minden valamirevaló növendégét - hiába, mert az illető nem nő volt, hanem egy vértolulások, húsos orrú, jovialis férfi, a kaposvári színház újonnan kinevezett igazgatója. Ezernyolcszáz forintot érő szerződéssel kínált meg és így az 1963-64-es évadot, első színházi évemet a Csiky Gergely Színháznál kezdem.

Jó társulatot hozott össze Gáti. Ott volt többek közt a harmincas évek nagy molesztárja, Gábor Mara - művészig is elég lerobbant volt már akkor -; Rózsa Tibi a két méteres óriás-bonviván s az apró termetű karakterszínész, Tóth Béla, akit már akkor is „bácsiztak”; a szőke, szívtipró Pálfi Alice; a remek jellemszínész Homokay Pali bácsi, az egykori maszek színház igazgatója; a három pompás komédiás: Olsavszky Éva, Egervári Klári és Kun Vili; a fanyar hős: Forgács Tibor, no meg a „kis Komlós”.

Két kitűnő rendező adta meg a társulat rangját: a forradalom után börtönt járt Horváth Jenő, akit vasszigora és egyetlen következetessége miatt „gonosz” előnévvel ruházott fel a szakma és az ötvenhatban disszidált, majd alig egy éve hazatért Bozóky István, aki félállásban dolgozott csak Kaposváron. Vele szerződött állandó tagnak félelmetes ironiájú, szép színész nő felesége, Bartha Mária.

Megilletődöttek néztek körül a kopott aranyozású nézőtéren, ahol ijesztően recsegtek a szakadt bársonyú székek. Az egész épületet valami avított porszag lengte be, mint egy alvó Csipkerózsika kastélyt, ám nekem mégis gyönyörűséges volt ez a teátrum, mert hittem, itt fogom megváltani a világot.

Nagy reményekkel vártam a társulati ülést. Shakespeare darabokról álmodoztam, meg Dürrenmátról, legrosszabb esetben Schillerről, esetleg Csehovról. Ezzel szemben az igazgató beszédéből megtudtam, négy operett: a Mária főhadnagy, a Sztambul rózsája, a Lili bárónő, meg a Fehér ló várám és gyógyírként a Légy jó mindhalálig Berek Katival Nyilas Misi szerepében. Nesze neked világmegváltás! Lelombozva mentem az igazgatói irodába, hogy a felkészüléshez szükséges példányokat elkérjem.

- A Mária főhadnaggal fogod kezdeni - nyomta kezembe a darabot Gáti.

- Mikor lesz belőle olvasópróba? - kérdeztem aggályoskodva, hisz mesterem, Nádasdy Kálmán arra tanított, ne kezdjünk rendezni alapos felkészülés nélkül.

Pipi az órájára nézett:

- Tíz perc múlva!

Igy indult a szakmám Kaposváron. Ma már tudom, hogy Gáti jóvoltából - egész ottlétem alatt atyai szeretettel egyengette sorsomat - a főiskola elméleti felkészítéséhez a lehető legjobb gyakorlati kiegészítést kaptam. A sok operett-rendezés belém rögzítette a ritmus fontosságát, megadta a színházi helyzetekkel való - akkor még úgy hittem - büntetlen kísérletezés lehetőségét és a képtelenségig kielemezhető komikum az abszurditás felé fordította érdeklődésemet. Bozóky Pista színészvezetése, tévedhetetlen szituációteremtő készsége, Horváth Jenő képalkotó

színházi szépérzéke, hajszálpontos darabértelmezése és a színészekkel szembeni tántoríthatatlan igényessége pedig követendő rendezői példának bizonyult.

Az első fejtörést nem a színházi munka, hanem a lakáskérdés okozta számomra.

Akkoriban csak egyetlen színház volt a városban, a Dózsa György úti, amit a teátrumban az ott uralkodó állapotok miatt csak „megtört szívek háza”-nak tituláltak. Ott azonban nem akadt már számomra szállás, ezért a lágyszívű direktor engedélyezte, hogy a gondokszágot ellátó Mihócsáék mellett - a jó Lajos nem csak színházgazda, hanem a kórus tenor szólamának oszlopa is volt, - egy öltözőben húzzam meg magamat. Ez aztán fejedelmi kényelmet jelentett, mert esténként a klubból egyenesen a vetett ágyba mehettem, anélkül, hogy az utcaára kitétem volna a lábamat.

Pezsgő klubéletet éltünk az előadások után. Az igazgató végzet nem érő kopogós rőmit játszott - a parti állandó tagjai: Gáti Pipi, Németh Lili gazdasági igazgató, a férje Korándy Dénes buffószínész és egy valamikori színész, Szabó Tibi, aki akkor már csupán sűgőként működött. Naponta délután hattól klubzárásig járt a kártya s a nevezetes asztalt kibicek hada vette körül. Szerencsésnek érezte magát az, aki egyszer-egyszer bekerült s megkopaszatott a partikban.

A társulat nagy részéről nem mondhatom, hogy absztinens volt. A cseresznye járta akkoriban, amit a pesti Ifjú Művészek Klubja nyomán, ha feles volt „nagy”, ha három centes „kissasnak” becértünk. Bár a klub zártkörű volt, Gáti Pipi engedélyével esetenként megjelent ott egy különös alak: Tapsi, a vonzó, vöröshajú kozmetikusnő, Erika lovagja. Elálló füleiről kapta nevét ez a szeretnivaló, zsidó szatócsba oltott szocialista milliomos. Nyűtt zakóban, harmonikaként cipőjére hulló nadrágjával, ha megjelent a kártyaasztalnál, mindig akadt számára üres hely. A pénz nem számított nála. Igaz, meg is dolgozott érte, mint fényképűgnyök. Autóval járta a falvakat - sofőrt tartott! - és két külön fényképből soha nem volt esküvői fotókat „manipulált”, kérésre, akár színeset is. Ilyenkor a szemeket, a haját és a ruhákat tetszés szerint színezte. A nászfényképek valóságos Rubense volt, nem kisebb tiszteletdíjat hajtvá be műveieirt, mint nagynevű elődje. Tapsi a maga nemében művész volt és szerette is a komédiásokat. Számos kolléga köszönheti egzisztenciája megalapozását a tőle kapott és soha vissza nem fizetett kölcsönöknek.

A színház az új igazgatás alatt bemutatói számát tizenháromról tízre csökkentette, s a megelőző év zilált, fegyelmezetlen teátrumából viszonylag szervezetten, rendezetten működő művészeti intézménnyé vált. Ezek a kedvező változások elsősorban a munkajogilag beosztott, ám a valóságban főrendezőként működő Horváth Jenőnek voltak köszönhetőek.

Ha arra keresem a választ, mi is volt akkor a Csiky Gergely, vagy ahogy mi becértük, a Csiky-csuki színház törekvése, egy ma már talán bombasztikusnak tűnő, ám ma is vállalt nyilatkozatomat idézem: „Mindenben az igazat s nem csak a valót keressük, minden előadásban az emberről akarunk szólni az embernek.”

Hamar beilleszkedtem az együttesbe s igazi élvezetet jelentettek a Mária főhadnagy próbái - bár operett előadást addig még soha nem láttam! A főiskola védett üvegburájából is sikerült sérülésmentesen áteveickelnem a sokkal ridegebb, számítóbb, farkastörvényű, de akkor még ugyancsak zárt színházi valóságba, talán azért, mert Gáti személyisége arra predestinálta, hogy egy szinte patriarchális szeretetszínház-csírát hozzon létre.

A munkaidőt nem ismerő próbák fáradságát mókák, ug-ratások, bolondozások feledtették. Egervári Kláival - Egérnek hívuk - kedvenc játéknak volt, hogy a Május 1. utca két oldal-ról átkiabáltunk egymásnak:

- Gratulálok! Tegnap láttalak a színházban. Zseniális voltál!

A járókelők persze tátott szájjal figyelték a különös „pro-dukciót” és a legtöbbjük igyekezett megtudni ki is a két „zseni”!

Mária főhadnagy különben nagyszerű előadás lett. **A** „Színház volt, amely... nem enged teret az üres komé-diázásnak; egy zilált évad után polgárjogot szerez - és mindenk-előtti polgárjogot - a színészi munka igazi tartalmának, az ábrá-zolásnak” - írta a Somogyi Néplapban László Ibolya. Nem vélet-lenül, hisz a játszó személyek között ott volt Olsavszky Éva, Kun Vili, Egervári Klári, Varga Tibi, Pálfy Alice és Somogyi Géza. Az operett egyszerűen harminc előadást ért meg...

November hetedikén a Mária főhadnagy alkotói hivata-losak voltak a megyeházán rendezett ünnepi lakomára. Mulatós, jó hangulatú este volt s én csak akkor komorodtam el, amikor a „felsőség” szelíden, de határozottan követelni kezdte: a színészek adjanak rögtönzött műsort! Hát semmit nem változott a világ a gyalogszínészet óta? Úgy tűnt, semmit, mert az egyik művésznő még az asztalon táncolást is vállalta...

A Légy jó mindhalálig próbáira még ma sem tudok meghatódás nélkül visszagondolni. Fantasztikus volt Berek Kati nyíltszívű, tiszta tekintetű, törékeny Nyilas Misije, Hor-váth Jenő esendő Valkay tanár ura, Homokay tiszteletet paran-csoló Pósalakyja és Gáti Pipi csupa szív Igazgatója. S az egyik di-ák, Szegedy szerepében a színház mostani művészeti titkára, Kamarell Márta „rakoncátlankodott”. „Ünnep a színházban” - ír-ta a bemutató alkalmával a helyi sajtó.

Ha elsajátítottam a színpadi világítás művészetét, azt ki-zárólag Horváth Jenőnek köszönhetem. Végig figyeltem Stuart Mária rendezését, kivált a világítási próbáit (Hasznosi volt a kitű-nő fővilágító), amelyek valósággal dramaturgiai fordulatokat és súlypontozást adtak az előadásnak.

A mindenben igényes „gonosz” Horváth a próbák folya-mán többször kifogásolta Forgács Tibi ruhájának szabását és ha-lálra gyötörte Bélát, a cukorbeteg férfivarroda-vezetőt, hogy újra meg újra javítson a jelmezen. Végül az utolsó főpróba után a düh-ös rendező elégedetlensége jeléül miszlikekre vágta a sorsüldö-zött jelmezt. Béla dermedten nézte, mint foszlik cafatokra műre-meke, majd egy hatalmas szabóollót felragadva:

- Most én váglak téged darabokra! - kiáltással, ollóját csattogatva a rémületben menekülő Horváth Jenő után eredt.

Jenő félelmében kiszaladt a portán, s a sétány bokrai és fái között igyekezett egérutat nyerni. Az ámuló sétálók közt nagy revelációt keltett az utána nyargaló, ollót csattogató, habzó szá-jú főszabász a jelmezben nyomában loholó színészekkel, akik kétségbeesetten igyekeztek megakadályozni a küszöbön álló tra-gédiát - szerencsére, sikerrel...

A Lili bárónő próbáin ismertem meg a tüneményes hu-morú, kiváló fiatal karmestert, Tamay Gyurit. Pompás hecceket követtünk el együtt. Egy alkalommal én az ő maszkjáb-an lementem az orkeszterbe és levezényeltem a fináló ultimót, miközben ő engem utánozva a színpadon „átrendezte” a dög-bent színészeket. Egy-egy havi gázsinkba került a móka, mert Pi-pi „az igazgató” irgalmatlanul megtorolta az esetet, amin külön-ben Pipi „a magánember” jót mulatott.

gaz, később jutalom formájában - mert, mint Jávorai Bé-la írta kritikájában: „a rendezés együttessé formálta a színészi gárdát” -, visszakaptuk a büntetésül ránk kirótt összeget!

A szezon - számomra utolsó darabja, a bűbajos osztrák operett, a *Fehér ló*, hasonlóan a Lili bárónő rendezéséhez, Bagó Laci játékmesteri segítségével készült. Laci, a kedves, bohém cim-bora a Nemzetiből jött Kaposvárra. Másik munkatársamat, Kar-dos G. Gyurit, az Avram Bogatir hét napja szerzőjét - azóta a trü-kiát is megírta -, még Győrből ismertem.

Győri utazásaink valóságos gyötrelmek voltak, mert akkoriban már Tatánál igazoltni kezdték az embe-reket, kivált a fiatalokat, hova és miért utaznak Hegyeshalom fe-lé. Gyuri elunva a vegzálást, az örökös „hova megy?”, „milyen utcában van a színház?” és egyéb kérdéseket, egy alkalommal a szokások „miért megy Győrbe?” kérdésre habozás nélkül rávág-ta:

- Coitálni!

A meghökkenet határőr, nem érve a szót, vigyázzba vág-ta magát és tisztelgett:

- Az más! - adta vissza a személyit.

Nos, Gyuri ezzel a szemtelen szellemességgel dolgozta át a Fehér ló szövegkönyvét. Aktualizált, politikai „bombákat” rob-bantott a kuplékban. A híres „Mondják hát, mit tehet a Zsiga ró-la?” számban alaposan odamondogatott az „Aczél”-os színhá-zaknak... A jól sikerült revü - nyolc táncospárt szerződtetett a szín-ház erre az alkalomra -, bár tetszett a nagyjedeműnek, éppen politikai aktualizálásai miatt nem nyerte el a kritika tetszését.

„A Fehér ló eljutott Palesztinába - Kardos a negyvenes évek végén harcolt az illegális zsidó hadseregben az angolok el-len! - Dél-Afrikába, Brazíliába, Angliába és az Egyesült Államok-ba is. De, hogy hogyan jutott el 1964-ben Kaposvárra és miért, erre nincs magyarázat...” - írta a Somogyi Néplap.

Ezzel a bemutatóval azután lezárult az első, egy eszten-deig tartó kaposvári korszakom, mert Bozóky Pista hívására - fő-rendezőnek nevezték ki Szegedre -, átszerződtem a tiszaparti vá-rosba, ahonnan két év múltán, 1966-ban tértem ismét vissza.

Amikor most, második kaposvári tartózkodásomra térek, nem önigazolást akarok írni, - bár lenne elég okom perbe szállni Mihályi Gábor A Kaposvár-Jelenség című tendenciózus könyvével -, és nem emlékiratot. Pusztán arról van szó, hogy amikor az ember kiaraszol a világból, meg akarja keresni az el nem kötött szálakat, hogy legalább önmagában békévé oldja a múltat.

1996 tavaszán Bögel József, a minisztérium előadója, egy bemutató után megkérdezett, lenne e kedvem visszamenni Kaposvárra főrendezőnek?

- Ki lesz az igazgató?

- Lacina László.

Még a főiskoláról ismertük egymást. Ő az úgynevezett „Káder osztály”-ba járt. Az évfolyammal egy évvel alattunk vé-geztek a rendező szakot, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy belőlük választják majd a magyar színházak leendő direktorait. Valamennyien jóval idősebbek voltak a főiskolás komái és ko-rábban mindegyikük - úgymond - a kultúra különböző területein dolgozott.

Lacinával többször beszélgettünk a főiskolán és egy íz-ben, valamilyen munkával kapcsolatban még a lakásán is jár-tam. El tudtam képzelni a vele való együttműködést, ezért Bögel kérdésére, némi töprengés után igent mondtam.

Nem sokkal később - igaz, én csak vezető rendező-ként - megkezdtük az új évad előkészítését. Lemen-tünk Kaposvárra, autóval jártuk a várost, kijelöltük a leendő rek-lámtáblák helyét. A színészek jobb elhelyezése érdekében az új direktor két további színészszállást „aranyoskodott” ki Böhm elv-társtól, a megyei tanács elnökétől, egyet a Bajcsy-Zsilinszky, s egy másikat a Tóth Lajos utcában. Felhőtlen egyetértésben alakított-uk ki az 1966-67-es játéktervet is. Többek között Lehár, Kálmán, Szirmai, Euripidész, Shakespeare, Dürrenmatt, Halasi Mária és Görgy Gábor művei szerepeltek az év műsorán. Lacina az Othello-t, az öreg hölgy látogatását és a Halasi Mária írta da-rabot állította színre, rám a Luxemburg grófia - szezenyítő elő-adás -, az Elektra és a Rokokó háború várt. A kezdet kezdetén szinte baráti kapcsolat alakult ki közöttünk s míg az új lakásokat át nem adták, hetekig közös szobában laktunk.

A társulat is jó volt. Miskolcra jött a nagyszerű hősnő, Demeter Hedvig, valamint az életben és színpadon méltó párja, a hősi szerepekben remeklő Simon György. Az üstökösként indult

Csíkos Gábort - a Maros torkolatba evezünk fel Szegedről -, a vízen „csábítottam” a Tisza partjáról a Kapos mentére. A varázslatos szépségű, ifjú heroina, Timár Éva Pestről, a sokoldalú buffó, Máriáss Jozsó pedig Egerből szerződött a Csiky Gergely Színházhoz. A társulat erőssége volt még a forradalom miatt börtönvisselt, őszerejű komédiás Lengyel János, a miniatűr pillanatok mestere Garay József és az íróként is működő Gyórfy László, akit a kollégák csak „golyóstoll”-ként aposztrófáltak. A régiek közül ott maradtak: Pusztai Péter; a két, Tibi Forgács és Rózsa; Egervári Klári; Pálfi Alice, Tóth Béla „bácsi”, Komlós Pici és a többiek. Rendezőként Félix László és Bagó László szegődött hozzánk, díszletet - mások mellett - Langmár András, jelmezt Pócs Éva tervezett.

Első bemutatónk a *Luxemburg grófia* volt, s bár a sok helyről verbuvált komédiásgárda más-más játéktílust képviselt, jóízű, szinte népopera előadás sikeredett rendezéséből.

Időközben átadták az új színészszállásokat is. Én Csíkos Gabival, Timár Évával és a Simon házaspárral a Tóth Lajos utcában kaptam szobát, melyet a festőtárban dolgozó Király néni zsákvászonra festett „faliszőnyegeivel” csinosított ki. (Egyet még ma is őrzök közülük!) Reggelente az egész földszintes házát ínycsiklandó kenyérrillat lengte át, mert utcai frontján egy pékség működött. Fél év sem kellett hozzá, a kedves, idős eladó nő minden reggel kopogott az ablakon, s egy fél liter tej kíséretében két ropogós kiflivel ébresztett.

A „megtört szívek házában” - a két új szállást lordok házána becérték -, azonban nem változott semmi. Az épület, ha lehet, még lerobbantabb lett s ha egy-egy bemutató, vagy vidám este alkalmával a legfelső emelet - ott volt a színészek szállása -, hangosabb volt a kelleténél, kipattant az udvar közepére az enyhén illuminált „Mozgalmi Mariska”, akit állítólagos tizenkilences veterán volta miatt nevezett így a színészszáj, és öklét rázva üvöltött:

- Színészek! Színészek! Lesújt rátok a vörös ököll

Szakmai névjegyemet új beosztásomban *Euripidész Elektrájával* kívántam letenni. Erős stábot hoztam össze. Két szegedit hívtam vendégül: a díszlettervező Székely Lászlót és a koreográfusi működését akkor kezdő Imre Zoltánt. A kóruszövegek nagy részét Tarnay György karmesterrel zenésítettem meg, mert úgy gondoltam, a görög előadások mintájára azokat a kar éneklő és táncolja! Timár Évi és Csíkos lélekbe markoló Elektrát és Oresztészt formáltak, Klütaimesztraként Demeter Hédi remekelt. Karvezető Egervári Klári volt és karban énekel, táncolt és verset mondott a későbbi szegedi primadonna, Török Vera, valamint egy kezdő kislány: Pogány Judit.

„A jellemalkotás lélektani realizmusa a hősökben, a cselekmény izzó drámaisága, feszülő érzései és különböző intenzitással robbanó indulatai az alappillérek ebben a produkcióban” - írta a Film Színház Muzsika.

A kritikusok csak azt nem értették (?), hogy miért emeltem ki és tettem a darab végére a kórus szövegéből a Devecseri fordította sorokat:

„Ne higgye senki, hogyha már lefutja is
első körét jog ellen, hogy legyőzte
az igazságot, míg végcéljához el nem ért!”

Pedig egyszerű: 1966 ősze volt...

Az első, szinte észrevétlen surlódás az igazgató és köztem abból adódott, hogy amikor be akartam ülni az általa rendezett Othello próbájára, zárt ajtók fogadtak.

- Nem szeretem, ha nézik a próbát! - indokolt kurtán-furcsán.

Nem értettem, hisz az én próbáimat bárki végigülhette, de nem sokat törődtem még akkor a dologgal. Annál is inkább nem, mert esténként együtt mulattuk az időt a klubban, mintegy ügyeletet tartva, vigyázva a rendre. Legtöbbször velünk volt Dékány Sándor is, a színház művészeti és párttitkára. Akkor még nem tudtam, s viselkedése sem jelezte, hogy orrol Lacinára, hiszen ő pályázott az igazgatói posztra.

A füstös, savanyúszagú klubban az itálé és a rex-é volt a vezető szerep, ám semmivel sem fogyott több alkohol nálunk, mint más, vidéki színházi büfékben. Különben is a társulat fiatalabbjai az igazgató, vörös hajú büfésnö kedvéért kérték a repetákat - legalább is ezt állították. S lehetett igazság a dologban, mert a klub vonzereje nagyot csökkent, amikor a démon hűtlenül átpartolt a vasút túloldalára az uszodai falatozóhoz.

Hangos botrányra csak egyre emlékszem. A jól sikerült Othello bemutatóján az igazgató és az egyik színész, Pusztai Péter keveredett heves szóváltásba. Én Csíkosékkal ültem, amikor felfigyeltem a vitára. Akkor már majdnem öltre mentek, sértegették egymást, lökdösődtek. Gyorsan feluszokoltam őket a portára, gondolván ott majd békét teszek köztük. Ám kibékülésről már szó sem lehetett, nyomban egymásnak estek. Én szerettem Pusztait s tudva, hogyha megüti Lacinát joggal távolítják el a színházról, ezért a verekedők közé ugrottam, így a pofozók mindkét oldalról rajtam csattantak. Miután a fegyelmin nem vallottam Pusztai ellen - szerintem mindketten egyformán ittasak voltak - Lacina, a saját szempontjából joggal, jó ideig nehezített rám.

A Tabáni *legenda* - Szirmai kései operettje - rendezésében sótlanra sikeredett. Nem tudtam mit kezdeni a vérszegény történettel s a kellemes, de nem karakteres muzsikával. Szerencsére Félix Laci ironikus Marica grófnő rendezése gyorsan helyre ültette a könnyű műfajon általam ütött csorbát.

Engem különben akkor már egy különös magyar darab foglalkoztatott, amellyel a színház a Dunántúli Színházak Találkozója nevezett be. Időközben ugyanis Lacina kitaposotta a minisztériumból a Találkozóhoz kellő pénzt és a rendezés jogát.

Akkoriban írt ki a minisztérium egy drámaírói pályázatot, melynek házrom díjnyertes darabját a bírálóbizottság egyik tagja, Bögel József a kezembe nyomta:

- Válassz közülük, és csináld meg a találkozóra.

Görgey különös groteszkjét, a Rokokó háborút választottam. Amikor megkérdezték miért, az egyik fővárosi lapnak így indokoltam:

„- Azért, mert *olyan országról, olyan emberekről szól, ahol az igaz érzések valami különös álarc mögé bújnak, ahol az emberek hamis, hazug eszmék bűvöletében élnek s erről beszélni kell.*”

A darabból szokatlan stílusú előadás született, a hivatásos magyar színházak első abszurd előadása. Most vettem igazán hasznát az operettekben szerzett korábbi tapasztalataimnak. Az együttes némi meghökkenés után valósággal fürdött a szokatlan stílusban. A szakma roppant élvezettel, a kaposvári közönség zöme értetlenül nézte az előadást.

Mátrai-Betegh Béla így írt a produkcióról: „*Valamennyi színésznek az a feladata a játékban, hogy az embert és az eszmét, egyént és elvet egyszerre szólaltasson meg az alakításban, portrét is adjon, de karikatúrát is, satirikus legyen és lírai.*”

Az év folyamán először sikerült a sok helyről verbuvált színészeket együttesé alakítani. „*A megformálás színvonalas eleganciája, a színpadi drámai anyagszerűség a színházat is magával emelte a közhelyek és sablonok lapályáról, valósággal szárnyalásra készítette*” - állapította meg Molnár G. Péter a Népszabadságban.

A Dunántúli Színházak Találkozásán Győr, Pécs, Veszprém és Kaposvár vett részt. A zsűri a fővárosból jött, elnöke Both Béla, a Nemzeti igazgatója volt. Hét díjat osztottak ki, ebből a mi színházunk négyet kapott: a legjobb női alakításért megszavazta Demeter Hédi és Timár Éva; különdíjat a díszletért Székely László, s alakításért Máriáss József; a legjobb rendezés díját pedig nekem ítélték.

Úgy hiszem, ezek után joggal jegyezhetem meg, hogy a Kaposvár-jelenség című könyv állítása, miszerint a Csiky Gergely Színház az ország legrosszabb teátruma volt, nem felel meg a tényeknek!

A Rokokó háború nem csak az országos sikert, hanem

egy fantasztikus barátság kezdetét is jelentette számomra. Akkor ismertem meg Görgey Gábort, akivel azóta is tart alkotói és baráti kapcsolatunk. Több, mint húsz alkalommal állítottam színre műveit itthon és külföldön. Görgey akkor - csodával határosan - egy súlyos betegségből épült fel, sápadt volt, törekeny, és mint egy gyerek a varázslatot, úgy figyelte a színészek ajkán életre kelő szavakat, a színpadon megelevenedő jeleneteket. Akkor debütált a színházi világban...

A szezon a Lacina rendezte, korrekt előadás, Az öreg hölgy látogatása zárta.

Nyugodtan állíthatom, hogy a Rokokó háború sikere, - ahogy a szakmában mondják, - „ügyeletes zseni”-t csinált belőlem. Érthető, hogy sürgetni kezdtem főrendezői kinevezésemet, hisz úgy véltem, bizonyítottam arra való alkalmasságomat. A vász elöl azonban indoklás nélkül kitért a minisztérium...

A következő évad előtt jelentősen megváltozott a magánéletem, szeptember elején megnősültem. Ez azt jelentette, hogy az elkövetkezendő időben, ha csak lehet, igyekeztem minél több időt Pesten tölteni. A társulaton belül egy lényeges változás volt csupán: Félix Laci helyett Gyökössy Zsolt szerződött hozzánk rendezőnek. Diplomarendezését nálunk készült színre állítani Zsámbéki Gábor, választott darabja Goldoni Mirandolinája volt.

A szezonban műsorra került még többek között Visnyevszkij Első lovashadserege, a Csárdáskirálynő Petress Zsuzsával, Pirandello Hat szerep szerzőt keres című drámája, a My Fair Lady, egy esztrád műsor artistákkal és a kitűnő bűvészsel, Rodolfoval fűszerezve, valamint a drámapályázat egy másik díjnyertes műve, Révész Gy. István Első harminchat óra.

Visnyevszkij darabját a hivatalos ünnepre, az októberi forradalom ötvenedik évfordulójára vettük elő. Átírtam és az avantgarde totális színház igényével állítottam színre. Teletűzdeltem filmbetétekkel - akkoriban sokat dolgoztam a TV-ben is - „és Vata Emillel szürrealista díszletet terveztettem... A színpad légtérét egy hatalmas fóliafelhő uralta, melyet hol haragos égnek, hol komor felhőnek világítottam, máskor pedig ez szolgált különös hatású vetítőszenként. Emillel s az utolérhetetlen keléssel, Vincze Jóskaival, napkig égettük, pörköltük a „forradalom viharában megperzselődött berendezési tárgyak”-at a színház mögötti parkban, az arra járók nagy megdöbbenésére.

A bemutató komoly szakmai sikert aratott. „Az előadás megjelenésében erőteljes és képzeletgazdag. Olyan, amit a népszínházi stílushoz sorolhatunk” - írta Molnár G. Péter. Mágis emlékszem két fiatal színész nő megrendítő miniatúrájára: Bessenyei Zsófi drámai erejű menyecskéjére és Pogány Judit meggyalázott fiatal lányára. Az igazi színészi kiugrás azonban Csikos Gábor öserejű parasztlány alakítása volt.

A próbák során rengeteget segített nekem asszisztensem, munkatársam és barátom, Paál István, akivel, hogy több pénzt kereshessen, még egy karakterszerepet is eljártattam. Még Szegedről hoztam magammal ezt a tehetséges embert, ahonnan az Egyetemi Színpad éléről, politikai okokból elűzte a városi pártvezetés. Paállal, Lengyel Jancsival és Csíkosossal négyesben sülvé-főve együtt voltunk. Még ebédelni is együtt mentünk a Latincába, a „szakszervezeti népkonyhára.” Pedig Isivel komoly veszélyt jelentett közös asztalhoz ülni, ugyanis a levestálból egyetlen merítéssel képes volt a sűrűjét kihalászni. Az egyetemi menzáról hozta e különös tudományát. A második fogás nagyobb húsadagja érdekében lázasan csaptuk a szelet a jó ötvöses konyhalánynak, pedig valóságos bányarém volt az istenadta!

Alkalmanként a Béke bárjában is tiszteletünket tettük, s bizony megesezt, hogy a meggondolatlan, aki a társaságunkban lévő színészekkel tiszteletlenül viselkedett, rövid úton a bár közepén csordogáló szökökútban találta magát...

November hetedikén a kor szokásainak megfelelően pénzese zúdult a jól működő színházra. Míg a megjutalmazott kollégák szép summát raktak zsebre, én a Somogy megyei Mű-

vészeti Díj plakettjével és erkölcsi dicsőségével utaztam haza Budapestre.

Mi tagadás, akkor már valóban én voltam a szakmában az „ügyeletes zseni”. Minél nagyobbak voltak a sikereim, annál hűvösebbé vált Lacina és köztem a kezdetben szoros, majdnem baráti viszony. Külön asztalt tartottam a klubban, melynek rendszeres „látogatói” Paál Isti, Lengyel Jancsi, a Simon házaspár, Csikos Gabi, Timár Évi, Garai Jocó voltak. A szakmai sikereimre egyre féltékenyebb direktor sosem ült közénk, sőt szóvá tette:

- Mit klikkezel te? Folyton sügtok, búgtok s csak egymással akartok dolgozni.

Én nem vettem tragikusan észrevételét.

- Ha az, aki csak tehetséges színészekkel akar dolgozni, klikkezik, akkor vállalom a klikkezést!- válaszoltam.

Dékány Sándor párt és művészeti titkár egyre többet támadta Lacinát és engem is; állandóan heccelt ellene.

- Ő nem akarja, hogy főrendező legyél, mert féltékeny rád - állította.

Igaz volt-e vagy sem, máig sem tudom, az azonban tény, hogy állítása csak rontotta a Lacina és köztem lévő kapcsolatot.

Első komoly összetűzésünk is ebben az időben volt. Lacina elintézte, hogy a Csárdáskirálynő több napos jugoszlávai turnéra mehessen. Nagy dolog volt ez akkoriban, s én mégis ellene voltam, mert a választott dátum - a karácsony előtti időszak - az általam próbált első kaposvári musical, a My Fair Lady főpróbahetét szakította meg. Kértem, követeltem, tegyük más időpontra, hiába, Lacina hajthatatlan maradt.

Németh Lili gazdasági igazgató - akkor már nem kártyázott, hanem mint egy speciális kaposvári Párka, a klubban kötögetet és fülelt -, a hátam mögött agitálta a társulatot:

- Csak nem hagyjuk el a vendéglátókat? Mariborban gyönyörű a temető és roppant olcsó a fonal! Különben is jól jön egy kis karácsonyi bevásárlás.

És a „fonal turné” az útjára indult...

A My Fair Lady körül más gondok is voltak. Takarékosági okokból a színház a pécsi díszletet vette meg, és én ebben csináltam a mi előadásunkat. Amikor a színház elutazott, nekem, a vezető rendezőnek semmi intézkedési jogosítványom nem lévén, nem tudtam a díszleteket Pécsről áthozatni. Így történt meg a magyar színház történetek az a példátlan esete, hogy a bálkép díszleteit a színészek, velem együtt, a premier szünetében látták először.

Szóval a társulat ment és én Lengyel Jancsival - Higgins-t játszotta - s még egy-két prózai színésszel „csuklóztam”, hogy ne essünk ki a darab hangulatából. E bajok ellenére az előadás, ha nem is hibátlanul, de jól sikerült. Egervári Klári elragadó Elisa volt, Mária Jozsó született szemetes és Lengyel elvakult, mégis szemérmes, sebezhető Higgins.

A bankett után Jancsival, levezetésekképpen, hajnalban még betértünk a Kapos szálló portájára, mert tudtuk, hogy az ügyeletes Cerberus jó pénz ellenében, a pulit alól mindig elővárszol némi gégeolajat.

- Két cseresznyét és két esernyőt kérek! - rendelt a rózsás hangulatú Lengyel Jani.

- Minek az esernyő, művész úr? - hökkent meg a portás.

- Minek! Minek! Nem látja, hogy mennyire eláztunk?

A szezon derekán Zsámbéki is elkezdte diplomarendezését. Lakása nem lévén, jó ideig az én szobámban aludt, egy hálószobában. Szonyatos küzdelmet vívott a színészekkel, és végül is remek előadást hozott létre. Míg ő látványos csatáját vívta a színpadon, addig én vére menő háttérchatokat folytattam a gazdasági vezetővel s a direktorral, hogy elhárítsak előle minden, művészi munkáját gátló akadályt.

A Dunántúli Színházak Találkozójára ez alkalommal Az első harminchat órá-t állítottam színre. A mű alap gondolata egyetlen kérdés: „Föl lehet-e áldozni egy népet, egy rögeszméért?” A történelmi példázat Krisztus kereszthalála és felátadása közötti harminchat órát dolgozta fel. ismét sikerült iga-

zi csapatmunkát létrehozni és újra mi arattuk a találkozót legnagyobb sikerét.

A „színház elragadó előadást produkált!” - írta Hubay Miklós. „S.J. rendezése a gondolati és szakmai készenlétének jó példáját mutatta fel a nagyszerűen megkomponált és művészen kivitelezett előadásban” - így Molnár G. Péter.

Fencsik Flóra Pestre javasolta, Lukácsy az Elet és Irodalomban a magyar színi évad legjobb bemutatójának ítélte az előadást. Egyedül Pándi szállt vitába a darab és az előadás eszméiségével, mert ideológiailag veszélyesnek tartotta azokat.

A színház belső helyzete alaposan megváltozott a szezon végére. Köztem és Lacina közt egyre mélyült a konfliktus, mert ő igazgatói hatalmával élve, minden neki nem tetsző javaslatomat, kezdeményezésemet megtorpedózta. Elérte, hogy Dékánynak mennie kelljen a színházból, s eltávozott a gazdasági igazgató, Németh Lili is. Hogy helyzetét erősítse, leszerződött rendezőnek és párttitkárnak egy káderosztályos évfolyamtársát, akit a társulat nagy része a háta mögött - Moldova regényére utalva - csak „elbocsátott légiós”-nak titulált. Én ellensúlyként - a színházi főosztályvezető helyettese, Malonyai Dezső segítségével - igaz, csak vendégnek, de meghívtam évfolyamtársamat, a Pécsen dolgozó Sík Ferit. A most már türelmetlenül sürgött főrendezői kinevezésemet azonban továbbra is elodázták.

Egy kérdés volt csupán, amiben egyetértettünk Lacinával: Zsámbéki és Koltai Róbert szerződésében. Új tagunk lett még Solti Berci és Dánffy Sándor.

Az 1968-69-es szezon műsortervét szinte öltöztető viták közt alakítottuk ki. Az Úri muri, Raffai és Görgey egy-egy darabja, a János vitéz, valamint az Hernani - Sík rendezésében - került műsorra. Zsámbékira a Leányvásár, és a Windsori víg nők rendezése várt. Szándékoztunk stúdiót is indítani, melynek műsorán Wittlinger: Ismeri Ön a tejutat?; Fry és Vámos Árpád azonos témát feldolgozó Ephesusi özvegye valamint Schisgal Tigris-e és Gépírókja szerepelt volna. Ezekből csak az utóbbi kettő került bemutatásra Zsámbéki rendezésében.

Nyáron megszületett Emese lányom és természetesen, hogy a későbbiekben még több időt akartam otthon tölteni. Különben is kezdett már elegendő lenni a Lacinával való állandó konfrontációból.

Első rendezésem a Handabasa, avagy a fátyol titkai volt. Vörösmarty darabját Görgey dolgozta át és Stark Tibor írt hozzá pompás folkbeat zenét. Eljátszására az akkor divatos Scampolo együttest szerződtettük.

„Jellemet, fejet és sok egyébbet szeretne tisztítani ez a kedves, zenés komédia” - nyilatkoztam. Egy mondata: „Más a mozgalom és más a család” szállóigévé vált a színházban.

A pazar, jókedvű előadás láttán Görgey boldogan nyilatkozta: „Úgy találtam rá a drámára, mint egy rég áhított szerelemre.”

Három lézengő fiatal szerepében Csíkos, Dánffy és Koltai remekelt. Robinak csak a zenével volt baja. Sohasem találta el a megfelelő hangnemet, bár a zenekar kétségbeesetten igyekezett őt magával vonszolni.

- Miattam hiába ülnek itt, úgysem hallom mit játszanak - mondta, s nyomban elnevezte őket „Hiábáék”-nak.

Koltaival együtt a klubba beköltözött Berki legendás figurája is. Hajnalig hallgattuk az azóta már a kabaréból is jól ismert történeteket.

A sajtó egyöntetűen dicsérte a darabot és az előadást. „Beates magyar múlt” - írta Demeter Imre, „Könnyű koktél nemes anyagokból” - így Lukácsy András. A Magyar Hírlap „S.J. stílus, együttest teremtő sikerei”-ről írt. A Film Színház Muzsikában Máriaassy Judit megállapítja: „A szerző játszik. A nézőtér harsány jókedve, viharos tapsa igazolja a játék jogosságát.”

Az előadást legjobban Molnár G. Péter sorai jellemzik: „A rendezés időzójelenesen hozza a múlt századi ömlengő szerelmi jelenetek színpadi stílusát, tele van friss és gunyoros ötletekkel és

nem hiányzik belőle a kamaszos lendület sem.”

A siker sodrában összeállítottam és megrendeztem az első és egyben utolsó kaposvári irodalmi presszó előadásomat „Vallomás a beat nemzedékről” címmel. Bárány, Salinger, Jevtusenko, Garai és Mroček művei hangzottak el a műsorban.

Egy verőfényes őszi délután sürgősen behívatott a színházba Lacina.

- X-et bolti lopáson érték! Tíz deka kávé tett kifizetetlenül a táskájába! Azonnal fegyelmet hívunk össze és eltávolítjuk a színházból.

X megbízható művésznő volt, soha semmi problémát nem okozott, becsületéhez kétség sem fért. Évek óta ismertem és tudtam róla, hogy rendkívül szétszórt ember. Tiltakoztam az elbocsátása ellen.

- Nem vagyok hajlandó lejártni a színházat! - érvelt Lacina.

- Én pedig nem engedem, hogy egy embert valami ostoba hibáért, félreértésért kilökjünk az utcára és megbélyegezzünk!

Szó szót követett s a vita üvöltözéssé fajult a kint hollgatózók nagy gyönyörűségére.

- Nem engedem kirúgni, ha kell Gáspár Sándorig elmegyek! - bömböltem ultima ratióként.

Gáspár Sándor neve hatott - ő volt akkor a SZOT főtitkára, a fegyelmet lefolytattuk, de X továbbra is a színház tagja maradt. Cselekedetemet máig sem bántam meg, mert kollégánk becsületben és tiszteletben megöszülten ment nyugdíjba sok évvel később.

Ez az eset végképp kibékíthetlenné tette a kettőnk közti ellentételeket. Az összetűzések szakmai és egyéb kérdésekben mindennaposakká váltak. Lacina nem tudta megbocsátani a katasztrófális, - legalábbis ő úgy érezte, - presztízsvesztést, nekem pedig végleg elegendő lett a véget nem érő vitákból, torzalkodásokból, a főrendezői kinevezés folytonos ígéretéséből.

Kedvetlenül fogtam az amúgy is sorsüldözött Szerencse Keszélművésze című zenés vígjáték rendezéséhez, hisz éretten bennem a gondolat: elmegyek a színházról. A darab műsorra tűzésével alaposan melléfogtam, s hiába javítottam a verszegény történeten a „mű” nem lett jobb tőle. Minden reményem a zenében volt, mert az akkori idők két legjobb slágerszerzője, Lovass Róbert és Dobos Attila írta. Ám az élet közbeszólt, Dobos Mary Zsuzsival megpattant, azaz disszidált, szerzeményeit tilalmi listára tették, s így a mi előadásunkból ki kellett venni azokat. Ez zel azután végleg összekuszálódott az amúgy is gyengécske fércmű.

Ahelyett, hogy elálltam volna a bemutatótól, valahogy összetákoltam az előadást és miközben két főszereplőm minden figyelmét - érthetően - az egyidőben próbált Gépírók-beli szerepének szentelte, kieroszakoltam a bemutatót. Langyos siker volt... „S.J. egy-két észrevehető rendezői ötleten kívül keveset adott ehhez a darabhoz... Az előadás egyenetlen, éretlen” - írta Wallinger Endre -, ám én bukásnak könyveltem el ezt a rendezésemet.

Efiaskóval véglegesen becsuktam magam mögött a Csiky Gergely Színház ajtaját. Figyelmeztettem barátaimat és tehetségesnek tartott kollégáimat, hogy feladom a Lacina és köztem folyó, a színháznak és nekem csak ártó értelmetlen meccset. A minisztériumban személyesen mondtam levelező rendezői beosztásomról s bár Malonyai türelemre intett, mondván: rövidesen megkapom főrendezői kinevezésemet, kijelentettem, nem kérek a további presztízsharcokból. S egy kapóra jött külföldi vendégrendezői meghívást elfogadva, megkönnyebülten elutaztam Jugoszláviába.

Igaz, mesém végére érve, még ma is sóvárogva gondolok a Csiky Gergely Színházban töltött időre, nem csak azért, mert három évtizeddel fiatalabb voltam, hanem azért is, mert azok az esztendőik is a színház sikeres évadai, melyeket igaztalanul akarnak kitörölni a kaposvári teátrum történetéből.

JÁVORI BÉLA • DRÁVAI HALÁSZ

Szapudi András
RAPSZÓDIA A FÖLDRŐL

Első tétel: „Adj fiam, a lovaknak!”

Tímár József vagyok, 1938-ban születtem a siófoki Kele utcában (akkor még Pázmány Péter utca volt) abban a házban, amit még a nagyapám épített. Édesanyám Vas megyéből, Jánosházáról származott és egy évvel a születésem után meghalt. Őrzök róla egy fényképet, e szerint szép, szelíd arcú asszony volt, azt mondták a születésemkor megpattant benne egy ér, de szégyellt orvoshoz fordulni, s lassan, szinte észrevétlenül szívárgott el a vére. Apámnak 14,5 hold örökölt földje volt, emellett még a nagynénéim hat holdját művelte, tehát több, mint 20 katasztert. Az 1943-44-es esztendőkre jól visszaemlékszem, előttem van minden, ami a portánkon volt, a kovácsoltvas kaputól a legutolsó ólig, a szalmakazal alatt. 1944-ben 17 szarvasmarha állt az istállónkban: hat tehén, két ökör és növendékek, két pár lovunk volt, 40 disznónk, megszámlálhatatlan sok baromfi kapirgált, neszegett az 1600 négyszögölnyi udvaron. Két magyar hold szőlő tartozott a birtokhoz, az egyik éppen itt volt, ahol most beszélgetünk, a téészesítés után is ezt kapta meg az apám háztáji földnek.

Nézze azt a hatalmas cseresznyefát! Az apám ültette, több, mint 70 éve. A portánkon állt egy hat szobás ház, azt mindig térbe adtuk nyaralóknak és egy kisebb, négy-szobás, abban laktunk hárman, apámmal és apai nagyanyámmal. A kis ház hátsó falánál kezdődtek a gazdasági épületek. Magtár, pince, kamra, nagy istálló, pajta, kis istálló, disznóól; ezután következett a szérűskert, a ponyvakunyhó; erős rönkökön nyugodott a szalma, és alatta megint csak ólak sorakoztak.

Azt hiszem, elmondhatom - senki sem cáfol meg azok közül, akik ismerték -, hogy apám megbecsült gazda volt Siófokon, sokáig a Dalárda tenoristája is, amikor még a Saller doktor vezette az énekkart. Nem herdált, inkább fogta a pénzt, de vendégszerető és segítőkész ember volt, aki megértette, átértette a mások gondját-baját is és becsülte a derék munkást. A kis istállóban a Horthy család nyolc

hátaslova állt (István és a fiatalabbik Miklós lovagolta őket), egy lovászfűt tartottak: Jánosnak hívták. Abban az időben Siófokon lóversenyeket rendeztek, magam is sokszor kint voltam a pályán, és gyönyörködtem a szépséges lovakban.

- 1944 őszén, ha jól emlékszem, novemberben, a Sasvári jegyző úr azt mondta apámnak: „József, maga jobb, ha elmegy innét, mielőtt ideér a front, mert magát biztosan agyonlövik az oroszok.” A fülemben van most is a jegyző hangja, és az apámé is, aki csodálkozva kérdezte: „Miért éppen engem lönek agyon?” „Mert maga nem fogja karba tett kézzel nézni, amikor az állatait elhajtják. Ismerem. Maga azt nem bírná elviselni.”

Apám eltűnődött a jegyző szavain, aztán befogta a két öregebbik lovat. „Jánosházára megyünk” - mondta. A szekérre ágyneműt, élelmiszert pakolt. 70 éves nagyanyám maradt a házban. Később Nyimbe menekült a lövöldözések elől, a megmaradt két ökörrel, a két tehénnel és egy anyadisznóval. Jánosházán volt egy házunk és földünk is, az én anyai örökségem, de a házban lakókat találtunk, ezért a sógor bácsiékhoz költöztünk. Apámat hamarosan behívták katonának. Először Söjtörrre került, aztán Gyékényesre, ahol lovas kocsival aknákat szállított; a két lónak - mondta később - összesen egy szemé volt. Itt fogságba esett, kivitték Oroszországba három esztendőre. 47-ben jött haza és folytatta a gazdálkodást. 49-ig nem történt említésre méltó, akkor azonban kuláklistára kerültünk. Mint mondtam, 14 és fél holdja volt az apámnak, s az a fél hold okozta a bajt. 49-50-51! Apám állta a sarat és ott voltam mellette én is, gyerekfejvel-karral minden munkában.

- 51 szeptemberében - akkor lettem nyolcadikos - egy este két idegen ember állított be hozzánk. „Tímár úr - mondta az egyik -, jönnie kell a község házára, fontos ügyről lesz ott szó...”

Apám aznap búza alá fogasolt, tán fél órája érkezett meg a határból. „Eredj kisfiam, adj a lovaknak” - mondta. Aztán megmosta a lábát a kútnál - sárga szandálját most

is látom - felöltözött, és elindult a két idegennel. Utánuk néztem.

Láttam, hogy egy ponyvás dzsip áll a mostani Csülök vendéglő (akkor óvoda) előtt. Apám a két emberrel beszállt az autóba, és nyolc hónapig azt se tudtuk, él-e vagy meghalt már.

Nagynéném Budapesten, a Dohány utcában lakott, s a férje révén sok színművész ismerőse volt. A Kontinentál kávéházban szokott velük találkozni. Egy barátnőjének a barátnője jóban volt valami nagy fejessel, aki hajlandó volt segíteni. Ha néni leutazott Siófokra és azt mondta: „Ötezer forint kellene.”

Iszonyú nagy pénz volt az akkor. Azt javasoltam nagyanyámnak, hogy adjuk el az egyik tehenet, a rosszabbik tejelőt. Így történt. Kaptunk érte kétezer forintot. Eladtuk még a malacokat és volt egy kis tartalékunk is (400 forint), a többit kölcsönkértük. És ha becsapnak bennünket?! - támadt föl bennem a gyanakvás. A nagynéném megnyugtatót, és hálisten, neki lett igaza. Apámat kiengedték a „pokolból” (nem tudta megmondani, hogy valójában hol tartották fogva) és egy évre Jánosházára száműzték, ahol megint a sógor bácsiéknál lakott. Én eközben gazdálkodtam. Fél ötkor keltem, mert ötkor már kihajtották a borjakat, hatra - amikor a teheneket hajtották - meg kellett fejnem, szóval, nem unatkoztam. És nyolckor nekem is kezdődött az iskola. Kenedy tanár úr néha megengedte, hogy otthon maradjak pótolni az elmaradt tennivalót. Nem feledem, hogy a szomszédok a nagyobb munkákban segítettek. És azt sem, hogy a tanácsházáról levél ment az illetékesekhez, hogy legalább aratásra, betakarításra engedjék haza az apámat. Hazaengedték, de itthon is - akárcsak Jánosházán - minden este jelentkeznie kellett a rendőrségen. Mint egy bűnözőnek.

Második tétel: Apám a *jászolban*

Említettem, hogy anya nélkül nőtem fel. Engem a nagymama nevelt. Apró kis öregasszony volt, de rengeteget dolgozott. És arany szíve volt. Ha kenyeret sütött, annyi tejfőlös lángost készített, hogy a pajtásaimnak is jusson. Kapros túrós lepényt pedig egy egész tep-sível tett ki a gyerekeknek a szederfa alá. És az a patika-tisztaság, ami körülvette! Pesti urak jártak hozzánk tejért reggel és este. Nagymama

háromszor megsűrte a tejet. Minden évben nyaraltak Siófokon tüdőbajos gyerekek is, ők habos tejet ittak nálunk. Apám és én fejtünk, a gyerekek meg sorba álltak az istálló előtt. Az egyik tehenünk csak akkor adta le a tejet, ha daloltunk neki.

ASzójártó tanító úr sokszor mondta az Apámnak, hogy taníttasson tovább, mert jól fog az eszem. De ő azt felelte: „Meglesz ennek a gyereknek a földje, háza, gazdasága, a magáéban lesz, tanulja hát azt, amiből élni fog.”

Hát én azt tanultam.

56-ban kimentem Angiába, ahol szakácsként helyezkedtem el. (A nagyanyámtól tanultam meg főzni.) Jól megfizettek, ma már lehet, hogy Mercedessel járnék haza látogatóba, ha ott maradok. Megtanultam angolul (később németül és lengyelül is), de az apám azt írta a levélben, hogy megint lehet rendesen gazdálkodni, jöjjen gyorsan haza. Az első szóra indultam. Húzott a föld.

1959 februárjában megnősültem, s az esküvő után hamarosan megkezdődött a tsz-szervezés. Na iszen!! Apám azt mondta, nem adja a földjét, mert ő azt nem lopta, nem kapta, hanem örökölte! Az ő apja, aki bölcs ember volt, 50 éves korában átadta neki az egész birtokot. „Itt van fiam, csinálj vele, amit akarsz.” Apámnak hét idősebb lánytestvére volt, közülük néhányan fiatalon meghaltak, de a többiek rendesen megkapták a hozományukat, a részüket a vagyontól. „Itt van fiam, a föld” - mondta az öreg, és attól a naptól kezdve csak a pincét látogatta, iszogatót és pipázott még húsz éven át. Apám meg valósággal remegett a földért! Ő nem adta volna a birtokot nekem 50 éves korban. Tőle csak örökölni lehetett.

Szóval, jöttek az agitátorok csőstől, mert azt mondta az elnök, hogy addig nem fejezik be a szervezést, amíg Timár József (így p-vel) be nem áll. Apám befeküdt a mély cementjászolba, szalmát és paplant tettünk rá, róla evett a jószág. Tíz napig feküdt ott, aztán egy este bejött a házba. „Nem bírom tovább, fiam” - mondta szomorúan és leült vacsorázni. Mint ha lesben álltak volna, ott termelt az elnök az agitátorokkal, és apám - utolsónak Siófokon - aláírta a belépési nyilatkozatot. Előbb azonban így szólt az elnökhöz: „A szanatóriumi” földemet (a volt szanatórium mellett fekszik) a fiamnak

szeretném átadni. Lehetséges-e?" Az elnök megígérte, hogy azt a egy katasztert megkaphatom. (Nem kaptam meg.) Apám két lova közül az egyiket sikerült megmentenünk, mert passzussal bizonyítottuk, hogy a nagyanyámé volt. (A nagymama 55-ben halt meg.) Elindultam vele meg az asszonnyal Jánosháza felé (oda még nem érkezett meg a tsz), hogy az anyai örökségemmel kezdjek valamit. A földet bérlők használták, s már elvetették, mire odaértem, így kénytelen voltam mások földjén dolgozni, részesaratást vállalni. Hatvanban aztán oda is elért a tsz.

Én nem akartam beállni és a földemet Ésem akartam odaadni. Elmentem hazulról az agitátorok elől, s mire visszatértem, a feleségem beadta a földjeimet. Akkor vesztettem össze vele először (nem utoljára), s ma is jogtalanul tartom, hogy az örökségemet a feleségem aláírásával elkobozták. Nyolc és fél holdról van szó, eredetileg tíz volt, de kettőt apám még a negyvenes években eladott, s itt vett helyette a siófoki határban. (Ez a két hold 1940 óra a nevemen van.) Vissza Siófokra, egy konyhába, mert a házuk tele volt lakóval! Összeálltam egy barátommal, akinek szintén volt lova, fuvaroztunk, jeget és húst hordtunk nyáron az üzletekbe, műveltük a tsz birtokához nem tartozó földeket bérért vagy felesben, és állatokat tartottunk. Nagyon sokat kellett dolgoznunk. Három gyereket neveltem föl, házasítottam ki, a negyedik, a legkisebb fiam pedig még általános iskolás.

Apámat 1964-ben kiengedték a tsz-ből, csak a földjét tartották benn. Nem kapott vissza egyebet, mint a szőlőjét, amit addig háztájként művelt - ezt az egy katasztert, amelyen most a házam áll. Ezután megvette a nővérei hat holdját, meg még egy katasztert, itt mellettünk, és gazdálkodott tovább. Kint lakott a kenyérgyár melletti pincéjében (még a villanyt sem vezette be), de az állomás közeli tejsarnokból naponta 200 liter savót tolt haza biciklin a disznóinak, s még nekem is ideállított egy kannával. Ötven disznóm mindig volt, legalább tizenötöt hizlaltam, 80-90 malacot adtam el tavaszonként és 5-600 csirkét húsvétra, őszre. 1962-ben építettem egy kis házat (apám nem adta nekem a telket, de megengedte, hogy építsek rá), abban nőttek fel a gyerekeim, 21

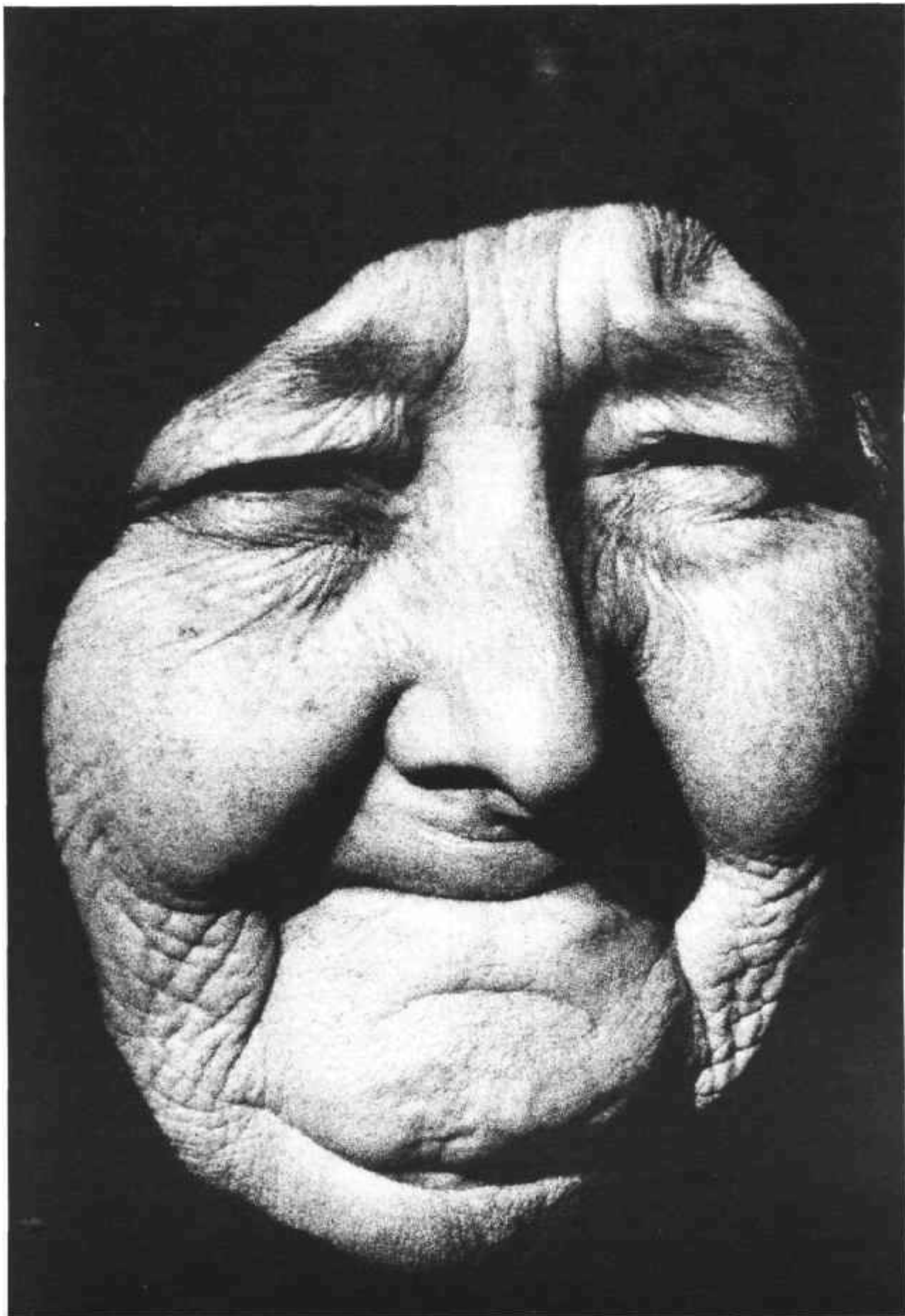
évet töltöttünk ott. 78-ban meghalt az apám, és én megörököltem a földjeit. A szomszédos katasztert eladtam, s abból építettem (1981-ben) a mostani házam. Van egy tanyám túl a „Pali bolton”, ott tartom a lovaimat, disznaimat, a gazdasági felszerelésemet, mert én most is két és fél kataszteri holdon gazdálkodom. Van 200 galambom, rengeteg baromfim, s látja, jó erőben vagyok, kész arra, hogy a tsz-től az apám benntartott földjét átvegyem és megműveljem. A középső fiam segít a gazdálkodásban, ő is szereti a paraszti munkát. Most már remélhetőleg nem bánnak úgy el velem, mint amikor 2800 négyszögölt egyszerűen elvettek tőlem.

75-ben, tagosítás után, csereingatlanként kaptam, 79-ig műveltem is és akkor kiakbólintottak a tulajdonomból. A fiam alaposan megtrágyázta a földet, s amikor már vetni akarta a kukoricát, odament hozzá az agronómus és azt mondta neki: ez a föld nem a tiétek! Nem írták át a nevemre - mondták - ezért nincs jogom hozzá. Hát amit betagosítottak?! Arról meg nincsen térkép. Miért nincs? Ki tűntette el? Mi okból? De hát kell-e térkép annak, aki egész életében a határt járta? Minden négyszögöl a fejemben van. Ki tudnám mérni, cövekelni bármikor. Volt egy kataszter földem a Foki-hegyen is. 5 ezer fenyő csemétét ültettem bele 1976-ban. A nagyobbik részén zöldellt a fenyő, s körülbelül 4-5000 négyszögölön kukoricát, kölest, mohart termeltem a lovaknak, mert - elfeledtem mondani - egy időben lovas iskolával foglalkoztam. A föld szomszédjaim tanácsi emberek voltak, az egyik a termelési-ellátási (vagy micsoda) osztálynak a vezetője. Egy nap értesítést kaptam, hogy a Foki-hegyi földemet állami tulajdonba vették, mert nincs megművelve. Hüledeztem. A barátaim figyelmeztettek. „Koncot akarnak húzni a földedből, majd kiveszik 50 évre szóló haszonbérbe fillérekért...”

„Azt soha” - feleltem.

Fellebbeztem, majd megkezdődött a per. Jöttek a tanácsi és a földhivatali tanúk és valamennyien azt állították, hogy nincs egyéb a földemen, csak gaz. Én makacsul hajtogattam: „Üljünk be a kocsiba, nézzük meg együtt az öt méteres fenyőket!”

Két évig tartott a per, végül megnyertem. De mindjárt eladtam azt a földet, nehogy még egyszer valaki szemet vessen rá.

JÁVORI BÉLA • KALÁCSKÉPŰ NÉNE

Egy parasztasszony emlékeiből

SZEGÉNY FÁNINK

A Fáninkról még nem szóltam. Ő Lentibe, a Hetés doktor úrékhoz járt be dolgozni. Nagyon szerették. Később járt hozzá a Nagy Lajos, de el nem vehette, mert katonára volt, nem engedték, hogy megnősüljön. Egyszer csak terhes lett tőle. Bántom neki, de beláttam, fiatalok, nem tudni, egymásé lehetnek-e. Megszületett a Lacika. Három éves volt a gyerek, amikor meghalt az anyja. Ettől fogva én neveltem ezt a szegény kis árvát. S képzelje, valamikor karácsony előtt idejött hozzám a Pölöskei tanító úr és azt mondta:

- Katil! Adja oda nekünk ezt a gyereket, mi fölneveljük. Hallottuk, hogy a Fáni milyen beteg, az orvos sem mond sok jót, gondolni kellene a jövőre. Tudjuk, hogy milyen körülmények között van, mi gondját viseljük, de még pénzt is adunk érte.

- Ej, tanító úr, nehéz kérdést adott. Ahogy a három lányomat fölneveltem, ennek is mindent megadok.

- De akkor még élt magának az ura, most meg a sok munka, no meg a beteg lánya mind magára esik. Látom, aranyos kisgyerek, de neki is jobb lesz. Maga az elején elhozta párszor, szoptatni hazahozza, este megint eljön érte, aztán lassan hozzánk szokik.

Meghántuk-vetettük a lányommal. Azt mondta, Mányiból megoldás lenne, hogyha meggyógyul, előbb mehetne a Hetés doktor úrékhoz. Nekem is mezőre kellett járnom, az állatokhoz, napszámába, azért nem maradhatok otthon, hogy ott van egy kis gyerek. De a lányom csak sírva hajtogatta, hogyha törvénytelen gyerek is, én szültem, én akarok lenni az anyja. Megint jött a tanító úr. Hármásban jól elbeszélgettünk, és odaadtuk. Jaj, de hiányzott az a gyerek arra az egy-pár órára is. Egyszer megbetegedett. Az mondta a Molnárné, a tanító úr felesége - mi csak Molnárnénak mondtuk az első ura után -, hogy a tehéntejtől lett beteg. Az mondtam a lányomnak:

- Ennek a gyerekek mégis az anyja mellett, a mi családunkban a helye. Hozzuk haza.

Nem bírtuk tovább. Nem vittem többet a gyereket. Pedig volt olyan eset, hogy akkorán beteg volt szegény lányom, még szoptatni sem tudta. Éppen akkor volt újbóris tehenünk, ennek a tejére szoktattam rá. Olyan vaskos gyerek lett, mint egy vasgyúró. Később intézkedett az apja, hogy a nevére irattassa. Hivattak a novai szolgabíróhoz, amikor már meghalt a lányom, hogy a gyermek apja kéri a nevére íratást. Hát ennek nincs akadálya - mondtam. Aztán alighogy megjött a végzés, meghalt a gyerek apja is. Így van ez. Ha a menkü valahova odavág, nemcsak egy bajt csinál. Rám maradt a gyerek. Az iskolában jó tanult ám. Az Asztalosné tudná megmondani magának, ha igaz szívből beszélne, hogy az ő fiait is lepipálta. De hát mégis azok kaptak jutalmat, mert összejártak a tanító úrékkal. De kisült ám az igazság, amikor Lentibe mentek tanulni, lepipálta az ő gyerekeit is meg a Lakatos Endrét is.

Jaj, szegény lányomról jut eszembe, hogy egyszer elvittem Novára vásárra, mikor még olyan kicsi volt. Kiabáltak az árusok: Itt a jó portéka, idejöjjenek asszonyok! Énhozzám jöjjenek, nálam minden olcsóbb! Itt a finom törökméz. Fele cukor, fele méz. Tíz fillér egy kis zsákkal, húsz fillér egy óriási zsákkal. Csalogat, hogy menjünk oda ehhez az óriási zsákoshoz. Hát jó, veszek neked egy óriási zsákkal lányom - mondom neki. Hát mikor nyújtja a cukros zacskót az árus, elbőgi magát a Fáni. - Édesanyám, ez nem óriási zsák. Az óriás az, amit én el nem tudok vinni. Akkor inkább ne is vegye meg.

Vásárookra el szoktam menni, ha ráértem. Novába, Lentibe, Pákára sokszor elmentem, de voltam Boksában meg Lendván is. Ott az ég világon min-

dent lehetett kapni. Kiáltoztak az árusok, csalogatták oda a népeket. Nován a szilvágyiakat figyelték nagyon, mert lopások voltak. Az árusok között is sok zsvány volt ám. Becsapták az emberfiát. Egyszer emlékszem, az édesanyámmal voltam a novai vásáron, valami méteres ruhát akart venni. Akkor vezették be a forgalomadót. Mondta a méteres, hogy ennyi lesz adó nélkül, ennyi meg adóval. Édesanyám lealkudta, hogy az adót nem számítsa rá. Bele is egyezett. Mikor levágta az anyagot és adja át anyámnak, mondja, hogy mennyi az ára. Anyám jól számolt fejben is, egyszerre rámondta neki, hogy az nem annyi. Elkezdtek osztozni. Édesanyám csak azt hajtogatta, hogy ez adó nélkül nem ennyi, az árus meg erősítette, hogy ő jól számolt. Ott akarta már hagyni anyám az árust, övele ne osztozzon, amikor ott termett két csendőr.

- Miről van szó? - kérdik.

- Rosszul számolt a méteres, most rám akarja erőltetni ezt az anyagot.

A méteres is mondta a magáét. A csendőrök azt mondták, vegyen kézbe papírt-ceruzát, számítsa ki a ruha árát! Édesanyám jól számított. Kifizette. A csendőrök meg egyszerre papírt írtak, hogy forgalomadó nélkül adott el árut.

Nagyon meg kellett ám nézni, hogy mire ad ki az ember pénzt. Kevés pénz volt a háznál, szegények voltak a falusi emberek. A szegénységben is tudtunk azért boldogulni. De még másoknak is adtunk. Nem különös? Hallotta, hogy Hernyéken is sokszor megfordultak olyan kéregető emberek, koldusok. Elég gyakran járt erre a Vak Vendel. Később lovat is vett, aztán szekérrel járt. A felesége bement a házhoz, a Vendel meg a szekéren harmonikázott, énekelt. Volt egyszer egy szürke lova, azt is megénekelte. Amit kapott, azt is kiénekelte.

**Füstölög a kémény talán itthon vannak,
Eredj be Ilona, valamit csak adnak.**

Mit kaptái Ilona? - kérdi a feleségétől.

- Babot.

**Vágd a kerékagyhoz a babos angyalát,
Úgyis az törte le a kordém hátulját.**

- Mit kaptál Ilona?

- Lisztet.

**Eresszed el a szélnék azt az istenaditát,
Úgyis az vette el a szemem világát.**

- Mit kaptál Ilona?

- Tojást.

**Vágd a kerékagyhoz, hogy ne csikorogjon,
Hogy az én kis szürkém gyorsabban szaladjon.**

- Mit kaptál Ilona?

- Krajcárt.

- Ejha.

**Tedd a tarisznyámba, jó lesz pálinkára,
A fájós gyomromnak meggyógyulására.**

Ezt énekelte.

(Lejegyezte: Horváth Károly)

Tüskés Tibor „KÁR BENNE NE ESSÉK...”

A csurgói Nagykönyvtárról

A hetvenes évek végén *Zalamente, Somogyország* címmel könyvet írtam a Móra Kiadó Ezerszínű Magyarország sorozatába. A könyv 1979-ben jelent meg. Ezt megelőzően, az anyaggyűjtés alkalmával Csurgón is megfordultam. A látogatás néhány mozzanatára ma is emlékezem. Raksányi Lajos tanár úr furcsa, kerekekre szerelt, periszkópként működő szerkezet segítségével festett képet a iskola előtti parkban. Az iskola nagyhírű könyvtárát is szerettem volna megtekinteni, de nem jutottam be a könyvtárba. Nyár volt, iskolai szünet, s a könyvtáros magánál tartotta a könyvtár kulcsát. Hiába mondtam az igazgatónak: ez képtelenség; mi történik, ha véletlenül tűz üt ki az épületben? Azt válaszolta: - A mi könyvtárosunk még igazi könyvtárőr. Mint szemefényét őrzi, magántulajdonaként a könyvtárat.

A könyv megjelenéséhez is emlékek fűződnek. Könyvemben hiába dicsértem a csurgói iskola „hőskorát”, hiába emlegettem az iskolához kapcsolódó irodalmi emlékeket, Festeticset és Csokonait, Nagyváthyt és a jeles tanárokat, hiába beszéltem a iskola tanárai által szerkesztett diáklapról... Azt sem titkoltam el, hogy a negyvenes években, az én kanizsai iskolámban nem volt valami jó híre a csurgói gimnáziumnak. Mint darázs csípésre, szisszentek föl a hajdani csurgói öregdiákok. S bár már korábban is létezett szervezetük, most megindult közöttük a levelezés, az erőgyűjtés a méltó válasz megadására. Ily módon még ez az apró kritika is haszonnal járt, mert ami eddig nem működött, a szolidaritás, most egyszerre értelmet és célt kapott. A vélt sérelem az összetartozás érzését növelte.

Mintegy húsz év telt el hajdani csurgói látogatásom óta.

Azóta Raksányi Lajos tanár úr, a derék rajztanár és jeles festőművész - aki kilencvenegy éves korában, 1986-ban hunyt el, és haláláig dolgozott - neve lakása falán aranyozott betűkkel emléktáblára került föl.

Ezuttal a csurgói Nagykönyvtár gondosan őrzött ajtajának a kulcsa is előkerült.

Az eltelt időt nemcsak a kert nagyobbra nőtt fái és bukszusai jelzik, hanem az is, hogy az 1948-ban államosított iskola ismét visszakerült a református egyház kezébe.

Húsz évvel ezelőtt az első csurgói iskolaépület még kollégiumi célokat szolgált, zsúfolt diákszállásként működött. Ma a városi múzeum anyaga látható a öreg falak között.

S mindemellert ezzel az új látogatással talán nekem is mód nyílik arra, hogy a hajdani sérelmet jóvátegyem, a csurgói iskola derék öregdiákjait megengeszteljem, s az iskola és a Nagykönyvtár jóhírét növeljem.

Az épületben Széli Károly igazgató és két tanár, Viola Ernő és Horváth József várnak. Viola Ernő feleségével, Violáné Bakonyi Ibolyával (aki jelenleg gyermekgondozási szabadságon van) együtt könyvtárosok, Horváth József (aki a doktori címet is joggal használhatja, de még könyvének címlapján sem él vele) magyar-történelem-orsz szakos tanár. Rajtuk kívül még az iskolához nemrég került Magyar Sándor angolszakos tanárral beszéltem.

- 1990 szeptemberében jelentette be a Somogyi Református Egyházmegye, hogy visszaigényli egykori iskoláját - mondja Széli Károly. Az egyházmegye élén az esperes és a közgyűlés áll. Ez alatt működik a tizenhárom fős igazgatótanács. Ez bízza meg az iskola igazgatóját. 1992 tavaszán indultak meg a többoldalú tárgyalások. Ezek eredményeként az iskola ismét a református egyház tulajdonába került, Csurgó Város Képviselőtestülete pedig átvette a fenntartói jogot. December 16-án került sor a megállapodás aláírására. Csurgón a református gimnázium mellett van lehetőség másik, állami középiskolában történő tanulásra is. Mi négy illetve hat osztályos gimnázium vagyunk. A tanulók létszáma kb. 250. Mintegy kétharmada kollégista. A lányok és a fiúk aránya kb. 60-40 százalékos. A tanári kar létszáma 30 fő körül mozog. Főként Pápával tartjuk a kapcsolatot.

Csurgó város címere

Az iskola jubileumára kiadott képeslap

tot. Az idén először érettségiznek nálunk olyan diákok, akik ismét a református gimnáziumban kezdték meg a tanulmányukat.

Az iskola és a könyvtár múltjára vonatkozó adatokat főként Horváth József szavaiból és kitűnő, pályadíjnyertes könyvéből (*A csurgói Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium és Óvónői Szakközépiskola*, Tankönyvkiadó, 1992) ismerem meg.

A Keszthelyen és Kanizsán működött középiskola. Csurgón a tanítás 1793-ban kezdődött el. Az iskola első épületét 1796-ban emelték. Ebben a zömök, egyemeletes, „első oskolában” tanított Csokonai Vitéz Mihály 1799-1800 fordulóján. Az új épületbe 1897 őszén költöztek át. Nyomatott értesítőt a múlt század második felétől 1948-ig adott ki az iskola. Volt idő (1886-tól 1895-ig), amikor *Iskolai Szemle* címmel pedagógiai szaklapot szerkesztettek Csurgón. Az 1930-as években angol nyelvű diáklap jelent meg az iskola gondozásában. Főként a gimnázium tanárainak tudományos munkásságát reprezentálta a *Csurgói Könyvtár* című könyvsorozat mintegy húsz kötete.

Az iskola tulajdonában lévő könyvállomány már a múlt század végén kettévált az ifjúsági könyvtárra és az egyre inkább muzeális jelleget öltő Nagykönyvtárra. A Nagykönyvtár anyagáról először cédulakatalógus, majd szakkatalógus készült. 1939-ben jelent meg a *Csurgói Könyvtár* 8. és 9. köteteként A csurgói református Csokonai Vitéz Mihály gimnázium könyvtárának szakkatalógusa című kiadvány. Akkor a Nagykönyvtár 13,652 művet foglalt magába 24,212 kötetben. A jelenlegi állomány kb. 28,000 kötet könyv, ezt mintegy 8,000 kötet folyóirat egészíti ki.

Az iskola felszerelési tárgyai között a könyv, a térkép már a kezdeti időkben szerepelt. Az iskolaalapító Festetics György ajándékaként került Csurgóra Cicero beszédeiből négy példány, a Homan-féle atlasz huszonöt térképpel, Koeler ókori atlasza, Németország négy térképe. 1796-ban Pápai Páriz Ferenc latin lexikona, Vergilius, Ovidius művei, tíz térkép bővítette az állományt. Pálóczi Horváth Ádám ókori földrajzkiadvány, térképeket ajándékozott a könyvtárnak. A somogyi földbirtokos, Sárközy János 211 kötet könyve jelentős adománynak számított. Általában földbirtokosok, külföldön járt lelkészek, rektorok, volt csurgói diákok gyarapították a könyvtár gyűjteményét. A legációban járt diákok az élelem- és pénzádományok mellett néha könyveket is hoztak Csurgóra. Amikor az iskola belépett a Kisfaludy Társaság tagjai sorába, a társaságtól is könyvek érkeztek. A könyvtárba kerültek a különféle iskolai dokumentumok, osztálykönyvek, tanmenetek, kéziratos vers- és prózagyűjtemények. Ilyen módon egy roppant értékes, ugyanakkor roppant heterogén, változatos és vegyes tartalmú gyűjtemény alakult ki.

A könyvtár működéséről, a könyvtár kezelőiről, a könyvek kölcsönzéséről is vannak adatok. 1821-ben Szigethy István gondozta a könyveket. Ugyanebben az időben már új katalógus készül a könyvállományról. A reformkorban Tudós Olvasó Társaság alakul Csurgón a magyar nyelv művelése, a nemzeti kultúra felkarolása érdekében, melynek alapszabályait Budai Pál Somogy megyei esperes állította össze.

Roppant tanulságos az a dokumentum, amely a Tudományos Gyűjtemény egyik Csurgón őrzött példányából került elő. A kiváló 19. századi folyóirat valamennyi száma megtalálható a csurgói Nagykönyvtárban. Hogy nemcsak megrendelték Somogyban a folyóiratot, hanem olvasták is, és példányait kézzől-kézre adták, jól bizonyítja Budai Pál kéziratos körlevele.

„A Tiszteletes Tudós Olvasó Társasághoz!

Az. 1 81 7-dik Ezt [endő] Tudományos Gyűjteményt imé kézre bocsátom, Kutasonn kezdvénn. Amint az alkalmatosság elől-adja magát, egy, két, három vagy több kötetenként is lehet általküldözgetni a következő Társashoz: csak hogy gondos vigyázat alatt, hogy kár benne ne essék; különösen kis gyermek kezeitől kell őrizni, mert nem neki való. Nagybajomban, December 6-dikán, 1822.

Budai Pál"

A lap hátoldalán a kölcsönzés útvonala, az állomáshelyek neve olvasható: *„Kutasra, Szabásra, Nagy Korpádra, Lábodra és Görgetegre küldessék.”*

A könyvállomány - különféle forrásból kapott könyvekkel - évtizedről évtizedre gazdagodik. Egy-egy váratlanul érkező nagyobb ajándék, végrendelet, hagyaték jóvoltából lökészerű gyarapodás is történik. 1859-ben a Nagykönyvtár 3,015 kötetből áll, az évi gyarapodás 150 kötet volt. Budai Pál 56 évi egyházmegyei szolgálat után 541 kötet könyvet és 80 térképet hagyott az iskolára. A könyvtár támogatói, mecénásai között találjuk Csorba Ede megyei főorvos és Mezey Pál egyházmegyei gondnok nevét. A Nagykönyvtár 1869-ben 5,354, tíz évvel később már 6,614 kötetből áll. A legnagyobb gyarapodás 1912-ben következett be, amikor Sárközy György barcsi főszolgabíró ősei híres könyvtárát az iskolának adományozta. Egy-egy nagyobb gyarapodás az állomány átrendezését, új katalógus készítését is szükségessé tette. A csurgói Nagykönyvtár kezelői ritkán pihentek, keveset málázhattak a rájuk bízott könyvek értékén.

Pedig a könyvtár gyarapodása nemcsak számokkal leírható. Az állomány összetétele is roppant értékes. Van itt régi könyv kötéstáblájából kifejtett középkori kódexlap-töredék, vannak itt 15. századi ősnymtatványok, sehol másutt az országban föl nem lelhető régi könyvek, atlaszok. Kincset ér a kétszázötven kéziratos mű. Fontosak a dedikált példányok. Különleges értéket hordoz egy 1835-ből való, *Út a Parnasszusra* című kéziratos vers- és prózagyűjtemény. Kiadásra vár az a félszáz néprajzi tárgyú dolgozat, melyet az 1940-es évek elején készítettek gyűjtőmunkájuk eredményeképpen a csurgói diákok. A magyar neveléstörténet forrásai lehetnek a különböző korból származó, régi, kéziratos rendtartások, tantervek és osztálykönyvek. Egy-egy könyv kézbevétele, katalógizálása, restaurálása alkalmával még ma is meglepetés éri a könyvtárost: fény derül rá, hogy az eddig egyetlen cím alatt szereplő kötet valójában kolligátum, gyűjtemény, s a közös kötetstábla ismeretlen munkákat rejt, vagy a kéziratonak hitt könyvről megtudhatjuk, hogy két egybekötött ősnymtatványt foglal magába.

Igen kivélt barátom,

Ha ide mellett megkívánt legnap. Kapom a, Her.,
 Zsuzsi némegetyre.. Külsőn irtam Horváth
 Palócskának is, Károlynak, és a küldött,
 vig. elváltatásán, bírando, kik a Szombathelyi
 lakó Nagy János, saggal együtt hármán kérték,
 velük való az Alkotmány. Alkotmány Horváth Vá.,
 tartás, melynek — szegényem mellet, intézte
 kudaralvó Lavarai miatt, Károly csak
 pár napra írt válatot, s csak még mellet,
 ha miniszterre bocsátja. Gyulai — a Foly. emel. thespion
 kértélve, kintén nem mellet. En. nem tudom,
 kint. keremünk el. ily rövid idő alatt. —
 kéretele, mi köztleges felán meg lehetne í.,
 goim, ha ily válatokot válati. Kerem
 jzinet, elvölti segélyese s jzomb. állapot.
 Eau.

Budapest 1876 máj. 2. án

igaz bizalmas
 Aranykőves

A Jézusok János Mária Társaságához!
 Az 1872. évi Jézusok Társaságának gyűlésénél
 kérés volt, hogy a társaságban, különösen a kérésben,
 az alkalmasság el. azja magat. egy, két,
 három vagy több köztentek. is lehet által.
 kérésben a kérésben Társaság: hat hogy
 gondos ügyelet alatt, hogy kár lenne re.
 esik; különösen kár gyermek kérését kell
 írni, net nem neki való.
 Budapest, Decemb. 1872.
 Budai Pál.

Budai Pál körlevele

Csurgói iskolatörténet

A csurgói Nagykönyvtár szakkatalógusának címlapja

A Nagykönyvtár értékes, nagy becsben tartott, a közelmúltban restaurált darabja a Leveleskönyv. Dr. Écsy Ödön István állította össze 1935-ben. A Leveleskönyv főként az iskola életével, történetével kapcsolatos dokumentumokat őriz, de a kéziratok között más becses darabok is találhatóak. Olvasható itt Luther Márton levele, Báthori Zsófia levele (1652), gróf Festetics György által aláírt levél, továbbá Csokonai Vitéz Mihály levele Sárközy Istvánhoz (1799). A gyűjtemény Bajza József, Deák Ferenc- leveleket is tartalmaz. Értékes az a két dokumentum, amely Arany János keze vonását őrzi. Az egyikben az akadémia főtitkáraként Horovitz pesti könyvárus úr könyvajándékát köszöni meg. A másikkól az 1876-os Berzsenyi-ünnepélyvel kapcsolatos gondokról értesülünk.

A csurgói Nagykönyvtár századunkban kétszer élt át vészterhes napokat. A veszedelmet mind a két alkalommal szerencsésen túlélte.

Először a második világháború körüli események fenyegették létét. A csurgói szív, a csurgói szolidaritás azonban segített. Amikor Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, az erdélyi származású Mátéffy Béla csurgói tanár és cserkészparancsnok Székelyudvarhelyre került át tanítani. Ugyanezt a Mátéffy Béla tanárt a háborús években behívták katonának, és főhadnagyként alakulatával a Dunántúltra, még pedig a szomszédos Gyékényesre került. Attól tartva, hogy az épületet és vele együtt a Nagykönyvtárat a németek birtokba veszik, Mátéffy utasította Bodó Jenő igazgatót, egykori kollégáját az épület átadására. Ismerjük, mi a könyvek sorsa háború idején. Csurgón a könyvtár aajtáját bedeszázták, a bejáratot eltakarták. Ily módon sikerült a nagy értékű könyvállományt az ellenség elől eltitkolni és megmenteni. Előbb német hadikórház működött az épületben, majd a bolgár hadsereg foglalta el az iskolát, de az idegen katonáknak fogalmuk sem volt, hogy mit rejtjenek a falak. Az egyik teremben sebesülteket operáltak, a szomszédos helyiségben a nagyértékű könyvek lapultak a polcokon.

Nem kisebb veszély fenyegette a Nagykönyvtárat 1948 nyarán, az iskola államosítása idején. Ismerjük a felekezeti iskolák, a szerzetes gimnáziumok iskolai és tanári könyvtárainak a sorsát. Az államosítás után a könyveket teherautókra lapátolták, s még jó, ha nem zúzdába, hanem összehányva egy központi gyűjtőhelyre kerültek. A csurgói Nagykönyvtár ezt a pusztulással fenyegető veszélyt is túlélte. Az állami gimnázium a könyvtárat átvette, kezelését biztosította, a régi, elavult polcrendszer kicseréléséről gondoskodott, az állomány restaurálását megkezdte, az iskolai (tanulói és tanári) könyvtár, valamint a Nagykönyvtár szétválasztása befejeződött. Az egymást váltó igazgatók és könyvtárosok az anyag feldolgozását, katalogizálását, a könyvtár működtetését megoldották. Az anyagot védték, óvták, akár annak árán is, hogy a könyvtár kulcsát egyedül a könyvtáros őrizte, s húsz évvel ezelőtt, a nyári szünetben nem léphettem a könyvtárba.

Jól tudom, a régi magyar iskolák könyvtárai nemzeti értéket jelentenek. Azt is tapasztaltam, hogy ezek a könyvtárak számos irodalomtörténeti, könyvtörténeti ritkaságot rejtjenek. A kaposvári Táncsics Mihály gimnázium könyvtárában például a *Szigeti* Veszedelem első kiadásának egy olyan példányát őrzik (a világon található néhány példányból), amelyről a ma legkiválóbb Zrínyi-kutató sem tudott, amikor a mű faksimile-kiadását sajtó alá rendezte. Ebben az értelemben a csurgói Nagykönyvtár is a magyar régiség, a magyar szellemi múlt fontos őrhelye.

Megmarad azonban a másik kérdés: Holt tőke, alvó érték, múzeumi művelődési intézmény? Megnyugtattak a könyvtár mai gazdáit, az iskola igazgatója, tanárai, a könyvtár kezelői. Kutatók, tudósok rendszeresen fölkeresik a könyvtárat, a Nagykönyvtár részt vesz az országos könyvtárközi kölcsönzésben, legbecsesebb darabjai kiállításokon szerepelnek. Emellett az iskola tanulóiban is tudatosítják a Nagykönyvtár értékét, jelenlétét. Bár anyaga a diákoknak nem kölcsönözhető (nekik a gazdag ifjúsági könyvtár áll rendelkezésre), minden évben a beiratkozott tanulók egy osztályfőnöki órát - szakszerű bemutatással egybeköve - itt, a Nagykönyvtárban töltenek el.

Ha a csurgói diák mindig kissé más volt (és a jövőben is más lesz), mint az ország valamely másik településén érettségiző diák, akkor abban minden bizonnyal az is szerepet játszik, hogy ennek az iskolának olyan könyvtára van, amely a magyar kultúra kivételes és pótolhatatlan értéke.

Cséby Géza

SOMOGY POETRIÁJA

Adatok Kisfaludy Atala életéből

Az osztrák-orosz túlerő megpecsételte annak a nagy ívű szabadságeszmének a valóra válását, melyért annyian áldozták fel életüket. A világsi fegyverletétel után az írók táborában is óriási volt a veszteség. Többen meghaltak: Petőfi, Vasvári, sokan börtönbe kerültek: Czuczor Gergely, Degré Alajos, mások bujdosnak, vagy visszavonultak; Jókai, Sükei Károly, Arany János, Jósika Miklós, Bulyovszky Gyula, jó néhányukat büntetésből besorozták az osztrák hadseregbe; Vajda János, Lisznyai Kálmán. Az Életképek írógárdája, Petőfi nemzedéke, létszámban és erejében megfogytatkozva vette ki részét az újrakezdés munkájából. Szomorúan, betegen, testben és lélekben meggyötörve: Vörösmarty Vachott Sándor, Garay..... Talán csak páran - Toldy Ferenc, Vahot Imre, Nagy Ignác, Erdélyi János próbálnak megmaradni az írói pályán. „Csakhogy Toldy a szépírói mozgalmaktól visszavonul, energiáit kizárólag az Új Magyar Múzeumnak és irodalomtörténeti kutatásainak szenteli. Nagy Ignác csupán lapszerkesztőként serénykedik, de nem sokáig, 1854-ben meghalt. Vahot is lapszerkesztőként mutatkozik be: akár '48 előtt, mások munkájából él. Erdélyi eleinte Pesten dolgozott, majd '52-ben, hogy megélhetését biztosítsa, professzornak megy Sárospatakra, az irodalmi élet műhelymozgalmiból mintegy magamagát rekeszti ki” - írja Somogyi Sándor irodalomtörténész.

A szabadságharc leverését követő apátia lassan mégis oszlani kezdett. Az élet, és így az irodalom is fokozatosan élénkült meg.

Kisfaludy Atala költői jelentkezése erre, az 1848-49-es szabadságharc és az 1867-es kiegyezés közötti kemény, ellentmondásos, abszolutiztikus időszakra esett.

Kisfaludy Atala a Dunántúl egyik legősibb nemesi családjában született 1836. április 6-án, a Somogy megyei Kötcsén. Szülőházát ma már nem ismerjük. Egyes vélemények szerint a vásártéri Antall, mások szerint a Miklós-féle kúriában, esetleg a Roboz-féle kúriában látta meg a napvilágot.

Atala apja Mihály, földbirtokos. Családjuk a Csák nemzetségből származik, s rokonaik között tudhatták Kisfaludy Sándort és Károlyt. A rokonság azonban elég távoli. A család a XVII. században kettévált. A közös Kisfaludy-ös szépapjuk apja Balázs, Vas megye alispánja és követe (1608). Balázs Mihály fiának ágán jutunk el Kisfaludy Sándorhoz és Károlyhoz, míg Balázs, István fiának ágán Kisfaludy Atalához.

Kisfaludy Atala gyermekéveit Malvina testvérével együtt leginkább nagyanyjuknál, Ányos Kláránál töltötte Kötcsén.

Az emberekkel, a falu különféle rangú és rendű lakóival való mindennapi kapcsolat, a somogyi táj szépsége, a feledhetetlen Balaton ekkor válnak meghatározó élményévé. S nem kisebb iskola számára a művelt család, ahol mindent elsajátíthat, amihez kedve van, bátran válogathat a sok-kötetes könyvtárban. Kötcsé hozza meg számára a barátság igazi értelmét. A korban és rangban hozzá illő lányokkal szinte minden nap találkozik. Tizenégyen vannak. A kötcsi barátnők közül különösen kedvelte Antal Kornéliát, a későbbi Kacsokovics Károlynét. Játsszanak, szórakoznak. Ennek az idilli hangulatnak voltak azonban szomorú pillanatai is. A fiatal lány mindezt akarva-akaratlan összegzi, elraktározza magában, hogy majd írónként, költőként papírra vetve újra megfogalmazhassa.

A kistafudi Kisfaludy család címere

Kisfaludy Atala tizenhat esztendő, amikor 1852-ben férjhez megy Szalay Károly ügyvédhez, későbbi országgyűlési képviselőhöz. Kaposvárra költöznek a Michel-féle házba, a kötcsei kapocs azonban élete végéig megmarad.

Minden lehetőség adva volt tehát, hogy a kötcsei nemes kisasszony férje oldalán, gond nélkül a város meghatározó, műveltségével csillogó asszonyává váljék. A sors azonban nem ennyire kegyes és Kisfaludy Atala életébe szomorú pillanatokot is lop.

A fiatalasszonyt nem sokkal házasságkötése után hosszú, lázas betegség veri le lábáról. Egyetlen vigasza betegségében a könyv. Ekkor olvassa Ariostot, s hatására megírja első versét. Aztán egyre többet ír. Verseket formálódni gondolatában, azokat papírra veti. Megmutatja Roboz Istvánnak, a Somogy későbbi szerkesztőjének, újságíró-írónak, aki „stilisztikai tekintetben” javít a versen és elküldi a *Hölgyfutárnak*, ahol 1858. július 20-án meg is jelenik. Címoldalon. Mivel 1862-ig nem írja művei alá családnevét, itt is csupán Atala aláírással közlik a verset. A költemény későbbi, összegyűjtött munkái között is helyet kap (1861, 1880).

A vers nem igazán remekmű, de nem rosszabb a *Hölgyfutárban* rendszeresen megjelenő többi versnél. A *Hölgyfutár* akkori szerkesztője Tóth Kálmán, s nem kevésbé az olvasóközönség szívesen fogadja a fiatal költőnő jelentkezését. A lap gyakran közli a későbbiekben verseit. De ír a *Divatcsarnokba*, a *Családi Körbe*, az *Alföldiek Segély-Albumába*. Ezekről a versekről írja Pintér Jenő, hogy a „szerelmi ábrándok költeményei”, Roboz István a „földi”, mélyebb empátiával és érzelmekkel határozza meg Kisfaludy Atala szerepét a korabeli irodalomban: „Az egyedül kesergő *Sajó* (Jókai Mór álneve - Cs. G.); *Tompa „Gólyája”* és *Szilágyinak rendőrileg megtépett „Emléklapjai”* mellett jól esett a bokrok megriasztott énekesei közt egy csalogányt hallgatni, ki csak a természettől tanult, de igaz hangon énekelt.”

Pár év alatt összegyűlik annyi vers, hogy kötetben való kiadására is gondolhat. Első, összegyűjtött verseit tartalmazó könyv Pesten, Emich Gusztáv nyomdájában jelenik meg 1861-ben; *Atala költeményei* címmel.

A kötetéről Arany János Szépirodalmi Figyelőjének Belirodalom rovatában Szász Károly ír méltató cikket. Elismeri a költőnő érdemeit, de helyét is meghatározza irodalmunkban: „A kezünk alatti füzet érdeme az, hogy írónöje felismerte hivatását s belül maradt annak körén. „Atala költeményei” önmagában is kedves jelenség, dalai közt nem egy van, mely - eredetét nem kérve is - figyelmet s teljes elismerést érdemel, - de a mi méltánylatunkat legfőképp igényli: valóság. /.../ Ha költőnők helyét kellene irodalmunkban kimutatnom: mindenk előtt be kellene vallanom, hogy Atala lantja igen kevés húrú hangszer, s rajta sem a nagyon mély, sem a nagyon magas hang számára nincs accord; és ezért a mi - rendszeren elég sokoldalú - költőink dúsabbja közt helyet nem foglalhat. De mert azon kevés hang, mellyel rendelkezik tiszta és kedves, mint egyetlen üvegharang csendése: a kedélyesben és gyermetesben gyönyörködők szívesen fogják, csendes óráik szenvedélytelen hangulatában, forgatni lapjait.”

A kötetéről tehát tudomást szerez az irodalmi közvélemény. S ez nem kevés! Végeredményben minden negatív megjegyzés ellenére Szász kritika - ja nem elmarasztaló. A Parnasszusra - úgy tűnt - nyitva az út.

1861. november 6-án Kisfaludy Atala Szabó Richárddal (1820-1873), ki a 40-es évektől kezdődően a nők kedvenc írója volt, megindítja a *Gyermekbarát* című újságot, ahol a költőnő több verse is megjelenik. Ők a laptulajdonosok is. A *Gyermekbarát* azonban nem örvend túlzott népszerűségnek. E korra különben is jellemző, hogy gyermek - és ifjúsági lapjainak színvonala nem éri el az előző évtizedét. Talán éppen ezek miatt az újság, viszonylag rövid időn belül, már 1863. július 25-én meg is szűnik.

A költőnő sokat dolgozik. Bár verseit saját kedvtelésére írja, mégis kötelez a hírnév, hisz kedvelik és a fővárosi lapok sem haboznak közölni költeményeit.

Népszerűségének egyik fokmérője, hogy *Simonfy Kálmán* dallamot szerzett *Virágos dalos mezőben...* című versére, s Roboz szerint az egész országban dalolják.

Kisfaludy Atala

Összes költeményei

Kisfaludy Atala hírnevének és kedveltségének felfelé ívelő pályáján hirtelen elhallgat. Oka, egyre súlyosbodó szembaja. Betegsége lélekben és testben egyaránt meggyötri. Szemét kímélnie kell. Egész nap sötét szobában tartózkodik, olvas, olykor társak, emberek nélkül tölti napjait. Úgy érzi, minden elveszett. A társak, szerkesztők ha várnak is tőle írást, úgy tudják; nem teheti már. Így telnek hosszú hetek, hónapok. Mégis ez az idő a meditáció, a költői elmélyülés ideje, mélyebb, érettebb versek formálódnak gondolataiban, legtöbbször betegségéről. Ezekről azonban a külvilág csak később szerez tudomást.

Minden kétséget kizárva, Kisfaludy Atala ezekkel a későbbi verseivel jutott el költészetének tetőfokára. Ugyanakkor leszögezhetjük, mindezek ellenére költészetében nem irányteremtő, mint megannyi kortársa, kivel többé-kevésbé - fogalmazza meg Endrődi Sándor - Petőfi, illetve Arany nyomdokain indultak el, de megvannak és dicsérendők egyéni érdemeik is, amelyeket a nép szolgálatában fejtettek ki. Persze Endrődi ítélete akarva-akaratlan magán hordozza a kor ízlését is.

A hosszú hallgatást 1870-ben sikerült Roboz Istvánnak, a Somogy szerkesztőjének megtörnie.

A Petőfi-kultusz, a szépirodalom és az esztétika ápolására 1876-ban életre hívták a Petőfi Társaságot. E társaság nem sokkal megalakulása után tagjai közé választotta Kisfaludy Atalát.

Kisfaludy Atala 18 éven keresztül csupán keresztnevét írta művei alá, 1876-tól kezdődően műveit teljes névvel publikálja.

Elbeszéléskötete 1879-ben jelenik meg Budapesten Rajzok címmel. A megjelent kötetet A. E. szignóval Ábrányi Emil méltatta a Koszorúban (1879. I. köt.). A szerzőt példaként említi, hisz „a nő társadalmi élete Magyarországon még mindig szűk körű, korlátolt, kezdetleges.”

Roboz közbenjárására 1880-ban a kaposvári Jekteles Herman könyvnyomdában megjelenik **Kisfaludy Atala összes költeményei** című kötet.

Kaposváron Szalayék viszonylagos visszavonultságban éltek. Ennek ellenére olykor fényes fogadásokat adtak. 1893-ban Bródy Sándor, Ambrus Zoltán, Fenyő Sándor, 1896-ban Hazafi Veray János, 1909-ben Ady Endre, de muzikusok, színi direktorok is megfordulnak a háznál, ahol szíves vendégként vannak számon tartva. Ez hozzátartozik a művelt család társadalmi szokásaihoz.

Nem felejthetjük el azt sem, hogy ez idő tájt már két költő is él a háznál; Kisfaludy Atala és leánya Szalay Fruzina - Obetkó Károlyné -, a halk szavú, ám a századvég egyik legjelesebb költőnője, aki a reá nagy hatással volt Sully-Prudhomme verseit elsőként ismertette meg a magyar olvasóközönséggel. Versei 1890-től a Hétben jelennek meg, folyamatosan.

Szalayék 1899. februárjában Kaposvárra hívják Kiss Józsefet, a Hét költő-szerkesztőjét. Persze nemcsak a neves literátort látják vendégül, de Szalay Fruzina verseinek közlőjét is.

Az idősödő Kisfaludy Atala még jelen van az irodalmi életben. Endrődi Sándor *A magyar költészet kincsháza* című tekintélyes kötetében öt verssel szerepelteti a költőnőt.

1904. április 18-án a kaposvári városháza dísztermében ötven fő gyűlik össze, hogy határozzon a Berzsenyi Társaság létrehozásáról. Az ülés elnöknek Roboz Istvánt, társelnöknek Kisfaludy Atalát választja. A május 15-i alakuló ülésen a tisztikarban elnök Roboz István, alelnök Szalay Fruzina. A tiszteletbeli tagok között találjuk Kisfaludy Atalát. A tisztelet azonban - úgy tűnik - a múltnak szól. Az irodalomban új arcok, új stílusok és kimagasló tehetségek jelennek meg. A korszak irodalmi stílusának jellegét elhatározóan az szabja meg, hogy az irodalmi ellenzék legkülönbébb irányzatai, miközben szembefordulnak a konvencionális „népnemzeti” romantikus és akadémikus irányokkal egyszersmind az önálló, művészi válaszadás lehetőségeit is keresik - írja Diószegi András. A 68 esztendő *Kisfaludy Atala* azonban nem óhajt ezekben a stílusirányzati csatákban részt venni. Csendesesen

Rozsnyai Kálmán emlékkönyvének 152. oldala

él, s amikor Kaposváron 1911. február 15-én meghal nem véletlenül emlékezik a nekrológ emígy: „A Petőfi Társaság első írónöje s bátran mondhatjuk: a magyar irodalom legnagyobb írónöje hunyt el csöndesen, a mai nemzedék előtt már teljes ismeretlenségben.”

Reöthy Ferenc helytörténeti kutató átadott számomra egy négy oldalas feljegyzést, amelynek utolsó részében a következőket írja: „Az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában kutatva találtam rá Kisfaludy Atala egy későn írt versére, melyet Rozsnyai Kálmán (Van der Hoske) emlékkönyvbe írt. Az emlékkönyv, melyben a külföldi és hazai írók legszebb versei, mondásai, feljegyzései, rajzai találhatók. /.../ Kisfaludy Atala verse Rozsnyai Kálmán emlékkönyvének 152. oldalán található.”

Az öreg, reszkető betűk, dőlő sorok az élete vége felé közeledő költő üzenetét küldik az olvasónak. Még egy utolsó, csendes intés az itt maradóknak:

A kisfaludi Kisfaludy család címere

*Elenyészni, mint az illat,
Mellyel tova leng a szél. -
Lehullani panasz nélkül,
Mint ősszel a falevél. -*

*Elhalni, mint hárfa húrján
A dal elhal szelíden. -
Tündökölve hűlni, múlni,
Mint a nap, ha lepihen.*

*Elhervadni, mint a virág
Mely mosolygón hervad el.
Azt kívánom, hogy halálom
Égy mosolyogva jöjjön el.*

*Mint a természet halála,
Mikor az ősz közelít,
Azt kívánom, hogy halálom
Legyen szép, nemes, szelíd.*

*De az ember a hamis hang,
Mely összhangba nem megy át,
Gyáva jajszóval zavarja
Az örök harmóniát.*

*Meghasonlásban magával
Élni nem tud, halni fél.
Jóra gyenge, rosszra gyáva;
Nyomorún hal, kínban él.*

*Elte csak kínos haldoklás,
Üdvöt benne nem talál
S ha már száz halállal küzdött,
Akkor jó rá a halál.*

Praznovszky Mihály

A SOMLÓ ÉS A SOMLAI BOR DICSÉRETE

egy XIX. századi tájirodalmi antológiában

Másfél száz évvel ezelőtt jelent meg Veszprém-ben a tudós vármegyei főorvos, Cseresznyés Sándor könyve **A nagy Somló hegyről, váráról, Somló-vásárhelyről, helyzeti, történeti, természeti, gazdasági és költészeti tekintetben** - címmel.

Az akkor Pápán élő doktor képzeletét, mint megannyi kortársáét, megragadta a hegy, amely a mai utazó számára is eredeti látvány. Ajkától, Devecstől nem messze, szinte a Dunántúl közepén emelkedik hatalmas bazalt tömbjével, annak csúcsán a vár romjaival. Közel, s távol más hegy nem zavarja a fenséges látványt. Tetejéről jó időben a Balatonig ellátni, de ami egyedülállóvá teszi, az szőlőtábláinak végtelen sora s a híres bor, a somlai, amely évszázadok óta a hegyet - mint a legkisebb magyar bortáját - nemzetközi hírűvé emelte.

Cseresznyés Sándor könyve is a hegy értékeivel foglalkozott: a várral, a hegyről szóló versekkel, a környék legfontosabb településével Somlóvásárhellyel, de leginkább a bor varázsa érdekelte.

Mára már szakkönyvek, tanulmányok tucatjai igazolják azt, amit Cseresznyés doktor akkor még csak sejtett, vagy a maga egyszerű módszereivel vizsgálta. Azaz a somlai bor különleges ízének magyarázatát, hatóanyagainak összetételét, hatását.

A hosszan érlelődő, jól kezelt somlai mindig is gyógyyszernek számított, voltak idők, amikor orvosság híján ezt javallták az orvosok a betegeknek. De tudták ezt maguk a környék lakói is, hiszen innen eredhetett az a latin mondás, hogy „Vinum Somlaianum lac senum, pueris venenum”, azaz a somlai bor tej az öregeknek, méreg a gyerekeknek.

De az is közismert mondás mindmáig, hogy a somlai a nászéjszakák bora. Ezt azzal magyarázzák, hogy a benne lévő hatóanyagok elősegítik a fiúnemzést. Úgy tudják, nyolc fontos területen fejtette ki hatását. Ezek:

- ❶ Kis adagokban, rendszeresen fogyasztva, a belső szervek működését jó karban tartotta.
- ❷ Hatásos az aranyér és a székrekedés ellen.
- ❸ Borzongás és meghűlés ellen (forralva is) ajánlották.
- ❹ Idős korban erősít, vértképző hatása van, de használ a legyengült embernek is.
- ❺ Segít a savhiányban szenvedőknek, de segít a savtúltengésre panaszukodóknak is.
- ❻ A fédiúi potenciál növelésére ajánlott.
- ❼ Az emésztés elősegítésére, még gyermekek is kaphattak belőle, de általában a rossz közérzet ellen javallták.
- ❽ A szőlőhegyen olykor a sebek kimosására is használták.

Ezek a megmosolyogtató javallatok valóságos és évszázados tapasztalatokon alapultak. Cseresznyés Sándornak az agrártörténetnél jóval irodalmibb leírásában így szól az orvosi diagnózis: „*vidékünkön a sorvasztó betegségekben, puffadt, petyhüdt, sá-*

padt, nyálkás silányságokban, gelesztás állapotban, rothasztó, ideg, gyomor lázakban, csömörben sat. a somlai bor belső, külsőképpen, bámulatos jótékonyaságú szerrül használtatik.”

Ez volt tehát az egyik ok, ami kiváltotta a fokozott érdeklődést a somlai iránt. A másik a rendkívül változatos fajtasokasága, amely mára ugyan erősen megcsappant, de még így is számottevő.

Érdeemes elolvasni a tudós orvos leírását, amely egyrészt mára kiveszett szőlőneveket rögzít, másrészt nyelvészetileg is figyelemre méltó. Az 1848-as állapotok szerint „*mintegy 37-38 szőlőfaj ismeretes, úgymint: fejtér és veres karcsú sziget, fejtér bajor, fekete bajor, térdes bajor, kolontár bakor, bákör, fejtér szőlő, sárfejtér, zöld fejtér, juh farkú, fekete kadarka, kéknyelű, kecskececsű, leány szőlő, gergely szőlő, fejtér muskota, fekete muskota, vörös muskota, római szőlő, rakk szőlő, pozsonyi szőlő, petemzsirom szőlő, fekete öreg, fekete váczi, som szőlő, cseke szőlő, fehér tüskés seggű, fekete tüskés seggű, tők szőlő, török szőlő, világos szőlő, czilifánt, jakab szőlő, fejtér szilva szőlő, veres szilva szőlő, budai zöld.*”

Bár látszólag messze kerültünk a választott témától, valójában mindig is körülötte keringtünk, mint a róka a hegy körül szőlőérés idején, hiszen ami az irodalmat idevonzotta, az Somlónak páratlanul változatos és boros hangulata. S ha már a rókát említettük, eszünkbe jut Mikszáth, aki Noszty Ferit is ide vezetett a Somlóra, hogy a híres szüreti jelenetben megkezdődhessék a nagy hozománygyűjtési akció. Maga Mikszáth több képviselőtársával 1890-ben vett részt egy somlai pincészeren.

De most nem Mikszáth van soron, noha a XIX. században járunk. Cseresznyés Sándor könyvének irodalmi antológiai fejezetében két klasszikus névvel és műrészletével találkozunk. Ennek alapján érdemes mélyebben megvizsgálunk Kisfaludy Sándor és Vörösmarty Mihály kapcsolatát a Somlóval. Közismert Kisfaludy Sándor kapcsolata a gazdasággal, s azon belül is a szőlőműveléssel. A gazdaként élő és viselkedő költő a hozományként kapott badacsonyi szőlőjét tartotta birtoka legértékesebb részének.

Gazdasági feljegyzéseinek legnagyobb része mind erre vonatkozik. Volt egy csekélyebb szőlője Sümegen is, de ennek minősége meg sem közelítette a badacsonyiét. A harmadik szőlője Somlón volt, a hagyomány ma is tudni véli eredeti pincéjét, de erre vonatkozóan kevés biztos adat maradt ránk. Ám mégsem ez, hanem a somlói várnak látványa ragadta meg őt. Ha a térképre nézünk, vagy felidézünk emlékezetünkben, látjuk, regéinek várai mind közvetlen környezetében találhatóak. Azok között és azok mellett utazott. Csobánc, Tá-

lika, Szigliget, Döbrönte, Somló Sümegről birtokaira utazván esett látóvilágba. Természetesen egyik regének sincs történeti magja, sem a személyekben, sem az eseményekben nem kell ezeket keresnünk. A helyszínen nincs meghatározottsága, „történeteit” ráaggatja a közeli balatonmelléki várakra” - írja Fenyő István.

Ezt maga Kisfaludy is megfogalmazza a regék előszavában: „... itt, lakásom romantikus körében, milyent sok jeles és szép tájairól híres országokban jártomban-keltemben is keveset találtam - minemtutána itt szinte naponként látom a váromladékokat...” - fogalmazódott meg benne a regék gondolata. Éppen a Somlóról szóló rege az, amelyet a kritika a regeműfaj csúcsának tart, amelyben megfogalmazta „a patrióta ideológia fő elveit, s egy kidolgozott megszilárdult patrióta eszmekör tételeit dolgozza fel.”

Mind a Somlóban, mind a **Somló**i vérszüretben a romantikus költői elemek felsorakoztatása mellett ott találjuk indító motívumként a szüretet és a somlóit bort.

A Somlóban látni véljük a költőt, aki a váromladékon pihenve, képzeletében végigfut a múlt eseményein, dicső árnyain, nemzetének hajdani nagyságán, de pontosan lokalizálja azt a helyet, amelyről szólni akar, s egyúttal legfontosabb jellemzőit is rögzíti:

*Somlón, e jó ború hegynek
Napnyugodtí ormában,
Ezen regét olvasta volt
A Vár mohos falában. -*

*Néz a Magyar, - ki Balaton
Szívemelő tájáról
Sümege felé - Somlónak jön
S a múlt idő koráról
Emlékezik, jobbra balra
Öseink üres fészkeit
Látván [...]*

A **somlai vérszüret** első énekében az indításban, a szituáció magyarázatában egyenrangú szerep jut a szüretnek, valamint a török feletti győzelem megünneplésének:

*Somlón kettős volt az öröm:
A nemzeti diadalt
Nagy borszüret követé ott [...]*

S ha Himfy kesergő szerelmi verseiben a somlóit bornak nem is találjuk említését, ahogyan a Somlóban írta, „a Somló arany cseppjeit”, most nem énekelte meg, ám magának a Somlónak a leírása a 158. énekben ott szerepel

*Amott látom domborodni
Nagy Somlónak kalapját
Amott, jobbról, nyálasodni*

*A Marcalnak iszapját
A felhőben merőn ott áll
a sümege vár foka
A Bakonyból ott kandikál
Tátikának homloka*

S bár élete nagy részét Sümegen élte le, mégis ezen az említett két soron kívül Sümeggel, a várral nem foglalkozott, pedig látványnak az is impozáns volt. Somló viszont annál élénkebben foglalkoztatta fantáziáját, költészetének minden szakaszában.

Kisfaludy és Vörösmarty között Somló vonatkozásában újra csak **Cseresznyés Sándor** a kapocs. Tájirodalmi antológiájában a pápai orvos saját versét is felvette, amely egy olyan somlóit Vörösmarty költészetéről tanúskodik, amelynek más emlékét nem ismerjük.

Versének címe: **Vörösmartyhoz a somlói ebéden, September 17-én 1845.** A bordal egyetlen mondanivalója: Vörösmartyt életetni a hazáért, a magyar költészetért. Töretlen munkálkodásához pedig legfontosabb segítsége a somlói bor, amelyet amúgy is szeret, s így remélhetően sokszor látják még őt vendégül a szüretben.

Néhány szakasz mutatványul magát a teljes verset állítja elénk:

*Haj pedig bor nélkül
Mi a nagy világ?
Egy kör, mely bánatnak
Szűk, öröme nek tág.*

*Válássz - pezsgő keiké
Rusztí, tokai, -
Ménesi, - Neszméli,
Egri, - budai?*

*Ej, igyunk somlói,
Ót, - vasas Nectárt,
Gyomrunkat megedzi,
Fejünknek nem árt.*

Ez utóbbi szakaszban a poétai akaratot már legyőzte az orvosi beidegződés s a végső, záró strófában így búcsúzik Vörösmartytól, a költőtől:

*Addig, bár akárhol
Ültz serleget,
Vagy csuklasz, gondolj ránk, -
Somló emleget.*

Most kell szólnunk Vörösmartyról, aki barátja, **Stettner György** révén kötődik a Somlóhoz, mégpedig igen erős szálakkal. Stettner 1832-ben ment professzornak Pápára a kollégiumba. Ettől az évtől 1849-ig Vörösmartynek 14 levelét ismerjük, amelyeket barátjának írván, bennük a somlóit bort emlegeti. Ezek a megjegyzések mind arról szólnak, hogy somlóit bort akar

vásárolni, érdeklődik a szüret felől, a bor minőségét tudakolja, árát, elhelyezésének, szállításának gondjait kérdezi. Ő maga hírverője lesz a bornak, hiszen kiderül: tőle kapott kedvet a somlaihoz Eötvös József, Bajza József, Vachot Sándor, Bártfay László, akik évente több akóval is rendeltek.

Vörösmarty úgy érezte, számára a bor gyógyszer is lehet. 1833-ban azon panaszkodott, hogy nem ihat a most érkezett borból, mert éppen gyógyszert szed torokfájásra, bár azért egy-két cseppet megkóstolt. Így írja: „Boraid setét zöldsárga színben ugyan, de somlai töredékeny természetükhöz képest elég tisztán érkezének meg...” s miután kénytelen volta bort pihenni hagyni - mert az orvos így rendelte - négy hónap múlva már elragadtatottan írt a tilalom feloldása után: „Somlai borodat vagy miféle borodat kívártam, gyönyörűen megtisztult, és igen jó italú lett”. (Ez bizony a véletlennek köszönhető, hogy így tudta meg; a somlai a megpihenés után egyre ízesebb borrá válik.)

Az ízes borokra rá volt szorulva, hiszen 1832 decemberében keserűen fakad ki, mintegy megsejdvé a későbbi híres **Rossz bor** című versét:

„Te boldog ember, ki avval az áldott Somlaival élhetsz. Ugyan írd meg, jó-e még, olyan-e, hogy a lélek minden aggságait elfelejtse nála? Én nyomorú korcsmai borokkal élek, lelketlenebbül mint valaha; mert úgy hiszem a vénülő ember lelkének egy részét a jó bor teszi”.

Cseresznyés Sándor nevét e boros levelekben kétszer fedezzük fel. Kapcsolatuk minden bizonnyal abból a páratlan költészeti hatásból indult ki, hogy a **Rossz bor** című versére a jó magyar bortermő tájakról sorra érkeztek Vörösmartyhoz az akós küldemények, amelyet ő igen megelégedetten nyugtázott Sárossy Gyulához írott levelében: „Ki nekem jó borok küldését indítványozza, az mindenkor eredeti, tősgyökeres, becsületes magyar ember”.

1845. április 15-én kelt és Stettnernek írt levelének utóiratában említi, hogy várja Cseresznyés küldeményét: „A Cseresznyés bora jó lesz, ha lesz, valamikor tán egy verssel üdvözlöm meg, akik szomjamnak ily célszerű oltogatásáról gondoskodnak”.

Nemcsak a vers született meg, de létrejött a Pápai és somlói látogatás. Ugyancsak barátjának írt szeptember 8-i levelében ígéri, hogy 13-án nejjével Pápán lesznek, ahol néhány napot töltenek. Innen mehetek ki a somlai szőlőbe szeptember 17-én. Nem valószínű, hogy szüretre, mert a somlai szüretoktóber első hetében kezdődtek, - inkább egy pincszerre, amelynek hangulata mint láttuk, a tudós doktort versírásra ragadtatta, s amelynek emléke még hosszú évekig élte kapcsolataikat, s persze ezt tették a rendszeres somlai küldemények is. 1847. január 7-én ugyancsak Stettnernek írt levelében említi: „Cseresznyés egy hordó somlaival köszöntött oldalba, a tied féjét még valami pusztai pinczében borítja a penész.”

Cseresznyés Sándor tehát közvetett módon, másokkal egyetemben hozzájárult egy szép vers megszületéséhez. Vörösmarty 1844-ben írt **Rossz bor** című versben is feltűnik a somlai, de éppen annak ellentétéként, hogy a méregkeverő csapláros, „légy-étető” ad nekik a finom borok helyett:

*Ki láta bort, zöldet, mint drágakő?
És híg aranyt, melly nyakba önthető?
Somló, Tokaj, halljátok a panaszt;
Fősvény hegyek; nekünk nem szűrtök azt.*

Zöld, mint a drágakő - ez a sor igazolja, hogy Vörösmarty elég somlait ihatott, hiszen pontosan rögzítette a bor jellegzetes színét, amelyből addigra már pincéjében, Stettnernek köszönhetően, jónéhány akóval volt.

A válasz-versben, amelyet a bor-küldemények váltottak ki, Somlónak egész szakasz jut s ezt a szakaszt emelte be Cseresznyés is táj-antológiájába s még később is sokszor idézik a Somlóval foglalkozók:

*Kit illet e pohár
Melly bü ajakra vár?
Szívemnek vére egy pohár borért,
És e pohár legjobb barátimért!
Rideg Somló, térföldi remete,
Reád szálla mezők lélekzete,
Körül foly a nap, mint hű szerető,
Osztatlan hévvel téged ölelő.
A távol Marczal szellőt küld feléd,
Hogy illat és fény olvadjon beléd.
Mégis Somló, benned nincs érzélem,
Tőid levét hiába szeretem:
Magszégynyíti fősvény kebledet,
Baráti kéz tölté e serleget.
De mit beszélek? itt a bor,
A hány csep, éljen annyiszor
A hű barát s a szeretet,
Rideg Somló! isten veled!*

S bár Vörösmarty látszólag elbúcsúzik a Somlótól, valójában vissza-visszatér ide, még ha jelképesen is. Ha máskor nem, hát egy-egy pohár somlai elfogyasztása közben gondolt Pápán élő barátaira, Stettnerre, Cseresznyésre és a többiekre, akik rendszeresen meglepték őt ezzel a fejedelmi nedűvel.

Somlónak azóta is támadtak új barátai a magyar költészetben, akik megénekeltek a hegy hangulatát. Eötvös Károlytól Mikszáthon át Ágh Istvánig, Nagy Lászlóig húzódik ez a sor. Műveikből felismerhető: egy jól körülhatárolható földrajzi egység speciális jellemzőivel - hegy - vár - bor -, milyen komplexen jelentkezik az irodalomban, milyen kapcsolatok megszületését hozza magával, amelyek elemei, olykor magyarázó, értelmezői lesznek egy-egy alkotásnak.

Németh József

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁMRÓL

Horváth Ádám arcképe

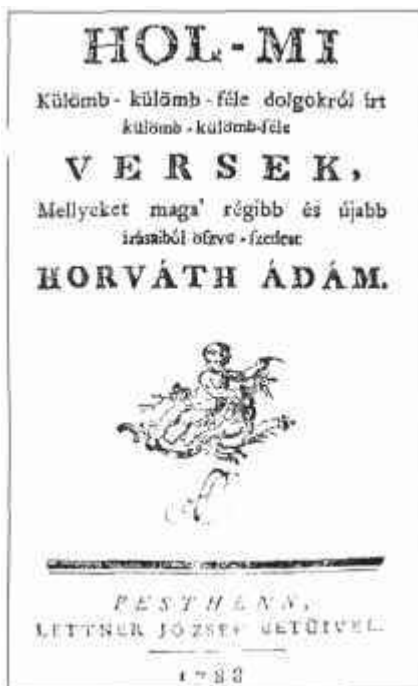
Érdekes sorsú, sokarcú, nehezen jellemezhető, nemegyszer félreismeret szereplője a magyar irodalomnak.

Kömlődön, Füreden, Szántódpusztán, Petrikeresztúron, Bajánsenyén, Nagybjajomban táblák őrzik emlékét, Szántódon kiállítása látható, utca, zeneiskola viseli nevét. Nagybjajomi nyughelyét mégis nyomtalanul elfedték, vélt sírját Petrikeresztúron némely útikönyv is említi. Ő maga 1787-1819 között 17 kinyomtatott művét vehette kézbe, 1820-ban kétannyi kéziratot hagyott özvegyére, ennek fele azóta elveszett. Halála után 122 évig egyetlen kötete sem jelent meg, majd fél évszázad alatt öt: közülük négyet addig kiadatlan kéziratból rendeztek sajtó alá, s csak a negyedik, a Felfedezett titok tekinthető második kiadásnak. Ez először 1792-ben, a szerzőt és a nyomdászt elhallgatva, anonim műként hagyhatta el a tipográfia.

Kiterjedt, ma már alig olvasott életművénel jóval terjedelmesebb a róla szóló cikkek, kötetek máig is bővülő sora. Mégis mindeddig nem jelent meg részletes életrajza, s a magyar irodalom története 3. kötetének 22 sornyi biográfijában is öt téves, de legalábbis pontatlan állítást olvashatunk. A hazai literatúra múltjának hivatott ismerői is zavarba jönnének, ha Horváth 4-5 művét fel kellene sorolniok - ugyanakkor vasárnaponként sok száz magyar kálvinista templomban igaz hittel éneklék néhány, a református énekeskönyvben szereplő versét. Igaz, anélkül, hogy a szerzőre gondolnának.

Fiatalkorában elismert, népszerű írónak számított. „Ez a Horváth úr műzsája oly hatalmas, hogy képzésemet képzése után ragadja, lehetetlen, hogy a világról el ne feledkezzem, amikor az ő verseire függesztem elmékedésemet” - Csokonai Tempetői című darabjának első mondatai hangzanak így. A ritkán színre kerülő mű mai nézője bizonyára nem gondol arra, hogy Rozáliát, a rokonszenves hősnőt Horváth Ádám versei búvölték el.

A köztudatban mégis inkább a régies viseletű, konzervatív író, a furcsa apolihisztor, a sárba süppedt kúriákban dalogató földmérő, az unatkozó göcseji özvegyekkel és széplelkű kisasszonyokkal verses leveleket váltó öregúr képe él. A magyar irodalom kézikönyve is a hagyományörző írók közt tartja számon, s nem annyira saját műveiért, hanem az *Ötödik száz énekek* összegyűjtéséért becsüli.

Első verseskötetének címlapja

1760-1820 között élt. Elszegényedett nemesi-prédikátor família szülötte, Kömlődön jegyezték be a matrikulába. Ugyanabban a paróchiában, ahol 55 év múlva Obornyik Károly drámaíró, Petőfi barátja is megszületett. A nemesség inkább csak távoli múltba vesző emlék, akárcsak az ősök származási helyére utaló Pálóczi előnév is. E prédikátumot az író mindössze egyszer, az 1790-es nemesi felbuzdulás idején használta. Annál elevebb, köznapibb valóság, az érzelmeket és gondolkodást is meghatározó elem volt az ígéhirdető elődök hagyománya, a szülői ház literátus, könyves, kissé konzervatív világa. Apja is tollforgató ember, népszerűsítő természettudományos mű szerzője.

Másik nagy, útra indító élménye a debreceni református kollégium volt. Hét esztendő telt itt, a leginkább fogékony kamasz- és ifjú éveket. 1773-ban, Csokonai születési évében érkezett az alföldi városba és 1780-ban, a biztos kicsapást megelőzendő távozott onnét. Ekkor még a város is, iskolája is benne élt az európai haladó áramlatokban, s nagy becsülete volt itt a műveltségnek. A skóla nagyírú professzora Hatvani István, a város püspöke a Senecát, Voltaire-t fordító Szilágyi Sámuel, főorvosa a kiemelkedő polihisztor, Weszprémi István volt. Főbírája, egyúttal a kollégium főgondnoka az Utrechiben tanult, Fénelont fordító, grammatikát író Domokos Lajos. Horváth itt szerezte biztos zenei, irodalmi, matematikai ismereteit, olyan szaktudást, melynek alapján 21 éves korában mérnöki és ügyvédi oklevelet kaphatott.

Tanulmányai befejeztével Pápán telepedett le, földmérő lett. Ekkor találkozott harmadik nagy élményével. A vidéki hononáciorok, a birtokos nemesek világával. Ettől kezdve egész életét az értelmiségi léttel való küszködés kíséri végig. Megfeszített munkával a pápai polgárosultabb légkörben némi tekintélyt szerzett. Házassága után Balatonfüreden telepedett le, szeretett volna beke-

rülni a Balaton-felvidéki köznemesség zártabb világába, egyszersmind a magyar irodalomba is. Erre az értelmiségi munkát végző, otthonától hosszabb időre is távolra kényszerülő mérnök státusza nem volt alkalmas. 1787-ben a Királyi Kamarától kibérelte a Tihanyi Apátság szántódi uradalmát, s öt éven át lakása volt Füreden is, Szántódon is. Birtokai a Balaton két oldalán terültek el, nem csoda, hogy a gyakori átkelés közben a nagy, sokarcú tó is költői témájává vált. Nem ő az első, aki versben leírta a nevét, de elsőként vallotta a legszebb vidéknek:

*Egyszer hát, kijövéen Balaton férjére
Olyanok akadtak vizsgáló szemére,
Hogy kéntelen a Bécs s Bäden szégyenére
Bámulni ezeknek sokkal szebbségére.*

Szántódi bérlőként kapcsolódott be Zala mellett Somogy közéletébe is. Szívesen látott vendég a siófoki, tabi, lengyeltóti kúriákban, paróchiákban, plébániákban. 1790-ben tagja lett a korona hazatértét köszöntő somogyi nemesi bandériumnak is. Így került Budára, s nem Somogy diétai követeként, ahogy a legtöbb tanulmány tévesen állítja.

Horváth életében az 1785-1795 közötti évtized jelentette a pálya csúcspontját. Fiatalon, alig harminc évesen a magyar irodalom egyik központi szereplőjévé vált, s annak mozgalmas, izgalmas évtizedében érett költővé. Igaz, hogy újkori literatúránk korszakhatárát 1772-től számítjuk, de ez a dátum akkor még nem lehetett tudatos, majd csak később növelte jelképes fordulattá Kazinczy s nyomán Toldy Ferenc is. 1782-1783 táján azonban már látványosan szaporodtak a jelek, hogy a nyelv ügye kezd közüggé válni. II. József rendelete a nyelvet a politikai és a társadalmi élet központjává emelte, Bessenyei még elméleti fejtegetéseit a napi gondokkal kapcsolta össze. Több ezer embernél: tanároknál, tisztviselőknél a német szó hivatalossá deklarációja a napi megélhetés elvesztésének rémét is feltámasztotta. Ugyanakkor nyomdák nyíltak, újságokra lehetett előfizetni, tegnap még tilalmas könyveket vásárolni. Eddig az irodalom megjelenési formája a kéziratos másolat vagy a kész könyv volt, most szaporodtak a fürgébb folyóiratok.

A költészet közüggé vált. Idős, tekintélyes grófok és bárók neve állt kötetek élén és érzelmes versek alján. Máskor szelíd papok perelnek egymással, szíves barátságok szakadnak meg, heves rágalmakat közvetít a gyorsabb posta pusztán azért, mert a feladók másként vélekednek arról, hogy mikor hosszú egy szótag, az eredeti mű vagy a fordítás haszna nagyobb-e, szabad-e nyilvánosan bírálni a jószándékú, de gyatra verset. Pázmány idejében voltak hasonló szenvedélyes disputák: akkor az üdvösségről, a szentírásról, most a ritmusról, a kádenciáról csapnak össze az indulatok, nemegyszer kolostoron belül is.

Az irodalmi barátságok is forróbbak. „*íróink s olvasóink száma mindinkább szaporodnék, s ha az ügynek új munkás barátja tünne fel, kicsinyességgel ugyan talán, talán egy alkalmi verssel, de amely lelket mutata s reménységet hagyott, hogy az író ott meg nem áll, mely öröm vala mindenfelél Mint röpkölne az új név egy szájról más szájra! Az új társ felkeresése a régibbeket, s a régibbek kiterjesztett karral jövének az új elébe... Jobb lélek kezdde szárnyallani a közügy mezején, s most közelíte igazán a várva-várt reggel!*” - emlékezett Kazinczy három évtizeddel később, az újra derülni kezdő magyar ég alatt.

Horváth is buzgó levelező. „*Viszketeges elmém tudósokkal... szeretne társ lenni... von oly nap, hogy tíz-tizenkét levelet adnak kezembe!*” jegyezte fel. Ő is irodalmi társaságot tervez, könyvnyomtató műhelyt, papírmalmot akar szervezni, hogy az új művek közzétételét elősegítse.

Hogy milyen élénk kapcsolatban állt jeles kortársaival, annak bizonyosságul érdemes áttekintenünk a Füredre, Szántódra érkező levelek feladóinak nevét: Andrád Sámuel, Aszaly János, Batsányi János, Bercsenyi Dániel, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Fekete János, Festetics György, Földi János, Görög Demeter, Gyöngyösi János, Hajnóczy József, Kazinczy Ferenc, Kovács Ferenc, Nagy János, Nagyváthy János, Péczely József, Ráday Gedeon, Schaffrath Lipót, Baróti Szabó Dávid, Szacsavay Sándor, Széchényi Ferenc, Szerdahelyi György, Teleki József, Vajda Sámuel, Virág Benedek - most csak azokat emítve, akik a Magyar életrajzi lexikonban is szerepelnek.

A skála rendkívül széles. A 78 esztendő Ráday Gedeon és a 19 éves Csokonai, a polgár Földi és gróf Széchényi, katolikus szerzetesek és harcos reformá-

Az Ötödteász Énekek 31. lapja

tusok, szabadkőművesek, a Martinovics per későbbi három elítélte - mind-mind belefért Horváth kapcsolatainak, rokonszenvének körébe. Maga is hamarosan a kor vitáinak középpontjába kerül, dicséretben is, szidalomban is bőven van része. Kívíta a kor egyik legmaradibb elméjének, Szaicz Leónek a rosszállását, de verssel köszönti a másik szerzetes, a zalai-somogyi föld neveltje, ekkor fehérvári tanár: Virág Benedek. A pályakezdő Csokonait Kazinczy mint második Horváth Ádámot köszöntötte és biztatta.

1787-1793 között hét kötete - és ugyanennyi füzetje - hagyta el a nyomdát, egy darabját előadta a pesti színtársulat, írt történelmi vígjátékot, satirikus államregényt is. Három verskötet, egy eposz, csillagászati tanköltemény, az első magyar nyelvű lélektani mű, több politikai röpirat, szabadkőműves énrégény - íme tevékenységének széles skálája.

Jelen van majd minden - ekkor induló - irodalmi folyóiratban. A kényes ízlésű Kazinczy Orpheusának is munkatársa. A szerkesztő nemcsak írásait várja, hanem verssel is köszönti:

*Örvendj! élni fogunk! s később unokáim örömmel
Emlegetik, Horváthjéért mint ége Kazinczy.*

AKassán megjelenő folyóirat nyolc füzetének egyikéből sem hiányzik a főredi-szántódi poéta valamelyik műve. Az összesen 850 lapoldalból 88-at Horváth írásai, 32-t pedig a róla szóló, neki ajánlott művek töltenek meg. A matematikát is kedvelő író elégedetten számolhatta ki: az Orpheus 14 percentje az ő irodalmi hírnevét szolgálta.

Közmondás-gyűjteményének előszava

Emozgalmas, lázasan alkotó korszaka 1793-95 körül lezárult. Ma már csak találgathatjuk, hogy felszínesebb tehetsége, magánéletének válsága, anyagi helyzetének romlása, a borúsabb társadalmi-politikai légkör, jó társai egy részének elvesztése, bebörtönzése, a Martinovics-mozgalomban való érintettsége milyen szerepet játszott mindebben.

1795-ben Nagybajomra költözött. Itt már csendes, visszahúzódo életet él, kapcsolatai meglazulnak, második házassága is kudarcot vall. Mindvégig régi ismerősével, rokonával, Sárközi Istvánnal talál szellemi köteléket, pár évig a közelben élő Csokonait is a korán meghalt, érdekes sorsú Czindery László barátságából merít erőt. Vagyoni helyzetét azon szándékkal próbálja javítani, hogy a későbbi gondtalan irodalmi alkotás lehetőségét biztosítsa. Keveset ír, a matematikai és filozófiai témákon kívül más iránt alig érdeklődik, néhány versének szinte egyetlen ihletője a Napoleonnal vívott háború. Kárpótlásul egyházi tisztségeire fordít nagy gondot: a külső-somogyi, majd a felső-baranyai református egyházkerület szorgalmas, eredményes kurátora. Nyolc verse is belekerült az 1808-as kiadású új énekeskönyvbe.

Utolsó évtizedét Petrikeresztúron, egy nehezen megközelíthető kis zalai faluban töltötte. Ide a közelben, Nagylengyelben gazdálkodó, írogató régi barát, Tuboly László invitálására költözött. Fogyaikozó erejét ezután kizárólag az irodalomnak szenteli. Igen sokat, már-már kétségbeesett igyekezettel dolgozik, próbál újra bekapcsolódni a megváltozott irodalmi életbe. De szépirodalmi munkái ekkor már jelentéktelenek, közülük is csak néhány jelent meg, ezek is alig keltenek visszhangot. Történelmi témájú kötetei már keletkezésük idején is avult személetűek. Megismerkedik ugyan Berzsényi Dániellel, Festetics Györggyel, Kisfaludy Sándorral, megint buzgón levelezik Kazinczyval, több írásban is védelmére kelt a Kölcsey által megbírált Csokonainak, szorgosan gyűjtötte a szabadkőműves emlékeket, lelkes résztvevője a keszthelyi Helikonnak, maga is Göcseji Helikont szervez, de már véglegesen a magyar irodalom peremére szorult vissza.

Ekorszak nagy értékét népszerű, népköltészeti, zenei gyűjtései jelentik. Sikerüknek azonban nem örülhetett. A magyar nyelv dialektusairól írt tanulmánya már halála után, 1820-ban nyerte el a Marczibányi-díjat s jelent meg Teleki József hasonló témájú művével együtt. Az 1813-ban befejezett *Örökös énekek* című kéziratos énekeskönyvében saját verseket és Somogyban, Zalában gyűjtött népdalokat közölt dallamaikkal együtt. Kiadását azonban nemcsak ő nem érthette meg, hanem erre az utókornak is 140 évet kellett várnia.

Nagy példabeszéd-közmondás gyűjteményét mindmáig a Magyar Tudományos Akadémia kézirattára őrzi. Sok kincset rejt magában, érdemes lenne a 180 esztendő sötétből fényre segíteni, közkinccsé tenni.

Matyikó Sebestyén József

KINEK ÍRTA A „JÓ NAP MONDÁS, FOKRA” ÉS A „SZÁNTÓDI TUS” CÍMŰ VERSEIT PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM?

Ismeretes, hogy a korszak, amelyben Horváth Ádám élt és működött, az előtte évszázadokon át idegenségbe kényszerült sziget-műveltség megszűnése és a XVIII. század vége felé kialakuló „üzenetváltások” előkészítője volt. A XIX. század második fele pedig már a „porából megéledt” gazdag magyar kultúra létrejöttének az időszaka.

Az első „idegdúcok” és kapcsolatépítők különös vándorok; a költők voltak! Kazinczy, mint ismert író, kocsin járta be az országot, amelyet először levelezésével kezdett sajátos kulturális hálózattá szervezni. Csokonai gyalogszerrel indult vándorútjaira. Horváth Adám mindkettőjüket megelőzte az országjárásban: útja a Felvidékről Debrecenen, Veszprémen át vezetett Somogyba, Szántódpusztára.

A debreceni tudós, Havani István professzor, egykori, kedvelt, jó matematikus diákja, az 1780-as évektől mintegy tíz esztendőn át bérelte a szántódi birtokot. Télen-nyáron koránkelt, hogy - gazdasági ügyei mellett - jusson ideje leülni íróasztalához is.

Szántódon, „Remete-házá”-ban szorgalmasan írta munkáit prózában, versben, dalban. *Id. Ráday Gedeonhoz, Széchényi Ferenchez, Baráti Szabó Dávidhoz, Révaihoz, Kazinczyhoz* küldött leveleinek zömét Szántódon keltezte. A Balaton-mellék társaságának kedvence, a „vidéki irodalom e centrumában” - miként Piller Dezső találóan fogalmazta meg -, a kifogyhatatlan rögtönző poéta, verseihez hamar talált dallamot: régít, újat vagy népit. (Külön tanulmányt igényelne annak felsorolása, hogy mi az, amit Horváth Szántódon alkotott, kiket keresett fel levélben, s kik azok, akiket barátainak nevezett - mint erről Péterffy Ida a Szántódi Füzetekben megjelent tanulmányai is tanúskodnak). Horváth Ádám siófoki kapcsolatai és kultúrhistoriai emlékei ma még szinte ismeretlenek!

Kézenfekvő, hogy felhívjuk a figyelmet Katona Imre siófoki plébános /1776-1814/ személyére, aki a költő barátja volt.

Katona Imre, mint feljegyezték róla, Siófokon 1790-ben megszervezte a kápláni állást és a plébániának szólót adományozott. Katona 1747. október 10-én született a Sopron megyei Bón, szülei Katona Ferenc és Rozmán Erzsébet voltak. A filozófiát két évig Győrött, a teológiát három évig Veszprémben tanulta és annak egész anyagából nyilvánosan vitatkozott. A szemináriumba 1769-ben vették fel, 22 éves korában. Koller Ignác püspök szentelte pappá, 1772-ben. Előbb káplán Kislődön, 1772-től, majd 1775-től plébános Siófokon. (Nagybátyja Katona József veszprémi kanonok volt, akinek hagyatékából építtette föl a veszprémi káptalan kilíti templomát /1801-1804/.)

A jó dalos Horváth Ádám, a „dühös táncos”-nak átítult poéta szívesen látott vendég volt Siófokon. Kortársi feljegyzések szerint: „Ha egyszer elkezdte gyönyörű dalait énekelni, óráig sem fogyott ki belőlük”. Sok „legalább száz esztendő” éneket ismert. Közülük többet Szántódon jegyzett le, ahol nyári estéken gyakorta énekelte a somogyi

paraszt „lyánkák”-tól ismert: „Hányat terem a mogyoró? Haj lilium”... kezdetű tréfás népdalt is. A borral telt poharak kocintása mellett sok mulató-nótára adódott alkalom. Maga is költött szöveget, dallamot, s mindkettőt együtt is.

Pálóczi gyűjteményében az „Ötödfélszáz Énekek” - ben van két dal - (a 185. számú „Jó nap mondás, Fokra” és a 331., a „Szántódi tus” című), - amelyek eredetileg egy alkalomra készültek. Mindkettőt „Fok”-ra (ez volt Siófok régi neve) küldte Horváth 1788. november 5-ére, Imrenapi köszöntésül, Katona Imrénék. A Szántódon írt Fokra küldött dalos köszöntő, „a nagy tónak habzó partjánál” zajló akkori életet tükrözi, képzeletében ideköltözteti az antik mitológia alakjait.

Horváth „borívó dalának”, nótájának láttán ne gondoljuk, hogy afféle korhelyköltő volt. Ezt maga cáfolja Kazinczyhoz Szántódról 1789. május 13-án írt levelében: „... én ugyan ittasan, sem harczról, sem másról tsak alig tudnék énekelni”.

Horváth Siófokon is írt verset, amely röplapon jelent meg a nyomda feltűntetése nélkül: „Békesség Angyala köszöntésire Sümeghi Bandériumnak feleletye Siófok 16 ta Juni. MDCC. LXXX..” azaz: Siófok, 1790. június 16. felirattal. A rögtönzött vers akkor íródott, midőn a somogyi koronaőrző sereget Siófokon Nagy Ferenc veszprémi kanonok vendégül látta, s tisztelete jeléül nyomtatott Deák-verseket osztogatott a vendégeknek, melyre a sereg nevében Pálóczi Horváth Ádám írt feleletet. Horváth költészetének becses darabja ez a Siófokon írt alkalmi vers is.

Horváth Ádám említett munkái Katona Imre személynél keresztül kötődtek Siófokhoz, jelezve annak irodalmi tájékozottságát, tanult voltát és ami a mi szempontunkból fontos: művelődési célkitűzéseit is. Katona a nép művelődésével, az iskolaüggyel sokat foglalkozó ember volt. Plébánossága alatt a siófoki iskolaügy nagyobb lendületet vett. Az egykori jóbarát 1814. március 28-án hunyt el, s a siófoki régi, majd később az új temető nyitásakor a papok parcellájába helyezték földi maradványait.

Gyermekkoromban jártam Szántódpusztán abban az épületben, amelyet a népi emlékezet Horváth Ádám lakhelyének mondott. „Kastély”-nak csupán a nép nevezhette. Kazinczy lába nyomát őrzi e táj, akit egykori őseim hoztak át révhajón a pusztára. Már akkor ugyanaz a meghitt és mégis küzdelmes együttlét volt a természettel, s megható műveltség-szomj a vidék elhagyatottságában.

Aki napjainkban is járja Somogy megye falvait, Amérheti csak meg igazán, milyen igényesség, mily bátran „héjjázó” lélek kellett ahhoz, hogy az istenhátamögötti vidéken, görbekátyús utakkal átszelt vad berkek, erdők mélyén is fölvirágoztassa a kiművelt emberfők kis magyar szigeteit, amelyeken gyökeret eresztett és tovább élt, az európai sugalmakra visszhangzó hazai műveltség!

Baán Tibor
BOLYONGÁS A
LABIRINTUSBAN
 (Csernák Árpád új könyvéről)

Csernák Árpád a *Bemutató előtt* (Mondat Könyvek, 1992) és az *Este próba* (Nap Kiadó, 1994) után *A névtelen* című harmadik könyvének régi és új novelláiban sajátos összegzését adja aggodalomból és szorongásból gyúrt írói világának, melynek mottójául a második kötet élén álló Camus megállapítás kínálkozik: „A metafizikai forradalom és a nihilizmus százötven éve során, különböző maszkokat öltve fel, makacsul kísértett ugyanaz a feldúlt arc, az emberi tiltakozás arca”. Ez a tiltakozás nem utolsó sorban abból a keserű felismerésből táplálkozik, hogy a lét - hiába minden megváltó kísérlet - a hiábavalóság és a lefokozottság kínjától szenved. Mindennek tudatában a színészként is ismert szerző egyszerre szenvedve és lázadózva viszonyul mindahhoz, amit hősei bőrébe bújva, s így mintegy megsokszorozva érzékszerveit, lát és tapasztal nemcsak a színészi életforma tájain bolyongva, hanem magában a létben, a létezés labirintusában. Korunk abszurd tapasztalatokat nyújtó valóságában. Lényegében erről adnak hírt ezek a filozofikusan töprengő, időnként líraian átfűtött, néha ironikus, néha szenvedélyes, összehatásában mégis drámai színezetű novellák, melyek az író egyik korábbi hasonlatát idézve kavicsként „lapidárisak (rövidék, tömörek) és oválisak (kihagyásosak...)”.

Kérdés csak az, hogy e keserű diagnózis előhová futhatnak, elfuthatnak-e egyáltalán Csernák esendő figurái, veszélyeztetett hősei - alakmásaink? Vajon miféle életstratégia teszi elviselhetővé az elviselhetetlen, mert megváltoztathatatlan helyzetek átélését? Megszokható-e egyáltalán ez a lidércnyomásos, kafkaian szabályozott világ, ahol mindenki önmaga valódiságát szeretné bizonyítani? Gyötrő kérdések ezek, melyekre nincs egyértelmű válasz. Ebben a világban az író „egészség és betegség határán” létező hősei (Vilcsék Béla), miközben az egyéni cselekvés rövidzáratait érzékelik, valójában egész civilizációnk és társadalmunk működési zavarait leplezik le. A novellák többsége pontosan levezetett matematikai egyenlethez hasonlít, mely alkalmas arra, hogy az egyéni sorsokban érje tetten a valóság elvárható működésének rendjét kisiklató folyamatokat, mint abszurditást.

Példázhatja ezt a címadó novellafüzér, melynek Örkeny egyperceseit idéző darabjai s különösen az utolsó, haiku tömörségű futam alighanem sok mindent elárul az író módszeréről: „Wu Ming költőt az egész világ ismerte, becsülte, sőt szerette: erkölcsös éle-

téért, bölcsességéért. Egyik éjjel a „Kék egér”-hez címzett vendégfogadóból hazatérőben leütötték Vukics Miklós nyugdíjas könyvelőt, aki a helyszínen meghalt. Csak később derült ki róla, hogy Wu Ming álnéven írt.” Látszat és valóság e példázata mögött - könnyű észrevenni - az abszurditás ördögét. Lényegében ugyanezt a témát - immár hagyományos elbeszélő gesztusokkal, analitikus igénnyel, részletgazdag elevéssel dolgozza fel *A csaló* című elbeszélése. Főhőse dr. Spornammer Arnold lélekgyógyász fia, a diliflepnis Arnold, akit alaposan félreismer a környezete. Kiderül róla ugyanis, hogy különleges képességei vannak. Közmegelegedésre ellátja szabadságon lévő apja praxisát. Mellesleg zseniálisan rajzol. A novellaparabola üzenete ezúttal is világos. Olyan világban élünk, ahol túl könnyen és túl gyorsan ragasztunk címkéket emberekre és jelenségekre, mielőtt megértenénk őket. Elgépiesedett, manipulált világunk szinte menekül a megértés, a szembenézés világosságá elől. Így és ezért történik, történhet meg, hogy a gyermekek, az idióták, a különcök, a túlérzékeny művészek, kallódó értelmiségi figurák, kitalált betegek - köztük nem nehéz felismerni Csernák novelláinak néhány jellegzetes hóstípusát - gyakorta többet tudnak a létezésről, mint a kategória és címkegyártás megszállottjai, hatalmi helyzetben lévő akarnokok, akiknek meglepően kevés fogalmuk van arról, hogy valójában mi történik a társadalom fogaskerekei közt eltárgyasított emberrel. Csupa abszurditás - mint az eddigiekből is kiderül.

Az abszurditás fogalma azonban - érdemes erre is fölfigyelni - nemcsak kedélyesen, többkevesebb iróniával bukkan fel, hanem gyakran drámai színezettel. *A panzió* című novellában például valóságos rémálommá változik a kedélyesen induló hakni. A színészek eleinte a panzió körül folyó hadgyakorlat számlájára írják a rendhagyó helyzetet. Igyekeznek megbékélni a kényelmetlenségekkel. Később viszont egyre nyilvánvalóbbá lesz, hogy éppenséggel nem átmeneti állapotról van szó. Szembe kell tehát nézni a ténnyel, hogy a panzió sem a béke szigete, hanem a militarizált valóság része, melyben minden jogtalanság megtörténhet. Ebben a szituációban, a tökéletes függés helyzetében a militarizált világ látszólagos rendje éppen a káoszt, az örületet, az irracionális feddi el. Pedig erről van szó. A létezés szétziláló erők támadásáról. A létzavar ábrázolása visszatérő problémája a novelláknak, melyeknek szenvedő hősei miközben a túlélésre játszanak (*Az üvegfűró*) egyre mélyebb világismerethez jutnak el. Eközben az is kiderül, hogy a felkínált létstratégiák újra meg újra az én megtagadásához vezetnek. Itt többnyire bezárul a kör. A konfliktus megoldhatatlan. Ki kell lépni a nyüzsgésből, az elvárások szorításából, vállalva a társadalom perifériájára történő süllyedés kockázatát, az összeomlást, a betegséget, hogy megtaláljuk a harmóniát önmagunkkal, megtaláljuk a békét, elvesztett értékeinket.

A szembenézés - mint az eddigiekből kitűnik - kockázatos vállalkozás. Példázhatja ezt a

Beckett emlékét idéző - Csernáknál egyébként gyakori - énfőformában írott novella, az Újhold-évkönyvből is ismert *Rövid téli napok*, mely két szólamra: Beckett művek részleteire s az író-én meditatív töprengéseire komponált számvetés. Ezúttal nem novellaparaboláról van szó, hanem tudatáram fényképezésről. Az írásmód a lírai monológ lehetőségeit idézi, ahol a tudat figyelmébe kerül tények és történések egyre tágabb gyűrűket vetnek. Végző soron a depresszió sötét hullámain bukdácsoló tudat a létezés értelmére kérdez rá.

Csernák Árpád egész írói magatartásának Calighanem legfontosabb jellemzője a lényegkutató szenvedély, mely a drámai szembesülés kockázatát is vállalva az ezredvég emberének léthelyzetét vizsgálja s végző soron a „lenni vagy nem lenni” kérdését veti fel szuggesztív erővel, pontos, célratartó logikával.

(Örökség Kaposi Kiskönyvtár 8. Kiadja: Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése Kaposvár, , 996)

Kelemen Zoltán A TÖRTÉNETÍRÓ SZERKESZTŐ

Időrosta és A Jelenkor indulása (1958-1964) címmel (előbbi a Pannónia Könyvek kiadásában jelent meg 1994-ben Pécsen, 186 lapon, utóbbi az Új Forrás Könyvek sorozatban Tatabányán, 1995-ben, 124 lapon) teszi közzé két kötetben a Jelenkor pécsi szerkesztésű, országos folyóirat első időszakának történetét Tüskés Tibor. Ki tudja megmondani: melyik a nehezebb feladat? Az óorkutató történészé, aki több ezer éves eseményeket rekonstruál, vagy a közelmúlt történelmét-történetét író emberé? A kortárs szemét talán elhomályosíthatja az adatok közelsége, objektivitása nem biztosított. Tüskés ezt felismerve, a szubjektivitást vállalva kezd bele a lap történetének írásába. A személyességet - mely valószínűleg egyáltalán nem baj! - csak fokozza azzal, hogy saját, „egzisztenciális” indulásával kezdi mindkét könyvét, valamint személyes sorsának (de a lap sorsának is!) folytatását is közli, a főszerkesztői feladatától való megfosztatása után is. Az Időrostában ezt az összegyűjtött és válogatott dokumentumok közlésével teszi, míg *A Jelenkor indulásában* megmarad a vallomásosság szintjén, mind saját életútjának, mind a lapének további rövid áttekintését illetően. A két kötet külön-külön is élvezhető-élvezetes olvasmány, e sorok írója szívesen ajánlaná olyan fiatalembereknek, akik - szerencsésükre - nem kószolhattak bele annak az időszaknak emberpróbáló, korrupt világába és félelmetes légkörébe, de fiatal, pályájukat éppen kezdő szerkesztőknek is, példa gyanánt, példaként a hivatásként felvállalt irodalom és irodalomszervezés iránti alázatára.

A két művet együtt olvasva természetesen tapasztalhatunk átfedéseket, ezek azonban talán nem zavaróak. A személyes hangvételnek köszönhetően az olvasó nem pusztán a magyar irodalom 1958-1964 közötti időszakába pillanthat be, hanem a pesti egyetemnek az 1950-os forradalmat megelőző szellemi-fizikai mindennapjaiba is. A szerző felidézi Gyergyai Albert és Füst Milán óráit, Rónay György alakját, a „sztálinfaluvá” tett magyar főváros képét.

A személyes sorssal párhuzamosan bontakozik ki Pécs városának múltja is az Időrostában, egészen addig a pillanatig, amikor Tüskés letelepedett a pannon városban. Szabatosan - pontosan rajzolja meg a város, a vidék kulturális-szellemi múltját, kimondatlanul már itt, már ezzel az irodalmi tettel is a magyar irodalom és összművészet egyetemessége mellett tesz hitet. Ez az egyetemesség pedig főváros és vidék egyenjogúságát is jelenti, egyenrangúságot minden szempontból. Ezeket a nézeteit *Vidék és irodalom* címmel ki is fejti a könyv lapjain a későbbiekben.

Általában elmondhatjuk, hogy - bár az *Időrosta* több terület-történetét próbál összefogni - *A Jelenkor indulása* alaposabb irodalomtörténeti munka. A két vallomás közül itt tapasztalható az objektivitás valamilyen igénye. Az *Időrosta* epizódyszerűen fűzött emlékezéseivel, adomáival szintén élvezetes olvasmány, az objektivitás szempontjából pedig a mű végén (mint egy függeléként) eredeti dokumentumok olvashatók (többek között kettő és fél - három a pártutasításra készült „remekbeszabott” bírálatok közül, melyek jelentős mértékben hozzájárulhattak Tüskés eltávolításához a szerkesztőségéből).

A lapot ért korabeli kritikák minden vallomásnál ékeesebben bizonyítják a Jelenkor jelentőségét az ötvenes-hatvanas évek fordulóján. Ha a munkatársak névsorától (Kassák, Weöres, Mészöly, Lázár Ervin, hogy csak néhányat említsek) el is tekintünk, azt észre kell vennünk, hogy például Pándi Pál „marxista” bírálatából egyértelműen és világosan kibontakozik egy, a szerzői és szerkesztői által megérzetten-felvállaltan a kortárs európai szellemi irányvonalba illeszkedő, „korszerű” folyóirat képe. A Jelenkor ekkor valóban a jelen kor lapja volt.

A dokumentumok alapján az olvasó betekintést nyerhet a korabeli szerkesztés mindennapjaiba. Tüskés őszintén és nyíltan vall a legegyszerűbb mozzanatokról is, meghitt pillanatok hangulatát, szerzőkkel való találkozások békés napjait idézve fel. Illyés és Németh viszonyában még azt is megtapasztalhatjuk, hogy a magyartól (és a magyar művésztől) a titkos összefogás ellenére - vagy éppen azzal együtt? - akkoriban sem volt idegen a sértődés-torzalkodás. Furcsa leírni, de Tüskés sorait olvasva úgy tűnik, hogy a magyar irodalom a kádári „konszolidáció” idejében is ép, egészséges „törtélen” test maradt. (Már csak azért is érdekes ez, mert más szerzők - például a Tüskés által is említett Hamvas Béla - szerint hazai irodalmunk ekkoriban elveszítette önazo-

nosságát, azokat a „természetes” utakat-módokat, melyeken fejlődött, amelyek érvényre jutottak az orosz kommunista hódoltatást megelőző időkben.)

Az **Időrosta Utójáték** című fejezetében a szerző hangvétele egyre inkább befelé forduló, a Jelenkortől távolodó lesz. A Tamási Áronnak, illetve öccsének, Gáspárnak szánt két fejezet, a Németh-Várkonyi levelezés kiadásával kapcsolatos történet, valamint a Weöres- és Takáts-portré már nem kapcsolódik a pécsi folyóirathoz, annál inkább tartozik a szerző magánlegendáriumába. Ezzel együtt mindenképpen besorolható a kötet laza emlékezés-emlékezet láncának többi darabja közé.

Esorok írója úgy látja, hogy a **Jelenkor** Tüskés Tibor távozása után egészen máig megőrizte azt az igényességet és az irodalom iránti felelősség tudatot, melyet éppen az *Időrosta* szerzője honosított meg a Pannon folyóiratban, ezért a két könyvnek a nyolcvanas évek szerkesztői munkásságát bemutató részleteivel kapcsolatban nem kíván állást foglalni. Viszont olvasásra ajánlja Tüskés Tibor két könyvét azoknak (is), akik esetleg elfelejtkeztek (volna) azokról az időről és azokról az emberekről, akik akkor Pécsen a modern, egyetemes irodalmi-művészeti irányzatokkal lépést tartó szerkesztői-alkotói gardát és folyóiratot hoztak létre.

Bakonyi István

LACZKÓ ANDRÁS: KERESSÜK A HESZPERIDÁK KERTJÉT!

(Pályaképvázlat Takáts Gyuláról)

Rangidős költőnkéről ezidáig átfogó tanulmány alig jelent meg. Az utóbbi időben javult a helyzet: Tüskés Tibor után (A hasznos szép költője) Laczkó András jelentkezett kötettel, melyben Takáts Gyula pályáját elemzi.

Hagyományos irodalomtörténeti munka. Az életrajznak az életmű szempontjából fontos mozzanataival, a pécsi ifjúkorig terjedő szakaszok rajzával, a somogyi, a balatoni táj élményeinek fölidézésével, a pályáiv hű követésével. S aztán a nemzedéktársakhoz fűződő kapcsolatok (Weöres Sándor, Tatay Sándor, Várkonyi Nándor és mások) taglalásával. Az alcím ezért szerény; a kötet többet jelent egy vázlatnál. Számos újdonsággal is szolgál. Izgalmas például ahogy a Takáts és Weöres, valamint a Takáts és Jékely Zoltán közötti párhuzamokra figyel. Igazságot is szolgáltat egyúttal, hiszen a köztudatban a kaposvári költő talán kevésbé foglalta el még méltó helyét, mint jelzett és megidézett pályatársai, barátai.

Már az ifjúkor kapcsán sem csupán a költő áll a középpontban. Egyrészt hiteles vázlatot kapunk a képzőművészettel foglalkozó fiatalember, majd múzeumigazgató érdemeiről, a Rippl-Rónai és Martyn Ferenc-ügyben betöltött szerepéről. Másrészt olvashatunk a folyóirat-szervezési kísérletekről, a pécsi és kaposvári irodalmi életben vállalt munkáról. S természetesen egyáltalán nem mellékes, hogy Takáts Gyula a Berzsenyi Társaság tevékenységében is végig a középpontban állt.

Persze az a legfontosabb, amit a lírai pályáról mond Laczkó András. Jékely Zoltán szavaival arról a költőről, akinek versei „a tiszta irodalom világából valók.” Aki a költészetet méltóságában fogja fel, aki mentes a „tételversektől”. Ebben az úgynevezett Pannon jelleg (derű) valamint a görög kultúra iránti vonzalmai segítik. A kismonográfia szerzője olyan alkotót látat, aki a mindenkori politika gyakorlatától is meg tudta óvni magát, azonban a tágabb (és nemesebb) értelemben mindvégig közösségi alkotó maradt. Akiről már Radnóti Miklós azt írta, hogy „alapos verskultúrája van.”

Laczkó András elemzései és értékelésének egésze hasonló eredményeket mutat. Kitér az életmű minden fontos mozzanatára, például arra, hogy Takáts Gyula prózaírói munkássága sem jelentéktelen része a mai magyar irodalomnak. Olvashatunk arról, hogy a legjobb kortársakkal együtt neki sem termett sok babér a Rákosi-korszakban, bár a műfordítás (Janus Pannonius, Horatius, Petrarca, Walt Whitman, stb.) és a múzeumi tevékenység természetesen egyáltalán nem jelentett teljes passzivitást a számára. Szuverén költőként azonban csak a némileg oldottabb légkörben, 1953-54-től jelentkezhetett újra. Így aztán az sem csoda, hogy kötete a *Se ég se föld* után nyolc esztendővel, 1955-ben jelent meg újra. Ekkor már mintegy negyedszázados a lírai pályája. Itt hivatkozik Laczkó András olyan kortársakra, mint Várkonyi Nándor vagy Jankovich Ferenc. Sőt, nemcsak hivatkozik rájuk, hanem - miként korábban is - részletesen ismerteti a korabeli kritikákat. Némileg szokatlan ez a módszer; egyfelől kétségkívül hiányt pótol vele a szerző, hiszen ma már nehezebben hozzáférhető vagy teljesen ismeretlen írásokat népszerűsít. Másrészt azonban néha fölöslegesnek érezzük a túlzó részletezést. Tömörítettebb, lényegre törőbb hivatkozásokkal is elérhető volna, s talán aképpen az egyéni vélemény kimondására is nagyobb tér maradt volna. (S mivel igen sok a hivatkozás, az olvasó bizony joggal hiányolhatja a kötet végéről a jegyzeteket és a bibliográfiát.)

Ugyanakkor nem vitás, hogy Laczkó András szívesen mutatja meg azt a költőt, aki a szűkebb hazához kötődés, Somogy és a Balaton rajongó szeretete mellett „az univerzum emberi lényegét” keresi, és miképpen az egyik fejezetcím jelzi: *A kozmosz tárgított haza* lesz a legegységesebb értékek egyike. És Takáts Gyula törekvéseinek egyik legfontosabbika: a görög-római szál folytonosságának felmutatása. „Átvitt ér-

telemben a kerteket keresi, a Heszperidák kertjét, ahová a mítosz szerint boldogító aranyalmákat rejtettek. Ezeket Héraklész megszerezte, s ez reményt ad az embernek, hogy a Heszperidák kertjén innen - amint egy versciklus címe mondta - megteremthető a gazdagság és a szépség." Ám azt is hangsúlyozta Laczkó, hogy a költő számára a mitológiai megalapozottságnál is fontosabb, hogy az indítópontot „a talpa alatt kiálló föld jelentette."

Ezzel együtt mindvégig érzékeljük a monográfia olvasása közben, hogy az irodalomtörténész elkötelezett a vizsgált életmű iránt, s persze a mögötte levő alkotó és ember iránt is, ám tisztelete és szeretete állandóan találkozik a realitással. Egyebek között olyan költőnek mondja Takáts Gyulát, aki képes arra, amire csak a legjobbak: egyrészt a forma által elfedett lényeg megragadni, másrészt ennél is többet kapunk tőle azáltal, hogy a világból, „a jelekből érkező rejtett sugárzást szavakba tudja önteni."

(Kaposvár, 1996)

Horpácsi Sándor

A FARKASÜVÖLTÉS NEM HALLATSZIK AZ ÉGBE

(Töprengés Györffy László kötetéről)

Nehéz is, könnyű is Györffy László könyvéről, válogatott közéleti írásairól recenziót írni. Könnyű, mert többnyire egyetértek vele „mintha én írtam volna", s nehéz is, mert véleményét, nézeteit osztom, pártállását nem. Belátom, ez némi magyarázatra szorul. Megértéséhez vissza kell hátrálni 1989 nyaráig, addig a reményteljes (immár történelmi) korszakig, amire Kiss Gy. Csaba is utal okos bevezetőjében. 1956 ősze óta (érettségiző diák voltam) totális reménytelenségben élünk. A szovjet tankok szétlőtték azt az eufórikus hangulatot, amit GB osztálytársam fogalmazott meg (aki később rendőrezredes lett), hogy „fiú, történelmi időket élünk". 1957 tavaszán, amikor a KISZ-t (és a pártot) szervezték - tehát igen hamar - rá kellett döbbernünk, hogy a történelmi pillanat elmúlt, Magyarország maradt, visszasüllyedt a gyarmati állapot mocsarába, a nyugati demokráciák sorsunkra hagytak. Arra kell berendezkednünk, hogy a Birodalom időtlen időnkig állni fog, még unokáink is marxista szemináriumra fognak járni. Nem új, nem teljesen ismeretlen ez az állapot- hangulat a magyar történelemben. A török 150 évig pusztított minket, kiirtva az Alföldet. S ma nagyjaink között tiszteljük azt a Bethlent Gábort, aki (mondván, „úgy kell cselekednünk, hogy megmaradjunk") kiegyezett a törökkel. Ezért maradtunk meg? S ha mégis Pázmánynak, Zrínyinek volt

igaza? A másik példa: 1848-49 közelebbi, s fájdalmasabb is. Akkor se sirathatta el a nemzet a mártírjait, az aradiakat, s csaknem két évtizedig - Deákig, 1867-ig - ájult bénultságban élt, hogy a hóhér Ferenc József végül mint apostoli királyra, korszakára pedig mint „boldog békeidőkre" emlékezzenek nosztalgikusan apáink, nagyapáink. (De! néhai nagybátyám tanyáján - aki '57-ben megjárta Kádár börtöneit - kiskamaszként több gyönyörű metszetet láttam Kossuthról, Batthyány és az aradiak kivégzéséről, a pákozdi és a kápolnai csatáról. S mellettük Ferenc József képe. Az 1957-es május 1-jei felvonuláson (kötelező volt), a Kádárt éltető tömeget látva döbbsentem rá kétségbeesetten, hogy kamasz ál-munk, 1956, egyszer s mindenkorra, visszavonhatatlanul elbukott. De valóban végérvényesen, visszavonhatatlanul? 1989. június 16-át egész nap a tévé előtt töltöttem, s ugyanazt a megrendültséget és reményt éreztem, mint 1956. októberében. Visszakaptuk a történelmünket! S milyen jellemző és keserű, hogy a nyitány temetés volt; ismét kezddhetünk magunkkal valamit. Ismét egy egész ország érezte így. Kis ijedelemmel hallgattam a fiatal politikust (Orbán Viktor), aki ki merete mondani az '56-os jelszót: ruszkik, takarodjatok haza. Nem lesz ebből baj? Nos, nem (abból) lett.

Aztán elkezdünk dadogva, ügyefogyottan, de nagyon lelkesen politizálni. „Hiteles emberek" támadtak hirtelen a semmiből (ma már tudjuk, hogy az állampártból). Hirtelen előkerült egy kicsit cikornyásan, de intelligensen beszélő beteg tanárember, aki „nagytakarítást, jogállamot, európaiságot ígért, csupa olyan dolgot, ami addig tabu volt. Lehetünk - megint - magyarok, akár jobboldaliak is, s ez tetszett a népnek. Meg is nyerte a választást. Később (mikor?) fokozatosan elromlott a kedvünk. Nem csupán az amatőrsegek, a pancserság miatt. Nem értettem, nem értettük, hol élte meg az elmúlt ötven évet ez az ember, aki mintha 1938-ra akarná visszaállítani az órát. Arról a „középosztályról" beszélt, amely egyszer már megbukott a történelemben. S nem csupán azért, mert eltiporták a szovjet tankok, hanem azért, amit jól látott már Szabó Zoltán is a Cifra nyomorúságban. Nos, ez a bizonyos középosztály, ha volt is valaha, 1990-ben már nem létezett. Beke Kata figyelmeztetett, hogy ez a párt nem keresztény. Úgy semmiképp, ahogy az ünnepi szónoklatokban hivatkoztak rá. Az újdonsült politikusokról hamar kiderült, hogy nagyon is szeretik a pénzt, s azt pártszempontok szerint osztják egymás közt. Az ellenzék érvei, ha nem is voltak gusztusosak, de sok igazságot tartalmaztak.

1992 nyarán már - egyáltalán nem jókedvűen - azt mondtam az MDF alelnökének, hogy sajnós megint ellenzékbe szorultam, szorultunk. Nem értettem egyet az a honatyával (kollégámmal), aki szerint a „baloldaliságnak nincs létjogosultsága". Ő se ismerné a történelmet? A baloldaliság nem csupán Kun Bélát, Szamuelyt, Lenint jelenti, de Táncsics Mihályt, Vasvári Pált, Petőfit, Adyt, Kéthly Annát is! (Nem véletlen, hogy

Grószék éppen a szociáldemokratáktól és a Kisgazdapárttól tartottak a legjobban. A szocdemet sikerült is erőlköcsileg lehetetlenné tenni beépített ügynökeivel, a mai Kisgazdapártnak meg semmi köze Bajcsy-Zsilinszkyhez, Kovács Imréhez, Szabó Zoltánhoz.

Látszólag a magam történetét, rögeszméimet mondok, pedig már régóta Györffy László könyvéről beszélek, aki szintén - rosszkedvűen élte meg az elmúlt posztkádári éveket. Volt idő, amikor egy lapban, a Dátumban (is) szerepeltünk. Már amíg megvolt. Györffy is megélte oly sokunk örömét: szabadon elmondhatta, amit gondolt. Beszélt a kaméleonokról, az új-régi törtetőkről, akik a szemináriumokban tanult régi frázisokat túl gyorsan és mohón cserélték fel újakra, nemzetekre és keresztényekre, akik pápábbak voltak a pápánál. Megrökönyödve tapasztalta, hogy tegnapi baj- és sorstársai az új zászló alatt hogyan lökdösik le a székről. Az utca emberének a véleményét mondta, aki egyre jobban összekavarodott, elbizonytalanodott, mert egyre szegényebb lett, úgy érezte, hogy becsapták a „hitteles emberek”, megint a feje felett döntenek, megkérdése nélkül. Nem tagadta meg egy percig sem elvieszmei kötődését a rendszerváltó párthoz, de egyre kritikussabban látta azt. A politikából megint úri huncutság lett, amitől jó ízlésű ember egyre jobban eltávolodik. Éles szemmel és kritikusan látja a vátesz szerepben tetszelgő, de feladatát nem vagy csak rosszul teljesítő értelmiséget, amely végeredményben magára hagyta a népet. Meg is lett az eredménye: 1994-ben visszaszavazta a hatalomba az egyszer már megbukott kádári nomenklatúrát. Azóta megkeményedett, és kíméletlenül szóvá teszi a posztkádári pancserség, nagyképűség és hatalom pöffeszkedését. Ez nem jelenti azt, hogy felmenti az Antali-kurzust és pártot, amely mindmáig nem tudta kiheverni és feldolgozni a csúfos bukás csödtömegét, de végtelenül ingerli, hogy a szociál-liberális értelmiség és a kormány sem tanult a bukásból, s ott akarja folytatni, ahol 1990-ben abbahagyta. Erzékelten - nevével ellentétbe, - a szociális problémákra, fiskális szemléletével és korlátolt intézkedéseivel apasztja az „országalakosság életkedvét, bizalmát, jövőbe vetett hitét. Süket a nemzeti kérdésekre, érzékenységre, a moszkvabarát demagógiát most „európaira” cserélte fel, szolgálai behódolva a multinacionális cégeknek, a Világbanknak, a finánc-oligarchiának, amelyet az államtól rabolt-síbolt pénzekkel és az elvtársakkal épít ki. Pusztulnak az értékek, amelyek nélkül egészséges magabizó nép nem élhet: a család, az identitástudat, a kultúra. Ez utóbbi végképp a padlón van. Az irodalom, amely Aczél György három T-jét is ki tudta cselezni, túlélte, most belterjes klikkekre szakadt. Könyvek nem tudnak megjelenni, s ha megjelennek is, nem lehet megvenni őket, olyan drágák. Így ma már az elszegényedett-legatyásodott, frusztrált értelmiség se olvas, az író, gondolat (a másság) fórum nélkül vegetál, magára marad. Hittük volna, hogy Aczél György után a PÉNZ is megteremti a maga ízlésterror-

ját? Mintha a hatalmon lévő, magát liberálisnak nevező elvnek éppen ez lenne a célja: a leszorított, éppen ezért jól manipulálható tudat, amely ki van szolgáltatva az egyoldalú kézben tartott tömegkommunikáció hírmasszájának, ízlésterrorjának? Akármerre is nézünk, ma az ország rosszabb helyzetben van, mint volt 1990-ben, 1994-ben. De van még néhány Györffyhez hasonló szegénylegény, aki mondja, míg a torkán kifér, noha a farkasüvöltés valóban nem hallatszik az égbe. Egyszer azonban csak megvirrad, s ha kibírtuk a törököt-németet, az oroszot, túléljük ezt is.

De rettenetesen hiányzik egy Ady és egy Széchenyi.

(Püski Könyvkiadó, Budapest, 1995.)

Dankó Imre A SZÁNTÓDI FÜZETEK RŐL

Az utóbbi három évtizedben azerőtéljesen felendült és a szakmaibbá váló honismereti tevékenység -, helytörténeti kutató - és feldolgozó munka több gócpontot alakított ki magának. A közvélemény három ilyen gócot emleget.

Az első, talán a legrégebbi indítású, a *Haan Lajos, Karácsonyi János, Implom József, Scherer Ferenc, Banner János, Hanzó Lajos, Nagy Gyula* és mások nyomdokain járó Békés megyei központ. Ennek nehezen lehetne centrumát említeni, hiszen Békéscsaba mellett Gyula is teljes joggal jöhetne számításba, nem is szólvá Szarvasról, vagy Orosházáról. Ellenben meg kell emlékeznünk vele kapcsolatosan arról, hogy „kitermelt” egy önálló kutatási egységet, a Sárrét-kutatást (aminek leginkább Szeghalmot tekinthetjük a központjának).

A másik az ugyancsak régi indítású, annak idején *Zoltai Lajostól, Ecsedi Istvántól, Milleker Rezsőtől, H. Fekete Péter-től, Porcsalmy Jánostól* és nem kisebbektől, mint a *Györffy István és Benda Kálmán* által folytatott, kutatásokra épülő, majd a Kossuth Lajos Tudományegyetem professzorai, a Déri Múzeum és részben a Hajdú-Bihar megyei Levéltár munkatársai által kiszélesített tevékenység debreceni-hajdúsági központ. Ez is kialakította időközben a maga belső kutatási egységét, a hajdú-kutatást (aminek a központjául tekinthetjük Hajdúböszörményt, Hajdúnánást, vagy éppen Hajdúszoboszlót is.).

A harmadik központ kétségtelenül a Somogy Megyei Múzeumhoz (ez a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum; Takáts Gyula munkásságának egyik értékes vetülete), illetve a Somogy Megyei Levéltárhoz (*Kanyar József* széleskörű helytörténeti és nem kevésbé szervező-szerkesztői tevékenységéhez) kapcsolódva kialakult Somogyi Központ. Ez működésének főtérületét a Balatont, illetve a Déli part vidékét tekintette és munkásságát

Zákonyi Ferenc, *Együd Árpád* nyomdokain folytatta, illetve folytatja ma is.

Minden „központ” működésére jellemző, hogy a rendelkezésükre álló munkatársi gárdák sokfélesége, valamint a legkönnyebben elérhető közgyűjtemények (somogyi vonatkozásban a Somogy Megyei Levéltár, a Rippl-Rónai Múzeum és a Megyei Könyvtár) gyűjteményei arra készítették a munkatársakat, hogy úgynevezett komplex helytörténetre; kutatásra és feldolgozásra egyaránt törekedjenek. Vagyis a kutatási- és feldolgozási körbe bele kellett, hogy tartozzon a táj földrajzi adottságainak, a terület geológiai meghatározottságának, növény- és állatvilágának, a régészet művelésének, az őskorok, a népvándorlás, a honfoglalás korának, a középkor-, az újkor-, a legújabb kor régészeti-, illetve történeti vizsgálatának ugyanúgy, mint a művelődéstörténet, a társadalomtörténet, a szociológia, a nyelvtudomány, a történelem, az irodalom- és művészet-történet, a műemlékvédelem, a környezetvédelem, a közgazdaságtan, az agronómia, a közigazgatás, az urbanizáció stb., stb. kutatásának is.

Természetes, hogy ilyenfajta komplex igények csak egy-egy többszerzős, munkaközösségben elkészített monográfiával kapcsolatban merülhetnek föl. De arról se szabad lemondani, hogy egyfajta szűk, vagy szűkebb érdeklődési körnek megfelelően a kutatások- és feldolgozások tárgykörei összefüggéseikből kiemelve, kötődéseikkel mit sem törődve kerüljenek feldolgozásra, netalán kiadásra is. A nem monografikus igényekkel fellépő honismereti-helytörténeti kutatásoknak - és feldolgozásoknak márcsak ezért is teret kell biztosítani. Jelenleg az a helyzet, hogy az esetleg igényelt monográfiához hiányoznak a szükséges résztanulmányok, a forráspublikációkról nem is szólva. Ezeknek a rész-, vagy előtanulmányoknak az elkészítésére viszont éppenséggel a rész-kérdések iránt érdeklődők közreműködésére van szükség.

De közrejátszik egy másik szempont is: nevezetesen az, hogy a még oly nagy helységek esetében is előfordulhat, a kisebb, kevesebb és szegényebb közgyűjteménnyel, intézménnyel rendelkező településeken pedig szinte törvényszerű, hogy nem akad egy-, vagy több témának „szakembere”. Ilyen esetekben kétféle eljárás szokott kialakulni: először az, hogy a kérdéses szakterület országosan elismert kutatóját felkérjük a közreműködésre. Ez azonban nem jár mindig eredménnyel, márcsak azért sem, mert a kérdéses szakterület ugyan lehet a tárgykörnek kiemelkedő ismerője, de semmi köze sincsen a helységhez, területhez, esetleg soha sem járt még ott, és semmiféle kapcsolata sincs az ott lakókkal. Márpedig a helységgel, tájjal való valamelyes személyes kapcsolat, helyi tájékozottság elengedhetetlen követelmény a helytörténeti kutatásoknál-feldolgozásoknál, akár monografikus igényűek, akár nem. Marad tehát a második út: az országos hírnevű kutatót, tudóst érdekeltté kell tenni a kívánt téma megismerésében, kuta-

tásban és feldolgozásában. Ez az általános módszer az úgynevezett külső munkatársak szerepeltetésére. Ám a külső munkatársak szerepeltetésénél vigyázni kell az arányokra. A nagyobbik munkahányadot mégiscsak a helyi kutatóknak, munkatársaknak kell elvégezniük, lévén az a munka, aminek a keretében tevékenykednek nevében is jelzeten helyi, azaz helytörténeti.

Míghogy monográfiát nem sok helyen, és gyakran egyáltalán nem lehet írni, többek között a már említett személyi feltételek hiánya miatt; legcélszerűbbnek látszott a rész-kérdésekről szóló résztanulmányokat egy-egy folyóirat, vagy bármily más többé-kevésbé rendszeresen megjelenő periodika, vagy periodikák számára elkészíteni. Így, ezen igények kielégítése céljából is szerveződtek a vidéki, vegyes profilú, némelyik alcímében is bevallott honismereti, vagy helytörténeti folyóiratok. Mint például Somogyban is a Somogy, vagy kimondottan honismereti célkitűzésekkel a Somogyi Honismeret.

Mindenképpen itt, a periodikák között kell megemlékeznünk a somogyi helytörténeti kutatások és feldolgozások két nagy, intézményhez kötött publikációs lehetőségéről is; a Somogy Megyei Múzeumok grandiózus évkönyveiről és a Somogy Megyei Levéltár ugyancsak monumentális Somogy múltjából című, természetét tekintve évkönyv sorozatáról.

Ezek a megjelentetési formák - különösen a két utóbbi - arra is jók, hogy elhárítsák az e a téren sajnálatosan elburjánzott és még ma is fellelhető, sőt időnként újratermelődő dilettantizmust, provinciális szemléletet. Ezeknek a folyóiratokban, évkönyvekben közreadott cikkeknek, tanulmányoknak van, illetve kell, hogy legyen egyfajta közös igénye, célkitűzése; tudni illik az, hogy széttagoltságukban is egy bizonyos átfogó, összegező, monografikus törekvést szolgálnak.

Ezeket a folyóiratokat, évkönyveket, illetve a kiadó intézményeket, azok vezetőit, vezető munkatársait, bármi eltérő véleményen legyenek is esetleg, egyfajta iskoláknak, műhelyeknek foghatjuk fel. Beszélni, írni róluk is csak így, iskolánként, műhelyként lehetséges.

Iskola-, vagy műhelytermékeknek foghatók fel például azok a helytörténeti publikációk, amelyeket nagyobb terjedelműknél fogva, gazdagabb illusztráltságuk, vagy éppen az egyedi megjelenés óhaja következtében önálló kiadványokként, füzetekként, vagy könyvekként jelennek meg. Ezek az önállóan, füzetekben vagy könyvekben megjelent helytörténeti munkák ritkán jelennek meg önállóan, önmagukban. Legtöbbször sorozatot képeznek. A helytörténeti-, de más természetű munkák legmagasabb színvonalának kell tekintnünk a sorozatot, aminek a kereti között, bármily különbözőek legyenek is az egyéni megnyilvánulások, a vélemények, a szerkesztő valamilyen egységet hoz létre. Vagyis a szerkesztőnek sorozatok esetében különleges, nehéz, de szép feladata, szerepe van. Ezért azután a sorozatszerkesztők legtöbb esetben azonosak a sorozatot ki-

gondoló, létrehozó személyiségekkel, azaz az iskola-, műhelyformáló egyéniségekkel.

Ha a „Szántódi Füzetek”-et kezünkbe vesszük, mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy esetükben tényleg egyfajta iskola-, műhelymunkáról van szó. Az is kiderül, hogy a sorozat szerkesztője - Kanyar József - nem azonos a szántódi iskola-, vagy műhely kigondolójával, a Szántódi Pusztai Kulturális Központ létrehozójával. Márcsak a nem mindennapiság ténye miatt is, sorozatunk ismertetésénél fel kell említenünk, a Szántódpusztát „megcsináló” Boross Marietta nevét. Ha Boross Marietta nem kötődött volna úgy Szántódpusztához, ahogy kötődött, soha sem lett volna Szántódi Kulturális és Idegenforgalmi Központ, nem lett volna Tudományos Bizottság és egyáltalán: semmi sem lett volna úgy, ahogy most vannak a dolgok.

Boross Marietta Szántódpusztán, az intézői lakban született. Apja Boross Jenő, a Tihanyi Apátság ősi birtokának nagyműveltségű agrárszakember-intézője agronómiai és birtokszervezési kutatásokat is végző ember volt. Igyekezett lányának a lehető legjobb nevelést biztosítani és nagy örömmel töltötte el, hogy Marietta nagyon jó érezte magát a pusztán, hogy már gyermekkorában érdeklődött a földművelés, a kertkultúra, az állattenyésztés (főleg a lovak) kérdései felől. Boross Marietta azután sem szakadt el Szántódpusztától, hogy középiskolai és egyetemi tanulmányai, külföldi tanulmányújtjai elszakították a szülő háztól. Mezőgazdasági tanulmányok után a budapesti egyetem néprajzi tanszékén tanult tovább. Tálasi Istvánnak egyik legkiválóbb tanítványa volt és amikor 1950-ben végzett, természetes volt, hogy a Néprajzi Múzeumba került muzeológusnak. Mint etnográfus-muzeológus agráretnográfiaival és a népi iparművészettel foglalkozott. Egymás után jelentek meg feltűnést keltő tanulmányai a magyar és külföldi szakfolyóiratokban, tanulmányköteteken. Szerencsés időben végzett és szerencsés időben jutott álláshoz akkor, amikor még az osztályharc nem akadályozta meg ebben. Viszont a későbbiekben sok mellőzést kellett elviselnie, többek között azt is, hogy a Somogy megyeiek elfeledtek róla, nem tartották számon érdemes gyermekeik között. Szántódpusztával is megszűnt minden kapcsolata, bár soha sem felejtette el. Tudományos tevékenységét nem lehetett nem elfogadni, visszautasítani, tudományos munkásságának elismeréseként a kandidátusi fokozatot is megkapta.

Az idők enyhülésével, majd megváltozásával Amódja volt Szántódpusztára látogatni. Igen rossz tapasztalatokat szerzett és elhatározta, hogy közbeszól, hogy megmenti Szántódpusztát, a szülőházát, a pusztát, az uradalom értékeit. Elkezdett tárgyalni, javaslatokat tett, terveket dolgozott ki s mindebből csak akkor lett valami, amikor a SIÓTOUR, Somogy Megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala felfedezte Boross Marietta terveiben a maga elsőrendű érdekelttségét. Fodor Jánosnak, a SIÓTOUR igazgatójának hervadhatatlan

érdemei vannak abban, hogy Boross Marietta tervei kezdtek megvalósulni: Szántódpusztát a Déli parthoz tartozó, a Szántód-Rév körül kialakult üdülő-, turistaforgalomban érdekelt, sajátos tartalommal bíró idegenforgalmi bázissá fejlődött, rövid idő alatt.

Boross Marietta megvalósította azt a tervét is, hogy egyfajta tudományos központtá, iskolává-műhellyé is fejleszti Szántódpusztát. A megye tudományos-közművelődési intézményeinek bevonásával, a SIÓTOUR-ra támaszkodva létrehozta a *Szántódpusztai Tudományos Bizottságot*. A Bizottság munkájába azonnal bekapcsolódtak a somogyi helytörténet-honismeret ismert, nagy munkássággal bíró képviselői: *Kanyar József, Zákonyi Ferenc, Tüskés Tibor, Laczkó András* és mások. A Szántódpusztai Tudományos Bizottság feladatául tűzte ki, hogy felkeresi a legalkalmasabb embereket, azokat, akik meg tudják írni Szántódpusztát és környékét, vagy ha kissé távolabb néznek, a Déli part, a Balaton vidék történetét. A történeten természetesen nem monografikus feldolgozást értettek. Eleve azzal a célkitűzéssel indultak, hogy a részekre vonatkozóan végeznek kutatásokat, vizsgálják felül az addigi feldolgozásokat, adatközléseket, új forrásokat tárnak fel és a kutatások eredményeként résztanulmányokat készítenek. Olyan résztanulmányokat, amelyeket egy valamikor elkészítendő monográfia előtanulmányaiként is lehet majd használni. Magától vetődött föl egy, a készülő tanulmányokat megjelentető füzet sorozat kiadásának igénye és terve.

A Szántódi Füzetek első száma 1980-ban jelent meg.

Ha átnézzük az egyes füzeteket a tárgyyszerinti legnagyobb változatosságot láthatjuk. Természettudománytól kezdve, régészet, földrajz, történelmen, néprajzon, irodalomtörténeten át az általános művelődéstörténet sok mindent megtalálunk. S talán nem is ez volna a fontos, hanem az, hogy az egyes tárgykörökhöz meglelték a megfelelő szakembereket, sokszor új, a somogyi-, balaton környéki helytörténet-honismereti munkálatokban addig nem szerepelt munkatársakat. Mint az irodalomtörténész *Péterffy Idát*, vagy az agrártörténész *Fülöp Évát*. Nem mehetünk el szó nélkül amellet sem, hogy a *Szántódi Füzetek* adta lehetőségeket kihasználva itt is bemutatta magát, tájékozottságát, magas fokú szakmaiságát *Magyar Kálmán* régész is. Figyelemmel kell lennünk Boross Marietta szereplésére is. A III. számot egyedül írta (A balatonendréd csipke története), míg a X. számban *Ágostházi László* mellett szerzőtársként jelentkezett (Szántódpusztát építéstörténete).

A témákat jelezve, és a teljesség igénye nélkül álljon itt néhány szerző neve és mű címe:

Péterffy Ida: Pálóczi Horváth Ádám Szántódon,
Zákonyi Ferenc: A szántódi rév története, Magyar Kálmán: Szántódpusztát és környékét a középkorban, Tüskés Tibor: Szántódpusztát az irodalomban, Fülöp Éva Mária:

Szántódpuszta kapitalizmus kori agártörténete 1848-1945, Szapudi András: Csillagom, révészem, Marosi Sándor és Szilárd Jenő: Szántódpuszta és környéke természetföldrajza.

A *Szántódi Füzetek* sorozata, ez a tizennégy Szármány legyező, 1988-ban, a tizennegyedik számmal bezárult; a füzet sorozat megszűnt. Kilenc éve tartják már becsukva a legyezőt, elég régen ahhoz, hogy feltegyük a kérdést: mikor nyitják ki?

RIPPL-RÓNAI A FESTŐK „SZINDBÁDJA”

(Horváth János írásáról)

A közelmúltban jelent meg Horváth János festőművész Rippl-Rónai Emlékkönyve a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának kiadásában. Egyik fejezetcíme a találó Szindbád hasonlat.

Horváth János sajátos, egyéni megközelítésben tárja elénk Kaposvár jeles fiának alakját és művészetét. Bemutatja, hogy Rippl-Rónai leginkább hangsúlyozható tulajdonsága a féltett emberi magánszféra. Az a kincs, amely sajátja, kizárólag az övé, amely fenntartja magának a jogot, hogy mint öntudatos, független, a világban szabadon mozgó polgár sem a nemességhez, sem pedig a tömegizléshez nem idomul. Ez olyan jelentős karaktervonása, amelyet az irodalomban Krúdy Gyula a Szindbád-figurával jól szemléltetett.

Horváth munkájában végigköveti a művész útját; Kaposvár, Budapest, München, Párizson át vissza Kaposvárra vándorlásait, ahol mindenütt igyekezett oly módon otthonosan berendezkedni, hogy kellő nyugalommal és önbizalommal megismerhesse környezetét, és önállóan kialakíthassa véleményét az őt körülvevő világról. Festői önmegevalósulásakor nem igazodik hangzatos kiáltványokhoz, mint írja, a *Nabis* csoporthoz társult, de nem elméleti fejtegetéseik vonzották elsősorban, maga az ízléskör, a művészi szemléletmód.

Rippl-Rónai művészetét szülővárosában szókimondó festői stílus-modora miatt a hivatalos körök nem kedvelték, mivel a korabeli mecénatúra „uram-bátyám” elvekre épült, s erre Rónai nem hajlott. Nem voltak életének különösen feltűnő konfliktusai. Általában gaszulálni kellett, ha a művész valóban azt akarta, hogy az állam támogassa. Rippl-Rónai azonban nem festett olyan képet, amiben az állami méltóságok hiú igényeit mutatta volna be. Erre az is bizonyíték, hogy amikor Somogy Vármegye főispánját Makkfalvy Gézárt megfestették vele, két előtanulmányt is készített hozzá. Végül azután a maga legbecsületesebb hozzáállásával egy jó képet festett. Egy trónoló díszmagyaros festményt, amely annyira karakterisztikus és mélyen emberi mivolt-

tában vált jellemzővé, hogy az eredmény Móricz Zsigmond Úri muri-jóból ismert Cseörgheő Csuli lett, vagy Ady szavaival élve: a „disznófejű nagyúr” képze sugárzott belőle. Egy olyan megyei méltóság, akit nem érhet kritika, kopasz, kövér, dölyfös. Ezért azután ezt a művét nem is ismerték el, bár fizették, de soha többet nem rendeltek tőle. A képet pedig nem helyezték el a megyeházán.

A másik kortárs kaposvári festőművész *BacsKay Béla*, nyájasan, kedveskedő hízelgő stílusban, megszépítve festette le a hozzáfordult megrendelők portréit. Rippl-Rónai erre nem volt képes, ez a mentalitás hiányzott, nála a lényeglátás, a szókimondás volt a festészet lényege.

Horváth János az emlékkönyvben azt is kereste, hogy ez a művészi magatartás Rippl-Rónai munkásságában hogyan fejlődött ki. Az *otthon-képek* című fejezetben a családi hozzátartozóinak a képeit mutatja be, miként válik Rippl-Rónai a magyar polgárság „arcképfestőjévé”. Ez az arcképfestészet már tágabb viszonylatban nyilvánul meg, amikor az úgynevezett enteriőr-képek, a polgári intim világnak, ennek a magánszférának a belsejébe vezet be a nézőt. Az arisztokrata világban szalonképeket festettek, mint Munkácsy Mihály Párizsban, melyeket Rippl-Rónai közvetlenül ismerhetett, mint Munkácsy-segéd, s amelyeken drága bútorok, szőnyegek divatos hölgyek-urak vannak jelen. Ez a festői téma a polgári világban Rippl-Rónainál az enteriőr képekkel valósult meg, hogy betekint egy olyan miliőbe, ahol a polgár önfeledt módon nem ad arra, hogy őt hogyan látják a nézők, hanem ott bóbiskol, éppen alszik a karosszék karfájára dőlve, vagy újságot olvas, és karikatúrisztikus vonásokkal, buta álmosággal tekint a világba. Ezt elsőként vállalni Magyarországon merészség volt, mert ez az intimitás az őszinteség merészebb módja. Horváth kitűnő érzékkel a „szemérmetlen önmotogatóra” irányítja figyelmünket...

Horváth János Rippl-Rónai emlékkönyvében új adatokat tár föl, melyek a szakirodalmat festői látásmóddal gazdagították - hiszen Horváth is jó nevű festőművész - és logikus társítással forrásközlő igénnyel hozzákapcsolta tanulmányához *Paris Anella* - Rippl-Rónai nevelt lánya - visszaemlékezéseit, amelyek 1975-ben kerültek a Rippl-Rónai Múzeum tulajdonába. *Paris Anella* visszaemlékezése első alkalommal e kötetben jelent meg, és pontos információival részletgazdagabbá teszi azt.

Dicséretes és érdekes vállalkozás tehát Horváth János kötete, mert beavat Rippl-Rónai világába. A korabeli fotók és számtalan mű reprodukciója is elősegíti, hogy szinte magunk előtt lássuk Rippl-Rónai Józsefet, a festők Szindbádját.

(M.S.J.)

A SZERKESZTŐ JEGYZETE

Valamikor az ötvenes évek végén levelet kaptam. Bellyei László írt Kaposvárról: versemet hozza a Somogyi írás. Így lett, rég volt. Bellyei László már mennyei redakcióban osztja bölcs tanácsait, de a földi szerkesztőség megvan: a Somogy lakja, s én huszonöt éve írok a lapba. Pontosabban: a Somogy avatott íróvá.

Somogyország azonban nemcsak a S folyóiratot jelenti; de a szelídombokat, Buzsákot, az erdőt meg Lengyeltótit, Berzsényit és Horváth Ádámot, Takáts Gyulát és Fodor Bandit, Laczkó Andrást és Tüskés Tibort, mindazokat, akik a Pannon Tükör indulásakor mellénk álltak. Régióink Kaposvárral és Siófokkal tágasabb.

Ha a Balaton keszthelyi partján állok, Fenyvesig, Fonyódig fut a pillantásom, és

szinte látom még Bertha Bulcsú vitorláját, ahogy opál ködökbe indul - a Semmibe.

Amosztalgia azonban nem segített, nem segíthetett e szám összeállításában. A múlt és a jelen között kívántunk ívet rajzolni azokkal, akik szívesen adtak írást e somogyi összeállításhoz. Örülünk, hogy a vers, a novella, a napló és az esszék egyfelé mutatnak, hogy a történelmi idő fényében felragyoghat egy teljesebb álmú jelen.

Reméljük ezért, hogy munkánkat az Olvasó szívesen fogadja, s hogy támogatóink - kiknek most köszönetet mondunk - a jövőben is meghallják szóltunkat. Hisszük, hogy mindannyiunk hasznára válik.

Pék Pál

SZERZŐINK

Alföldy Jenő irodalomtörténész (Budapest)
Bakonyi István kritikus (Székesfehérvár)
Balassa Tamás újságíró (Kaposvár)
Bayer Béla költő (Bonyhád)
Bertók László költő (Pécs)
Bisztray Ádám költő (Budapest)
Cséby Géza irodalomtörténész (Keszthely)
Cserba Júlia esztéta (Párizs)
Csernák Árpád színész-író (Kaposvár)
Csűrös Miklós irodalomtörténész (Budapest)
Dankó Imre (Siófok)
Ébert Tibor költő, drámaíró (Budapest)
Fábián László író, szerkesztő (Budapest-Szombathely)
Fodor András költő (Budapest)
Géger Melinda művészettörténész (Kaposvár)
Gere István író (Budapest)
Horányi Barna újságíró (Kaposvár)
Horpácsi Sándor (1940 - 1997)
Horváth Károly néprajzkutató (Lenti)

Kanyar József művelődéstörténész (Budapest)
Kelemen Lajos költő (Kaposvár)
Kelemen Zoltán költő, kritikus (Szeged)
Kerék Imre költő (Sopron)
Matyikó Sebestyén József költő (Siófok)
Németh István Péter költő (Tapolca)
Németh J. Attila költő (Székesfehérvár)
Németh József irodalomtörténész (Zalaegerszeg)
Nyári László költő (Kaposfüred)
Oláh János költő, szerkesztő (Budapest)
Pogány Gábor művészettörténész (Budapest)
Praznovszky Mihály irodalomtörténész (Budapest)
Sándor János rendező (Szeged)
Sarusi Mihály író (Békéscsaba)
Somlyó György költő (Budapest)
Szapudi András író (Siófok)
Takáts Gyula költő (Kaposvár)
Tarján Tamás irodalomtörténész (Budapest)
Tüskés Tibor irodalomtörténész, szerkesztő (Pécs-Kaposvár)

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Baán Tibor, Czigány György, Forrai Eszter, Györi László, Kiss Benedek, Kovács István, Lászlóffy Aladár, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Utassy József és Vasadi Péter versei ✨ Ágh István, Cukor György, Lackner László és Pósa Zoltán szépprózája ✨ NAPNYUGAT - Válogatás a XX.század világirodalmából: Jean-Luc Moreau, Paul Celan, Robert Piccamiglio, Thom Gunn és Antonio Gomez versei ✨ Isaac Bashevis Singer és Raymond Carver novellái ✨ Czetter Ibolya, Fried István és Lőrinczy Huba Márai Sándorról ✨ Vasy Géza a KILENCEK-ről ✨ Jókai Anna Mensáros Lászlóról ✨ MAGYARORSZÁG MA - Beke György, Farsang Lajos, Novák Béla Dénes és Tódor János szociográfiája ✨ Az Opel-család, 1.rész - Szemle

1997

Ára: 95 Ft